

SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ
2018-2019 BAHAR YARIYILI
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ II DERSİ
DERS NOTLARI

1. Hafta; Türkiye Büyük Millet Meclisinin Açılması ve Özellikleri (23 Nisan 1923)

Mustafa Kemâl'in 19 Mart 1920 tarihinde yayınladığı genelge ile bütün ülkede seçimler yapılarak, Ankara'da toplanacak olan Millet Meclisi'nin hazırlıkları tamamlanmış, 23 Nisan 1920'de meclis, bugün Ankara'da Ulus Meydanı'nda bulunan ve artık müze olarak kullanılan binasında toplanmıştır. Geçici Başkanlığa 75 yaşındaki Sinop meb'usu Şerif Bey seçildi. Meclisin ilk oturumunda Mustafa Kemâl Meclis Başkanlığı'na 2. Başkan Profesör Celâleddin Arif Bey, 1. Başkan vekili Mevlevî Şeyhi Çelebi Abdülhâlim Efendi, 2. Başkan vekili Bektâşi Dedesi Çelebi Cemâleddin Efendi seçilmiştir. TBMM'nin açılmasıyla, Temsilciler Kurulu'nun görevi de sona ermiştir. Bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'nin adı ilk olarak bu mecliste kullanılmıştır. TBMM 23 Nisan 1920'de yaptığı toplantıda aldığı 1 numaralı kararla, kapatılan Meclisî Mebusan üyelerini de TBMM üyeliğine kabul etmiş, böylece millî birliği sağlamaya yönelik ilk adımı da atmıştır. Meclisin 1. Dönem üyeleri 1 Temmuz 1923'e kadar görevlerini sürdürmüşlerdir.

I. Meclis neler yapmıştır?

1. Savaşları yapan, ülkeden düşmanları çıkararak, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin uluslararası alanda yer almasını sağlayan I. Meclis'dir.

2. I. Meclis devletin kuruluşunu tamamlamıştır. İnkılâp olarak sadece saltanatı kaldırmıştır. (1 Kasım 1922).

3. Hıyâneti Vataniye Kanunu'nu çıkarmış (29 Nisan 1920), İstiklâl Marşı'nı kabul etmiştir. (12 Mart 1921).

4. Anayasasız anayasal düzeni kurmuştur. 20 Ocak 1921'de, Meclisin açılmasından yaklaşık on ay sonra, Teşkilâtı Esâsîye Kanunu adı altında yeni bir anayasa hazırlamıştır.

5. Millî Kurtuluş Hareketi zarar görmesin diye uzun süre padişahlık ve halifelik kurumlarına dokunmamıştır.

6. Olağanüstü yetkilerle donatılmış, sert ve zora dayalı kararlar aldığı için, bu meclise "ihtilâlcî meclis" denmiştir.

7. Vatan ve milletin kurtuluşunu her şeyin üstünde tutan bu meclis idealist bir meclistir.

8. Kuvvetler Birliği İlkesi'ni benimsemiştir. Böylece yürütme, yasama ve yargı görevlerini bünyesinde toplamıştır. Cumhuriyet'in ilânıyla anayasada yapılan değişikliklerle, kabine sistemine geçilmiş ve böylece Kuvvetler Birliği İlkesi'nden kısmen de olsa Kuvvetler Ayrılığı İlkesi'ne geçiş yapılmıştır.

9. 1921 Anayasası'yla "şeriat hükümlerinin yürürlüğünü sağlama görevini" kendi üzerine almıştır. Böylece devlet yönetimi tek organda toplanmıştır. TBMM'nin üstünde bir güç yoktur.

2. Hafta; Türkiye Büyük Millet Meclisine karşı tepkiler ve iç isyanlar

1. Anzavur Ayaklanması (1 Ekim 1911 Mayıs 1920): Alaylı bir Jandarma subayı iken, İngilizlerin de etkisiyle paşa olan Ahmet Anzavur, 2 Kasım 1919'da Manyas, Susurluk, Gönen, Ulubat çevresinde ayaklanmıştır. Anzavur Ahmet'in kurduğu birliğin adı Kuvâi Muhammedîye'dir. Çerkez Ethem tarafından bastırılan bu ayaklanmanın ardından Anzavur İstanbul'a kaçacaktır.

2. Kuvâi İnzibâtiye Ayaklanması (20 Nisan 1920 Haziran 1920): İngilizlerin yardımlarıyla Geyve yakınlarında kuruldu. Kurulan bu orduya halifelik ordusu adı da verilmiştir. İstanbul Hükümeti'nin 18 Nisan 1920'de "Kuvâi İnzibatîye" adıyla gönderdiği birlik Anzavur Ahmet kuvvetleriyle birleşerek Millî Ordu'ya saldırdı. Ayaklanma Ali Fuat Paşa tarafından bastırıldı. Kuvâi İnzibâtîye kuvvetleri Kuvâi Millîye'ye katıldı.

3. Bolu-Düzce-Hendek-Adapazarı Ayaklanmaları (13 Nisan 1920 Eylül 1920): Boğazlar Bölgesi'nin kendileri açısından güvenli olmasını isteyen İngilizlerin de etkisi ile Adapazarı'ndan Bolu'ya kadar olan bölge halkını ayaklandırdılar. 24. Tümen komutanı Mehmet Bey çarpışmalarda şehit düştü ve askerleri esir edildi. Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat ve Refet Bey (Bele)'in gayretleri ve Çerkez Ethem kuvvetlerinin de yardımıyla bu ayaklanma da bastırıldı (31 Mayıs 1920). İkinci defa 8 Ağustos 1920'de başlayan Düzce Ayaklanması, 23 Eylül 1920'de sona erdirildi.

4. Yozgat Ayaklanması (15 Mayıs 1920 27 Ağustos 1920): Çapanoğulları ailesinden Celâl ve Edip, Millî Meclise seçilememelerinin ardından 14 Haziran 1920'de Yozgat'ı ele geçirdiler. Zile'de Aynacıoğulları ile de işbirliği yaparak etrafta soygun ve tehditlerle dehşet saçtılar. Batı Cephesi kuvvetleri ile ayaklanma bastırıldı. Tekrar 5 Eylül 1920'de patlak veren ayaklanma, 30 Aralık 1920'de tamamen bastırıldı.

5. Konya Ayaklanmaları (2 Ekim 1920 Kasım 1920): Konya Delibaş Mehmet'in çıkardığı ayaklanmadır. Aynı zamanda Konya eski valisi Cemal Bey de bu ayaklanmanın öncülerindedir. Bu ayaklanmada pek çok Kuvâi Millîyeci öldürüldü. Afyon'dan gönderilen Albay Fahrettin Bey (Altay)'e bağlı birlikler ve Demirci Mehmet Efe'nin milisleri tarafından bastırılmıştır.

6. Milli Aşireti'nin Ayaklanması (1 Haziran 1920-08 Eylül 1920): Fransızlar'la doğrudan işbirliği içinde olan Urfa'lı Milli Aşiretinin çıkardığı bu ayaklanma, İngilizler'in Musul petrol bölgesinin ellerinde tutmasını garantilemek ve tampon Devlet kurmak amaçlarına hizmet ediyordu. Bu ayaklanmanın en önemli özelliği ise, sadece Milli aşiretinin düşman kuvvetleriyle birleşerek, Millî Kuvvetler'e karşı gelmesidir. Milis kuvvetleri ile takviye edilen V. Fırka (Tümen)'nin çalışmalarıyla bu isyân da sona erdirilmiştir.

Bütün bu ayaklanmaların dışında Millî Kuvvetler'in oluşturulmasından sonra da daha önce Kuvâi Millîye yanlısı olduğu halde ayaklananlar olacaktır. Bunlardan en belli başlısı Demirci Mehmet Efe ve Çerkes Ethem'dir. Bunların, bir kuvvete bağlı olması durumunda başına buyruk hareket edemeyeceklerini anlamış bulunmaları, ayaklanmalarına en önemli sebeptir.

3. Hafta; Hıyaneti Vataniye Kanununun Çıkarılması, İstiklal Mahkemeleri, Milli Mücadele ve Basın, Anadolu Ajansının Kurulması

Meclis iradesi karşı gelenleri ve ayaklanmaları önlemek, Kuvayi milliye amaçları dışında iş yapmasını önlemek, cezaların geciktirilmeden uygulanmasını sağlamak, Meclise olan güveni artırmak, Askere alma işini hızlandırmak ve orduyu güçlendirmek, Osmanlı hükümetiyle işbirliği yapanları cezalandırmak amaçları ile Hıyaneti Vataniye Kanunu'nu çıkarılmıştır (29 Nisan 1920). Ülkede iç güvenliği sağlamak, ulusal amaç çevresinde birleşmek ve TBMM'nin otoritesini egemen kılmak, huzur ve güvenliği sağlamak, kaçak olaylarının önüne geçip, düzenli orduyu kurmak için merkezi otoriteyi gerçekleştirecek bir yönteme ihtiyaç vardı. Özellikle Fransız Devrimi'nde devrim rejiminin, olağanüstü yöntemlerle ve yetkilerle donatılmış kuruluşlarca başarılı olduğu görülmüştü. 25 Nisan 1920'de Mehmet Şükrü Bey TBMM'nin otoritesine bütün "Osmanlı tebaasının" uyması için, Ulusal Meclis'in kararları aleyhinde bulunanlar veya uymayanlar ancak vatan haini olabilirler ve bu gibilerin de vatana ihanetle suçlandırılmaları gerekçesiyle bir önerge verdi. Osmanlı Kanunlarıyla işlerin yürütülmesini isteyenlerin karşı koymalarına rağmen Meclis 29 Nisan 1920'de "Hıyaneti Vataniye Kanunu"nu kabul etti.

Hıyaneti Vataniye Kanununun uygulanması ve uymayanların cezalandırılması için İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur. İstiklal Mahkemeleri, TBMM'nin otoritesini sağlamak amacıyla kuruldu. İstiklal mahkemeleri üyeleri TBMM içinden seçilmiştir. Bu güçler birliği ilkesinin uygulandığını göstermektedir. İstiklal mahkemeleri olağan üstü mahkemelerdir. Kararları kesin olup temyiz hakkı yoktur. Bu nedenle TBMM'nin otoritesinin sağlanmasında etkili olmuşlardır.

Anadolu Ajansı

Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihi ile adeta özdeştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmadan 17 gün önce 6 Nisan 1920'de kurulan Anadolu Ajansı, TBMM'nin çıkardığı ilk yasaları duyurdu; Milli Mücadele'nin ve Kurtuluş Savaşı'nın her aşamasına, Cumhuriyet devrimlerine tanıklık etti. İstanbul'un 16 Mart 1920'de resmen işgali ve Meclisi Mebusan'ın kapanması üzerine Mustafa Kemal Paşa, Ankara'da toplanacak Meclis için seçim yapılmasını illere bildirdi. Artık İstanbul'da kalınamayacağını gören bazı aydınlar da bir süredir Milli Mücadele'ye katılmanın yollarını aramaktaydı. Bu gelişme, Anadolu Ajansı'nın kuruluşunu da sağlayacaktı.

Ankara'ya doğru yola çıkan iki ayrı kafiide yer alan gazeteci Yunus Nadi (Abalıoğlu) ile gazeteci yazar Halide Edip (Adıvar), 31 Mart'ta Geyve'de buluştular. Tren istasyonundaki mola sırasında Ankara'ya gider gitmez ilk iş olarak "bir ajans teşkilatı" kurulmasının gerekliliğini görüştüler. Ajansın adını konuşurlarken; "Türk," "Ankara," "Anadolu" seçenekleri arasından "Anadolu Ajansı" isminde karar kıldılar.

Mustafa Kemal Paşa'nın karargâhı "Ziraat Mektebi"nde (şimdi Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü) Anadolu Ajansı'nın kurulması gündeme getirildi ve 6 Nisan 1920'de Anadolu Ajansı'nın kuruluşu gerçekleştirildi. AA, Kurtuluş Savaşı'nda çok zor bir görevi yerine getirdi. İçeride, savaşı ve dış dünyadan habersiz kalmış bir halkı ülke ve dünya olaylarından haberdar kılmak, bazı yabancı ve İstanbul gazetelerinin teslimiyetçi tutumlarıyla mücadele etmek gerekiyordu. Dışarıda, ulusal mücadeleyi savunmak,

Türkiye'nin haklı istekleri konusunda kamuoyunu aydınlatmak ve ona karşı bazı çevrelerin yürüttüğü oyunları boşa çıkarmak zorunluydu. Atatürk'ün, yakın bir arkadaş grubunu, Anadolu Ajansı'nı Batılı anlamda bir haber ajansı kimliğine kavuşturmakla görevlendirmesiyle 1 Mart 1925'te "Anadolu Ajansı Türk Anonim Şirketi" kuruldu. O tarihlerde, Batı ülkelerinde bile örneği görülmeyen böyle bir yapılanmayla Anadolu Ajansı, özerk statüye kavuştu.

Hâkimiyeti Milliye Gazetesi

İstiklâl Harbi'nin amacını, Anadolu ve Rumeli Müdâfaai Hukuk Cemiyeti'nin kararlarını millete duyurmak, halkın bu savaşa desteğini sağlamak ve gelişen olaylardan toplumu haberdar etmek üzere 10 Kânunusâni 1336'da (10 Ocak 1920) Hâkimiyeti Milliye gazetesi yayımlanmaya başlamıştır. Özel bir gazete görünümünde olmasına rağmen Hey'eti Temsiliyye reisi sıfatıyla Mustafa Kemal Paşa tarafından tasarlanmış, adı konulmuş ve yönlendirilmiştir. Bu bakımdan Mustafa Kemal'in daha önce (14 Eylül 1919) Sivas'ta çıkarmaya başladığı İrâdei Milliye gazetesinin bir devamı kabul edilebilir. İlk sorumlu yazı işleri müdürlüğüne yedek subay Recep Zühdü'nün (Soyak) getirildiği Hâkimiyeti Milliye'ye yazı ve haber sağlama işiyle de Hakkı Behiç (Bayiç) görevlendirilmiştir. Bu gazete Milli Mücadele ve İstiklal Harbi ile ilgili milletimizin doğru bilgilendirilmesi konusunda önemli bir hizmet görmüştür.

4. Hafta; Kuvayı Milliye, Güney Cephesi Muharebeleri (Urfa, Antep, Adana, Maraş savunmaları ve Ankara Anlaşması

Düzenli Ordunun Kurulması: Kuvâi Millîye birliklerinin disiplin ve hiyerarşiden uzak olmasının yanında, başına buyruk hareketleri millî davaya zarar verebiliyor, zaman zaman cephelerde de başarısız sonuçlar alabiliyordu. Sevr antlaşmasının imzalanmasını hızlandırmak için İtilâf Devletleri Yunan ileri harekâtını başlatmışlardı. Bu düzenli Yunan kuvvetleri karşısında başarısız olan Kuvâi Millîye kuvvetlerini bir disiplin altına almak için düzenli orduyu kurmak için çalışmalar başladı. Bunun için;

1. Halktan düzenli orduya katılması istendi.
2. Ordunun çatısı yetenekli subaylardan oluşturuldu.
3. Askerden kaçmaları önlemek için, İstiklâl Mahkemeleri vasıtasıyla sert tedbirler alındı.
4. Kuvâi Millîye birliklerinden, düzenli ordu oluşumunu kabul etmeyenler dağıtıldı. Bütün bunlar olurken yegâne düzenli ordunun 15. Kolordu olduğunu ve başında da Kâzım Karabekir Paşa'nın bulunduğunu hatırlatalım.

Güney Cephesi:

Mondros mütarekesinden sonra Adana, Antep, Maraş ve Urfa bölgelerine İngilizler girmiş, daha sonraları buraları Fransızlara devretmişlerdir. Dolayısıyla, bu bölgedeki işgâl kuvvetlerine karşı verilen mücadele Fransızlar'a karşı olmuş ve bu mücadelede düzenli ordular görev almamıştır. Bölge halkı kendi güçleriyle işgâlcilere karşı koymuşlardır. Maraş'ta Fransızlar'a karşı ilk tepki Sütçü İmam'dan gelmiştir. Sütçü İmam hamamdan gelen Türk kadınlarına tacizde bulunan Fransız askerlerine silahla karşılık vermiş, bir Fransız askerini öldürmüştür. Maraş halkı, Maraş kalesindeki Türk bayrağının indirilip yerine Fransız bayrağı çekilmesini karşı çıkmışlardır. Avukat Mehmet Ali Bey, bir

beyanname yayınlayarak kaleden Fransız bayrağının indirilerek, yerine Türk bayrağının çekilmesini istiyor, “Dedelerinin kanları karşılığında fethettiğin kalenin burcundaki al sancağın Fransızlar tarafından indirilmiştir. Acaba sende bunun yerine koyacak bir damla kan yok mu?” şeklinde sesleniyordu. Ertesi gün Cuma namazı için Ulu Camîe gelenlere ise imam, “Bayraksız namaz kılınmaz. Hürriyeti olmayan milletin Cuma namazı kılması câiz değildir” diyerek Cuma namazı kıldırmadı. Bunun üzerine kaleye yürüyen halk Fransız bayrağını indirerek Türk bayrağını çektiler. Urfa’da da mahallî hükümetin işlerine karışmaya başlayan Fransızlar, Suruç kaymakamı ile jandarma komutanını tutuklamışlar, Urfa jandarma komutanını da görevden uzaklaştırmışlardır. Yöredeki Ermeniler’e toleranslı davranan Fransızlar, bu davranışları ile de tepki çekmeye devam etmişlerdir.

Sivas Kongresi ile yöredeki direniş birliklerinin başına atanan subaylar idaresinde gayri nizamî harp yolu ile mücadele eden Maraşlılar 11 Şubat 1920’de, Urfalılar 10 Nisan 1920’de, Antepçiler de 9 Şubat 1921’de Fransızlar’ı topraklarından kovdular.

5. Hafta; 1915 Olayarı, Doğu Cephesi ve Gümrü Anlaşması

Türkler ve Ermeniler bin yıl aynı coğrafyada huzur ve barış içinde birlikte yaşamışlardır. Ermenilerin Osmanlı tebaası içinde her zaman özel bir önemi ve yeri bulunmuştur. Osmanlılar 'Millet-i Sâdika' diye adlandırdıkları Ermenileri her zaman el üstünde tutmuşlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. yüzyılın sonunda Ermeni azınlıktan 22 bakan, 33 milletvekili, 7 büyükelçi, 11 konsolos, 29 paşa ve 11 profesör bulunmaktaydı. Ne yazık ki, 'hasta adam' dedikleri Osmanlı'yı yıkmak için başta İngiltere olmak üzere, Fransa, Rusya ve son dönemde ABD, kurdukları Taşnak ve Hınçak terör çeteleriyle Ermeniler bu kadirşinaslığa ihanetle karşılık vermişler ve özellikle 1. Cihan Harbi sırasında Rus ordusunun himayesinde Türk Milleti'ni sırtından hançerlemiş, Türkleri katliama tâbi tutmuşlardır. Ermenilerin bu katliamı 1915-1920 arasında yoğun bir şekilde devam etmiştir. Ermeniler, özellikle doğu, güneydoğu ve güneyde Türkler üzerinde 'etnik temizlik' hareketine girişerek kendilerine devlet kuracak coğrafya oluşturmaya çalışmışlardır.

27 Mayıs 1915'te başlatılan 'Ermeni Tehciri' aslâ bir 'Ermeni soykırımı' hareketi değildir. Ermenilerin Rus ordusunun himayesinde bir gecede Van'da 30 bin Müslüman Türk'ü katletmesi, bardağı taşıran son damla olmuştur ve bu olayı tâkiben İttihatçılar tarafından 'Ermeni Tehcir Kararnamesi' çıkarılmıştır. Ermeni Tehciri, hiçbir şekilde bir soykırım ve katliam hareketi değildir. Osmanlı, hiçbir Ermeni tebaasını katletmemiş; bilâkis tehcir edilen kabilelerin güvenliğini sağlamak için bütün hüsnüniyetiyle gerekli tedbirleri almıştır. Güneydoğu'da bazı aşiretlerin tehcir kabilelerine şakavet için saldırıları esnasında bir kısım Ermeni vatandaşımız kadar onları koruyan askerlerimiz de ölmüşlerdir.

Başta Osmanlı Arşivi olmak üzere 'Amerikan Millî Arşivleri' (NARA), İngiliz, Rus, Fransız ve Alman arşivleri, bu süreçte kaybolan Ermeni sayısının 400 binin altında olduğunu ispat etmektedir. Buna mukabil, Ermeni Komitacıları en az 1,5 milyon Müslüman Türkü görülmemiş bir vahşetle katletmiştir. Sadece Osmanlı'nın Revan eyaletinde yapılan etnik temizlik ile tek bir Türk bırakılmamıştır. Bizzat Ermeni kaynakları ve Rus Arşivleri bunu teyid etmektedir.

Doğu Cephesi:

Bu cephede Kâzım Karabekir Paşa komutasındaki 15. Kolordu, Ermenilerle savaşmıştır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra, Doğu Anadolu iki yönlü olarak Ermeni tehdidi altına girmiştir.

1. Brest-Litovsk antlaşmasıyla, Osmanlılar'a bırakılan Batum, Kars, Ardahan ve Artvin, Mondros Mütarekesi'nden sonra Ermeniler tarafından işgâl edilmeye başlandı.

2. Wilson prensipleri kararına göre; bölgede Ermeni çoğunluk olup olmadığını belirleyerek, rapor hazırlamakla görevli General Harbord, bölgede Ermeni çoğunluğunun bulunmadığını bildirince, batılı devletlerin oyunları suya düştü ve bu sefer de Sevr Antlaşması'na doğuda bir Ermenistan Devleti kurulması yolunda madde koydurdular.

15. Kolordu Ermenileri durdurmakla kalmayıp, onları Doğu Anadolu'dan da tamamen söküp attı. Bu arada batıdaki kuvvetlerimiz Yunan birlikleri önünde çekilmekteydi. 15. Kolordunun bu başarıları T.B.M.M'ne de büyük moral kaynağı olmuştur. Ermeniler'le 3 Aralık 1920'de Gümrü Antlaşması yapıldı. Bu antlaşmayla, Ermeniler Doğu Anadolu'da işgâl ettikleri yerleri boşalttı. Ardahan'ın bir bölümü ile Artvin ve Kars TBMM'ne bırakıldı. Kafkas seddinin yıkılması sağlandı ve böylece SSCB ile iletişimin yolu açıldı. Gümrü Antlaşması, TBMM'nin milletlerarası alanda kazandığı ilk başarıdır. Bu sebeple önemlidir. Bu anlaşmayla Sevr Antlaşması'ndan doğan haklarından ilk vazgeçen devlet Ermenistan olmuştur.

6. Hafta; Sevr Antlaşması ve Batı Cephesinde Kuvayı Milliye

Sevrés Antlaşması (10 Ağustos 1920)

Öncelikle bu konunun daha iyi anlaşılabilmesi için “Şark Meselesi” yani “Doğu Sorunu” terimi hakkında açıklama yapmakta fayda vardır.

Şark Meselesi (=Doğu Sorunu)

Batı siyâsi tarih literatüründe çok sık kullanılmış olan “Şark Meselesi” tabiri, Osmanlı İmparatorluğu'nun batılı devletler tarafından parçalanmaya çalışılmasını ifade eder. Daha çok 19. yüzyılda politik bir tabir olarak kullanılmaya başlanan “Şark Meselesi” nin temelinde, Avrupa Türk münâsebetleri yatmaktadır.

“Şark Meselesi”, siyâset adamları ve tarihçiler tarafından çeşitli şekillerde tarif edilmiştir. İlk defa 1815 Viyana Kongresi'nde Rus delegeleri tarafından kullanılan “Şark Meselesi” deyişi, 19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün korunması, aynı yüzyılın ikinci yarısında Türkler'in Avrupa'daki topraklarının paylaşılması anlamında kullanıldı³¹. Fransız tarihçisi Albert Sorel ise; “Türkler Avrupa'ya ayak bastığı andan itibaren bir şark meselesi meydana gelmiş oldu. Rusya, bir Avrupa devleti olur olmaz, bu meseleyi kendi menfaatine uygun şekilde halletmek yoluna girdi”. E. Driault'ya göre “Şark Meselesi”, Haçlı Seferleri'ne kadar inen Doğu-Batı mücadelesinin bir evresidir. M. Lhéritier ise; “Şark Meselesi”ni, önemli bir yol kavşağı olan Doğu Akdeniz'in özel jeopolitik konumuna dayandırır. Bununla birlikte tarihçiler, genellikle “Şark Meselesi” terimini büyük devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları üzerindeki rekabetinden kaynaklanan bir dizi bunalımı nitelendirmek için kullanırlar.

“Şark Meselesi”nin son yüzyıl anlayışı içinde, geniş kapsamlı bir tarifini yapmak gerekirse; “Avrupalı büyük devletlerin, Osmanlı İmparatorluğu'nu iktisâdî ve siyâsî nüfuz

altına almak veya sebepler ortaya çıkararak parçalamak ve Osmanlı Devleti himâyesinde yaşayan çeşitli milletlerin bağımsızlıklarını temin etmek istemelerinden doğan tarihî meselelerin tamamıdır” diyebiliriz.

Avrupa’yı fazlasıyla meşgul eden ve ilgilendiren “Şark Meselesi”ni iki aşamada ele alan bilim adamları da vardır

Birincisi, 1071-1683 tarihleri arasındaki “Şark Meselesi”dir. Bu tarihler arasında Avrupa savunmada, Türkler taarruz halindedir. Bu tarihler arasındaki Şark Meselesi’ni şu aşamalarda özetleyebiliriz:

1. Türkler’i Anadolu’ya sokmamak,
2. Türkler’i Anadolu’da durdurmak,
3. Türkler’in Rumeli’ye geçişlerini önlemek,
4. İstanbul’un Türkler tarafından fethini engellemek,
5. Türkler’in Balkanlar üzerinden Avrupa içlerine doğru ilerlemelerine engel olmak.

Şark Meselesi’nin ikinci aşamasında, Türkler savunmada, Avrupa taarruzdadır. 1920’li yıllara kadar devam eden bu aşamada, Şark Meselesi’nin gelişmesi şu şekilde olmuştur:

1. Balkanlar’daki hristiyan milletleri Osmanlı hakimiyetinden kurtarmak. Bunun için hristiyan toplulukları isyana teşvik ederek, önce onların muhtariyetlerini, sonra bağımsızlıklarını sağlamak,

2. Birinci maddede belirtilen hususlar gerçekleşmezse, hristiyanlar için reform istemek ve onların lehine Babîâli nezdinde müdahalelerde bulunmak,

3. Türkler’i Balkanlar’dan tamamen atmak,

4. İstanbul’u Türkler’in elinden almak,

5. Osmanlı Devleti’nin Asya toprakları üzerinde yaşayan hristiyan cemaatler (azınlıklar) lehine reformlar yaptırmak, muhtariyet elde etmek veya mümkün olursa istiklâllerine kavuşturmak,

6. Anadolu’yu paylaşmak, Türkler’i Anadolu’dan çıkarmak.

“Şark Meselesi” deyimi bir politika terimidir. İlk olarak 1815 yılında toplanan Viyana Kongresi’nde kullanılmıştır. Bu kongreye katılan Rus delegeleri, resmî görüşmelerin dışında, ısrarla kongre devletlerinin dikkatlerini Osmanlı İmparatorluğu içerisinde yaşamakta olan hristiyan halkın durumu üzerine çekmeye çalışmış, bu durum için de “Şark Meselesi” terimini kullanmışlardır. Kongreden sonra çeşitli anlamlar kazanmaya başlayan bu terim; XIX. Yüzyılın ilk yarısında genel olarak Osmanlı İmparatorluğunu toprak bütünlüğünün korunması, aynı yüzyılın ikinci yarısında Türklerin Avrupa’daki topraklarının paylaşılması, XX. Yüzyılda da İmparatorluğun bütün topraklarının bölüşülmesi anlamında kullanıldı. Fakat Osmanlı İmparatorluğu’nun iç ve dış siyasetinde gelişen her buhranlı olay, “Şark Meselesi” olarak nitelendirildi. Osmanlı Devletinin yenilmesiyle ortadan kalkacağı sanılan “Şark Meselesi”nin ortadan kalkmadığını, bilâkis Türkler için Avrupalılar nazarında halen devam ettiğini söyleyebiliriz. Aslında, Avrupalılar’ın anlamış oldukları manâda “Şark Meselesi”, Türkler için de bir “Garp Meselesi”dir.

Bilindiği gibi I. Dünya Savaşı’nın ardından Müttefikler Paris’te barış antlaşmalarını hazırlamak üzere toplanmışlardır. Bu konferansa, İttifak Devletleri ile onlara savaş ilân eden 32 devletin 70’e yakın temsilcisi katılmıştır. Fakat konferansa egemen olan devletler,

Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, Japonya, İngiltere ve İtalya idi. Bu devletlerarasında da İngiltere ve Fransa birinci derecede etkili devletlerdir.

Bu şartlar altında 18 Ocak 1919'da toplanan Paris Barış Konferansı'nda ele alınan önemli sorunlardan biri de Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceği ve ona uygulanacak anlaşma şartlarının ne olacağıydı. İtilâf Devletleri'nin temel amacı, konferansta "Şark Meselesi" (Doğu Sorunu) ni çözümlenmek, yani Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamaktı. Osmanlı'nın yıkılmasına karar verilmişti verilmesine de paylaşımın ne şekilde olacağı konusunda İngiltere ile Fransa, Fransa ile İtalya ve İtalya ile de Yunanistan bir türlü anlaşamıyorlardı.

Bütün bu kargaşa içinde, İtilâf Devletleri arasındaki anlaşmazlıklar da giderildikten sonra, 24 Nisan 1920'de San Remo Anlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'na uygulanacak barış anlaşmasının şartları belirlendi. Bu anlaşmaya göre;

1. Padişah İstanbul'da kalacaktı.

2. Rumeli ve Boğazlar bölgesini İtilâf Devletleri ortaklaşa işgâl edeceklerdi.

3. Denize çıkışı da olan bir Ermeni Devleti kurulacaktı. Bununsınırlarını Amerika Birleşik Devletleri belirleyecek ve onukoruyuculuğu altına alacaktı. Ancak Amerikan Senatosu, Wilson'un Ermeni koruyuculuğu teklifini 1 Haziran 1920'dereddetti.

4. Osmanlı İmparatorluğu, Suriye, Filistin, Irak, Arabistan ve Ege Adaları'nı terk edecekti.

Bu anlaşmanın esaslarına göre bir barış anlaşması taslağı hazırlanarak 11 Mayıs 1920'de Osmanlı Devleti'ne verildi. Osmanlı hükümeti ve Padişahın başkanlığında bir olağanüstü kurulda çok ağır şartlar taşıyan bu teklifler görüşüldükten sonra 22 Temmuz 1920'de metin kabul edildi. İlk başlarda, Osmanlı Padişahı Vahidettin, Meşrutiyet Anayasası'na göre, Mebuslar Meclisi'nden geçmediği için bu metni imzalamadığı gibi; İngiliz, İtalya ve Fransa parlamentoları da onaylamadı. Ancak, Yunanistan Meclisi metni onaylayarak tek taraflı olarak yürürlüğe koydu ve 22 Haziran 1920'de taarruza geçerek Batı Anadolu'nun büyük bir bölümünü işgâl etti. 8 Temmuz'da Bursa'yı, 29 Ağustos'ta Uşak'ı, 20 Temmuz'da Doğu Trakya'yı işgâl ettiler. Batı Anadolu'daki Kuvâyı Milliye Yunanlılar'ı durduramadığı gibi, kayda değer bir direnişte dahi bulunamamıştı. Bunun sebebi de gayet açıktı: Türk halkı batıda âdeta bir iç savaş yaşıyordu. İç savaşı padişah yanlıları başlatıp yürüttüğüne göre, Yunanlılar'ın başarısının Vahidettin sayesinde gerçekleştiğini söylemek yanlış olmaz. Fakat durum ne olursa olsun, idam hükmünden farkı olmayan bu antlaşmayı imzalamaktan başka da çare kalmıyordu. Çaresizliği belgelemekten başka bir işlevi kalmayan Saltanat Şurası Sultan Vahidettin'in başkanlığında toplanarak 22 Temmuz 1920'de "zayıf bir mevcudiyeti, mahva tercih edilmeğe değer" görerek Antlaşma'nın onaylanmasına karar verdi. Tevfik Paşa'nın, Türk topraklarını parçalayan, milli şeref ve haysiyetle bağdaşmayan bu antlaşmayı imzalamaması üzerine Damat Ferit Paşa tarafından görevlendirilen Reşat Halis Bey, Hadî Paşa ve Rıza Tevfik (Bölükbaşı) Bey Sevr Antlaşması'nı 10 Ağustos 1920'de imzaladılar. [Adı geçen kuruldan sadece bir kişi; Artvin KıpçakAtabekleri soyundan gelen Topçu Feriki (Orgeneral) Rıza Paşa (1854-1921) Sevr Antlaşması'nın maddelerini kabul etmedi.] 10 Ağustos 1920'de Sevr's Antlaşması imzalanmıştır.

Tamamı 433 madde olan ve ilk 26 maddesi Milletler Cemiyeti ile ilgili bulunan bu antlaşmaya göre;

1. Osmanlı İmparatorluğu, İstanbul ile Anadolu'nun küçük bir parçasından ibaret kalacaktı.

2. İstanbul, Osmanlı Devleti'nin başkenti olarak kalacaktı. Ancak müttefikler isterse, bu hükmü değiştirebileceklerdi.

3. Çanakkale ve İstanbul Boğazları, barış ve savaş zamanlarında bütün devletlerin gemilerine açık olacaktı. Boğazlar, kurulacak olan milletlerarası "Boğazlar Komisyonu" tarafından yönetilecekti.

4. İzmir ve Ege bölgesinin büyük kısmı ile Ege Adaları (On İki Ada hariç) ve Doğu Trakya'nın bütünü Yunanistan'a verilecekti.

5. Doğu Anadolu'da bağımsız bir Ermenistan ile onun güneyinde özerk Kürdistan kurulacaktı.

6. Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Suriye'yi Fransa; Irak ile Filistin'i İngiltere alacaktı.

7. Osmanlı İmparatorluğu; Mısır, Sudan ve Kıbrıs'ın İngiltere'ye bağlandığını, Fas ve Tunus üzerindeki Fransız koruyuculuğunu kabul edecekti.

8. Antalya ve Konya ile Edremit'e kadar olan yerleri İtalyanlar alacaktı. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu, Libya ve On İki Ada üzerindeki haklarından İtalya yararına vazgeçecekti.

9. Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa'nın yeni siyasî haritasını veyapılan antlaşmaları tanıyacak, BrestLitovsk antlaşmasını kaldırdığını kabul edecekti.

10. Osmanlı ordusu terhis edilecekti. Ancak iç güvenliği sağlamakla görevli olarak 50.000 kişilik bir jandarma kuvveti bulunabilecekti.

11. Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşın başında kaldırıldığını ilân ettiği kapitülasyonlar, genişletilerek yeniden yürürlüğe konacaktı.

Böylece bu anlaşma ile Mondros Mütarekesi ile fiilen yıkılan ve toprakları işgal edilen Osmanlı İmparatorluğu, hukukî bakımdan da parçalanıyor, siyasî, malî, askerî ve ekonomik bakımlardan büyük bir yükümlülük altına sokuluyordu. Yine antlaşmaya göre Türkiye'nin Karadeniz haricinde hiçbir denize kıyısı kalmıyordu. Burası da Boğazlar Komisyonu dolayısıyla kapalı bir deniz olmaktan öteye gidemiyordu. Sevr Antlaşması;

1. Osmanlı devletini fiilen sona erdirmektedir.

2. Mebusan Meclisi kapalı olduğundan, Osmanlı Parlamentosu tarafından onaylanmamıştır. Bu yönüyle de Osmanlı Anayasası'na (Kanunu Esâsî) uygun değildir. Mebusan Meclisi'nde görüşülmediği için; aynı meclisin aldığı Misâkı Millî kararlarına da aykırıdır.

3. Antlaşmayı imzalayan Osmanlı Devleti, TBMM tarafından vatan haini sayılmıştır. (19 Ağustos 1920)

4. TBMM bu anlaşmayı tanımadığını ilgili devletlere bildirmiştir.

5. TBMM kuracağı düzenli ordularla, Türk Kurtuluş Savaşı'nı hazırlık döneminden, Kurtuluş Savaşı aşamasına geçirmiştir.

7. Hafta; Batı Cephesi Savaşları (I. İnönü ve II. İnönü Savaşları, Londra Konferansı, Moskova Anlaşması, Kütahya Eskişehir Savaşları, Tekâlifi Milliye Emirleri, Sakarya Meydan Savaşı

I. İnönü Savaşı (610 Ocak 1921):

Bursa'yı alan Yunanlılar'ın, Eskişehir'i de alıp, Ankara yönüne doğru ilerleyerek, millî hareketi boğmak istemesi üzerine başlatılmıştır. Burada Yunanlılar'a karşı sürdürülen savaşın yanı sıra Çerkes Ethem'e karşı da mücadele verilmiştir. Yunan ordusu İnönü yakınlarında durdurulmuştur. İnönü Zaferi kurulan düzenli orduların ilk zaferidir. TBMM'nin kendine olan güvenini ve yurdu kurtarma azmini artırmıştır. Batı Cephesi komutanı İsmet Bey'dir. Daha önceleri Ali Fuat Bey (Cebesoy)'in idaresindeki bu ordu, Ali Fuat Bey'in Moskova Büyükelçiliği görevine atanması üzerine, 8 Kasım 1920'de Albay Mustafa İsmet Bey (İnönü)'in idaresine geçmiştir. I. İnönü Savaşı'nın sonrasında Albay İsmet, Tuğgeneralliğe terfi ettirildi ve Paşa oldu. (11 Ocak 1921). Bu zaferin ardından 20 Ocak 1921'de Teşkilâtı Esâsiye Kanunu'nun kabul edilmesiyle "ilk anayasa" yürürlüğe konmuş, 12 Mart 1921'de İstiklâl Marşı kabul edilmiştir.

Zaferin siyâsî sonuçları da çok önemliydi. 23 Şubat 12 Mart 1921 tarihleri arasında toplanan Londra Konferansı'na İtalya ve Fransa'nın baskılarıyla TBMM de davet edilmiştir. Konferansa TBMM yanında Osmanlı Hükümeti de temsilci göndermiştir. TBMM'ni Bekir Sami Bey temsil ederken, İstanbul hükümeti adına da vatansever bir kişi olarak tanınan Tefik Paşa katıldı. Konferansta ilk sözün verildiği İstanbul hükümeti temsilcisi Tefik Paşa; "Söz milletimin asıl vekillerine aittir. Bundan dolayı Anadolu kuruluna söz verilmesini rica ederim" diyerek söz hakkını Ankara Hükümeti temsilcisine verdi.

Londra Konferansı'yla, TBMM hükümeti İtilâf Devletleri tarafından tanınmış oldu. Bekir Sami Bey bu konferans esnasında bazı anlaşmalara da imza atarak geri dönmüştür. Bu anlaşmalar TBMM tarafından kabul edilmediği gibi, Bekir Sami Bey de Dışişleri Bakanlığı görevinden alınarak yerine Yusuf Kemâl Bey (Tengirşek) getirilmiştir.

1921 Anayasası (20 Ocak 1921)

TBMM'nin yaptığı ilk Anayasanın görüşmeleri, 19 Kasım 1920'de başlamış ve I. İnönü Zaferi'nin hemen sonrasında 20 Ocak 1921 günü yapılan oylamayla kabul edilmiştir. Böylece millî egemenlik ilkesine dayalı ilk Anayasa yürürlüğe girmiştir. 1921 Anayasası, olağanüstü şartlarda hazırlandığı için olsa gerek kısa ve özet anayasa görünümünde; 23 maddeden oluşan bir metindir. İlk dokuz maddesi devletin dayandığı temel ilkeleri belirtir. Anayasada egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu, yasama ve yürütme yetkilerinin milletin tek ve gerçek temsilcisi olan TBMM'de toplandığı, halka dayalı devlet ve güçler birliği ilkeleri en kesin ve açık biçimde ifade edilir. Ancak, 1921 Anayasası'nda, TBMM Başkanı aynı zamanda devlet başkanıdır. Devlet başkanının bulunmayışı, vatandaşların hak ve özgürlüklerinin düzenlenmeyişi, yargı ile ilgili hükümlerin olmayışı önemli eksikliklerdir. 1921 Anayasası ile millî egemenlik yolunda önemli bir adım atılmış, milletvekili seçimlerinin iki yılda bir yapılması, kuvvetler birliği ilkesi ve meclis hükümeti sistemi benimsenmiştir.

1921 Anayasası, Mustafa Kemal'in değişik zamanlarda T.B.M.M.'ye sunduğu önergelerden oluşmuştur. Bu anayasa aynı zamanda TBMM ve ona bağlı organların çalışma ve örgütlenme esaslarını tespit ettiği gibi, Türkiye tarihinde bir daha görülmeyecek şekilde, vilâyetlerde yerel yönetim şuraları kurulmasını öngörüyordu³⁸. 1921 Anayasası'nın esaslarını özet olarak toparlayacak olursak;

1. Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir ve bu özelliğiyle millî egemenlik ilkesinin kabul edildiği ilk anayasa,

2. Yasama, yürütme ve yargı güçlerinin (güçler birliği) meclisinelinde olduğunu,

3. Laik bir anayasa olmadığını, din ve şeriat işlerini (ahkâmı şer'îye) yürütmenin TBMM'nin görevleri arasında olduğunu,

4. Padişah ve hilâfet yanlıları arasında ikilik çıkarmamak maksadıyla, padişah ve halifenin geleceğinin meclisin vereceği kararlabeledirileceğini,

5. Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine yeni bir devletin kurulacağına mesajının verildiğini,

6. TBMM'nin yasal statüye kavuşturulduğunu,

7. Demokratik olmakla birlikte ihtilâlcî karaktere de sahip olduğunu,

8. İlk defa meclis hükümeti sisteminin benimsendiğini,

9. Devletin resmî dini konusunda bir bahsin bulunmadığını görebiliriz.

İhtilâlin başarılması için gerekli olan maddeleri içerdiği için bu anayasaya "ihtilâl anayasası" demek de mümkündür. 1921 Anayasası'nda yapılan en önemli değişiklikler, cumhuriyetin ilânıyla olmuştur. Türk tarihinin en kısa süreli anayasası olma özelliği de taşıyan 1921 Anayasası 1924 tarihinde yeni anayasanın hazırlanmasıyla yürürlükten kalkmıştır.

Sovyet Rusya ile Moskova Antlaşması (16 Mart 1921)

Misâkı Millî kararlarını kabul ederek, bu doğrultuda TBMM hükümeti ile doğrudan siyâsî ilişki kuran ilk Avrupalı devlet Sovyet Rusya'dır. Rusya 1920 yılında Misâkı Millî'yi tanıdığını açıklamış ve I. İnönü Zaferi de iki ülke arasında yakınlaşmanın temellerini atmıştır. Moskova Antlaşması'na göre;

1. Gümrü antlaşması ile belirlenen sınır Sovyet Rusya tarafından da kabul edilmektedir. Doğu sınırını kesin olarak belirlemez.

2. Sovyet Rusya, TBMM hükümetini tanıyor ve Osmanlı Devleti'yle hiçbir ilişkisinin kalmadığını kabul ediyordu. (Osmanlı Devleti'yle ilişkisini kesen ilk devlet Sovyet Rusya'dır.)

3. Bir tarafın tanımadığı bir anlaşmayı diğer taraf da tanımayacaktır. Bu madde ile TBMM ve Sovyet Rusya ittifak kurmuş olmaktadır. İki taraf da siyâsî alanda birlikte hareketetmeyi kabul etmektedirler.

4. Çarlık Rusyası ile Osmanlı Devleti arasında yapılmış olanbütün anlaşmalar geçersiz sayılmıştır. 1774 Küçük Kaynarca anlaşmasıyla Osmanlı Devleti'nin Çarlık

Rusyası'na kapitülasyonlar verdiğini hatırlarsak, kapitülasyon haklarından ilk vazgeçen ülkenin Sovyet Rusya olduğunu görürüz.

5. Çeşitli konularda karşılıklı yardımlaşma sağlanacaktır.

Bu anlaşmanın imzalanması bir yandan Anadolu İhtilâlinin başarılmasını, diğer yandan da Sovyet Rusya'da sosyalist yönetimin yerleşmesini sağlamıştır.

II. İnönü Zaferi (26 Mart1 Nisan 1921)

Londra Konferansı esnasında, Sevr Antlaşması'nın şartlarını TBMM'ne kabul ettiremeyen İtilâf Devletleri'nden İngiltere, Yunanlılar'ı destekleyerek, Sevr Antlaşması'nı Türkiye'ye zorla kabul ettirmek için ileri harekât başlattı. Harekâtın amacı Türk ordusunun saldırı gücü kazanmasını engellemek ve TBMM'yi dağıtmaktı. Yapılan savaşta galip gelen Türk ordusu olmasına rağmen, Yunan birlikleri sayıca üstün olduklarından başka başka kollardan ilerleyişlerini sürdürdüler. Bu zaferin ardından İsmet Paşa'ya bir telgraf çeken Mustafa Kemâl Paşa “*siz orada sadece düşmanı değil, milletin mâkus tali'ini de yendiniz*” demiştir.

Bu zafer sonucunda; Fransa ile diplomatik görüşmeler başlamış, İtalya Anadolu'daki askerlerinin bir bölümünü geri çekmiş, İngilizler Türk esirlerin bir kısmını serbest bırakmış, İzmit Türk yönetimine geçmiştir.

Kütahya-Eskişehir-Aslıhanlar Savaşları (1024 Temmuz 1921)

İnönü Savaşları'nda beklenmedik bir yenilgi alan Yunan kuvvetleri, daha da güçlenerek Türk ordularını yenmek maksadıyla harekâta başladılar. Yunan ordusunun oluşturduğu cepheye, kendini 1453'de İstanbul'un fethi esnasında ölen XI. Konstantin'in halefi yerine koyan ve 15 Aralık 1920'de XII. Konstantin ünvanını alan, artistlerine, Ankara'da verilecek bir “Helen Zaferi Piyesi” provalarını yapmayı buyuran Kral Konstantin de vardı. Yunanlılar 13 Temmuz 1921'de Altıntaş Savaşı ile Afyon'u, 17 Temmuz'da Kütahya ve 19 Temmuz'da da Eskişehir'i ele geçirdiler. Yunan kuvvetleri Sakarya nehrini geçerek Polatlı yakınlarına kadar geldiler. Hatta 19 Temmuz 1921 tarihinde yapılan TBMM gizli oturumunda, Ankara'daki Meclisin Kayseri'ye taşınması dahi gündeme geldi. (Bu harekâtı gerçekleştiren Yunan ordusunda, İstanbul'dan gönüllü olarak Yunan ordusuna katılan 3.000 kadar İstanbul Rum'u da vardır. Bunlar da, Anadolu'da büyük vahşetler yapan, kadınların ırzına tecâvüz edip, çocukları öldüren kitlenin arasında büyük rol oynamıştır.) Batı cephemizde bozguna uğrayan kuvvetlerimiz, Mustafa Kemâl Paşa'nın emri ile geri çekilerek imha olmaktan kurtuldu ve Sakarya nehrinin doğusunda tutunmaya çalıştı.

Tekâlifi Millîye Kararları (78 Ağustos 1921)

Bu bozgunun ardından, 4 Ağustos 1921'de yapılan meclis gizli oturumunda, İsmet Paşa Batı Cephesi'ndeki taktik hatalarını tek tek ortaya koyarak, 91 günlüğüne Mustafa Kemâl'e başkomutanlık yetkisinin verilmesi gerektiğini ileri sürdü, savaş esnasındaki geri çekilmenin ise bir yenilgi sayılmayacağını açıkladı. 5 Ağustos 1921 günü çıkarılan bir kanun ile Mustafa Kemâl'e Başkomutanlık yetkisi verildi.

Mustafa Kemâl Türk ordularının başkumandanı olmasından sonra TBMM'nin yetkilerini de kullanarak, Tekâlifi Millîye (Millî Yükümlülükler) kararlarını alır. Amaç, Türk ordusunun eksiklerini milletin yardımına başvurarak tamamlamaya çalışmaktır.

Bu kararlara göre;

1. Her ilçede birer Tekâlifi Millîye komisyonu kurulacaktır.

2. Her aile birer çamaşır, birer çift çorap ve çarık hazırlayıp bu komisyonlara verecektir. Tarım ürünlerinin %40'ı, köylüden ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için alınacaktır.

3. Yurtta mevcut bütün yiyecek maddelerinin de %40'ına aynı şekilde el konulacaktır.

4. Taşıtı olanlar, ordu için her ay yüz kilometre askerî ulaşım yaptıracaklardır.

5. Ordunun ihtiyacı için bütün sahipsiz mallara el konulacaktır.

6. Demirci, dökümcü ve marangozlar ordunun emrinde kullanılacaktır.

7. Halkta bulunan bütün silâh ve cephane üç gün içinde teslim edilecektir.

Tekâlifi Millîye emirlerini uygulamakta ortaya çıkabilecek aksaklıkları ortadan kaldırmak ve otoriteyi hâkim kılmak için olağanüstü yetkilere sahip olan "İstiklâl Mahkemeleri" kurulmuştur. Ancak, Tekâlifi Millîye Kararları ile tamamlanması plânlanan eksikler tamamlanamadan, Yunan ordusu ileri harekâta geçecektir.

Sakarya Meydan Muharebesi (23 Ağustos-12 Eylül 1921)

Meclis tarafından 4 Ağustos 1921'de Başkomutanlık yetkisi kendisine verilen Mustafa Kemâl, 12 Ağustos'da Genelkurmay Başkanı Fevzi (Paşa) Çakmak ile cepheye gitti. 15 Ağustos'da Kral Konstantin, "Ankara'ya ilerleme" emrini verdi. Yunan kuvvetleri, 88 bin tüfek (asker), 7 bin makineli tüfek, 300 top, 1.300 kılıç ve 20 uçakla; Türk kuvvetleri ise, 40 bin tüfek (asker), 700 makineli tüfek, 177 top, 2750 kılıç ve 2 uçakla bu savaşa girişmişlerdi. 100 kilometre cepheli savaşta tam 21 gün geceli gündüzlü süren savaşı Türkler kazandı. Türk savunma hattının birkaç yerde kırıldığı haberinin gelmesi üzerine Mustafa Kemâl, dünya savaş tarihinde bir slogan haline gelecek olan; "hattı müdafafa yoktur. Sathı müdafa vardır. O sath da bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı, vatandaşın kanı ile sulanmadıkça, terk olunamaz." sözlerini bu sıralarda söylemiştir.

Savaş sonunda, 350 subay, 2900 eri şehit verdik. 800 subay ve 1300 erimiz de yaralandı. Yunan kuvvetlerinin kayıpları ise bunun üç misli kadardı. Sakarya zaferimiz, 1683 Viyana Bozgunu'ndan beri hep gerileyen Türk ordusunun, ilk ilerleme hamlesidir. 19 Eylül 1921'de çıkarılan 153 sayılı kanun ile Mustafa Kemâl'e "Mareşâl" ünvanı verildi.

Sakarya Savaşı'nın ardından, 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması'nı pekiştiren 13 Ekim 1921 tarihli Kars Antlaşması'nı; 20 Ekim 1921'de de Fransızlarla Ankara Antlaşması'nı imzaladık.

Kars Antlaşması (13 Ekim 1921)

1. Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusyası arasında yapılan hertürlü antlaşma geçersiz sayılacak ancak Moskova Antlaşması geçerliliğini sürdürecektir.

2. Taraflar “Türkiye” ifadesi ile son Osmanlı Mebusan Meclisi’nde kabul edilen Misakı Milli’nin kapsadığı toprakların anlaşılacağını kabul edeceklerdir.

3. Ankara Hükümeti; Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan’la ilişkili olup yeni yönetimlerce geçersiz sayılan antlaşmaları geçersiz sayıp tanımayacağını taahhüt edecektir.

4. Türkiye’nin kuzeyde Sarp Köyü’nden başlayarak güneyeuzanan doğu sınırları taraf devletlerce kabul edilecektir.

5. Batum ve çevresi, o bölgede yaşayan müslüman halkın kültürel ve dinî haklarının saklı kalması şartı ile Gürcistan’a bırakılacaktır.

6. Ankara Hükümeti ve Gürcistan, ortak sınır bölgeleri halklarının karma bir komisyonca gümrük, güvenlik ve sağlığı alanlarında konulacak öncelikli yasalara uymaları koşuluyla, sınır geçişlerinin kolaylaştırılmasını sağlayacaklardır.

7. Gürcistan, Karadeniz’e kıyısı olan bir devlet olarak, Moskova Antlaşması’nda belirtilen Boğazlara ilişkin rejim düzenlenmesine ilişkin esasları kabul edecektir.

8. Türkiye ve Gürcistan, sınır bölgelerinde yaşayan halklardan olup Gürcü ya da Türk uyruğundan çıkmak isteyenlerin, mal ve paralarıyla birlikte bir ülkeden diğerine geçişlerini kabul edeceklerdir.

9. Türkiye ve Gürcistan, içlerinden birinin öteki ülke topraklarında oturan uyrukları için “En çok gözetilen ulus” statüsü uygulayacaklardır.

10. Nahçıvan’ın statüsünün belirlenmesine ilişkin yapılacak her türlü antlaşmada Türkiye’nin taraf olmasını öngören Moskova Antlaşması hükmü aynen geçerli olacaktır.

Ankara Antlaşması (20 Ekim 1921)

1. Antlaşmanın imzalanmasından sonra taraflar arasındaki savaş durumu sona erecektir.

2. Türkiye-Suriye sınırı, İskenderun ve Hatay illeri dışındabırakılacak şekilde belirlenecektir.

3. Antlaşmanın imzalanmasından sonra, en fazla iki ay içerisinde Fransız birlikleri sınır çizgisinin güneyine, Türk birlikleri de kuzeyine çekilecektir.

4. Her iki tarafta çekildiği topraklarda genel af ilan edeceklerdir.

5. İskenderun bölgesi için özel bir yönetim kurulacak, bu bölgede oturanlardan Türk olanlar kültürlerini geliştirmek için her türlü haktan yararlanacaktır. Türkçe resmi dil olacaktır.

6. Bu antlaşmanın onaylanmasından sonra, Türkiye ile Suriye arasında bir gümrük sözleşmesi imzalanması için karma bir komisyon kurulacaktır.

7. Selçuklu Devleti'nin kurucusu Süleyman Şah'ın mezarının da içinde bulunduğu Caber Kalesi, Türk bayrağı altında ve Türk askerlerinin koruyuculuğunda Türkiye'ninmülkü altında kalacaktır.

Ankara Antlaşması'nın Sonuçları:

1. Güney Cephesi'nin kapanması ile buradaki sınırlarımızgüvence altına alınmış, birliklerimiz batı cephesine sevk edilmiştir.

2. Fransa Türkiye Büyük Millet Meclisini tanımıştır.

3. Hatay'a özel bir yönetim hakkı tanınmış, bu bölgenin Türk toprakları olduğu Fransa tarafından kabul edilmiştir.

4.Fransa'nın desteğini yitiren Ermenilerin, Çukurova bölgesinde bir devlet kurma hayalleri sona ermiştir.

Ankara Antlaşması'nın önemi:

1. Hatay ve İskenderun hariç güney (Suriye) sınırının çizilmiştir.

2. Fransa, Türkiye'nin bağımsızlığını tanıyan ilk itilaf devleti olmuştur.

8. Hafta; Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi, Mudanya Mütarekesi, Lozan Barış Anlaşması

Büyük Taarruz (26 Ağustos18 Eylül 1921)

Büyük Taarruz bizzat Mustafa Kemâl yönettiği için de Başkomutanlık Meydan Muharebesi olarak anılır. 26 Ağustos'da baskın biçiminde başladı. Taarruzun ilk günü, Yunan cephesi yarıldı. Fevzi Paşa tarafından hazırlanan taarruz plânı uygulanıyordu. Ertesi gün Afyon kurtuldu. 30 Ağustos 1922'de Afyon'un kuzey batısında Porsukçayı başında Dumlupınar Başkomutanlık Meydan Savaşı'nı, Gazi Mustafa Kemâl yönetti ve düşman kuvvetlerini yok etti. Yunanlılar 5 günde bozulup kaçarlarırken, Mustafa Kemâl 5 Eylül 1922'de meşhur emrini verdi: "*Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!*" Yunan Başkumandanı Trikopis, kurmay heyetiyle birlikte 2 Eylül 1922'de esir edildi.

Yunanlılar Uşak, Aydın, Alaşehir ve Bilecik'i yakarak çekilirken, silâhsız Türkler'e görülmedik mezâlim yapıyordu. Bu vahşetleri gören Mehmetçikler, uykusuzluk ve yorgunluğunu unutup, 24 saatte yaya olarak 80 kilometre yolu yürüyerek, Yunan süvârisinden önce 9 Eylül 1922 günü İzmir'e varmak gibi bir büyük mucizeyi başardılar. Türk ordularının İzmir'e varıldığı Ankara'da öğrenildiğinde, 8 Temmuz 1920 günü "Millî Yas" belirtisi olarak TBMM Başkanlığı kürsüsü üzerine örtülmüş bulunan "Kara Örtü" şükür dualarıyla kaldırıldı. 26 Ağustos 1071 Malazgirt Zaferi'yle yerleşip yurt edindiğimiz Anadolu'da hiçbir hakları ve tarihî dayanakları olmadığı halde, Bizans'ı ihyâ etmeye kalkışan Yunanlılar'ın hayali 30 Ağustos 1922'de son buldu.

Öte yandan, 8 Temmuz 1920'de işgâl edilen Bursa'ya da 9 Eylül akşamı öncülerimiz, 10 Eylül'de de ordularımız girdiler. Böylece Bursa da kurtulmuş oldu. Yunan Devlet Başkanlarından Venizelos'un oğlu Yedek Teğmen Sofokles Venizelos, 8 Temmuz 1920'de Bursa işgâl edildiğinde, Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi türbesine

girip, pis ayakları ile Osman Gazi'nin sandukasını tekmelemiş, "Koca Türk! Kalk da yurdunu Yunandan kurtar" diyerek alçakça hakarete bulunmuştu. Bursa kurtulduğu gün de Fevzi Paşa'ya "Mareşal"lik rütbesi verildi.

Büyük Taarruz esnasında Çiğiltepe'yi almağa memur edilen 57. Tümen komutanı Albay Reşat, zamanında hedefe varamamıştı. Mustafa Kemâl Paşa telefonla neden böyle olduğunu sorduğunda, "*yarım saate kadar hedefe ulaşılacağını*" bildirmiş, fakat bu süre içinde de başarılı olamadığı için intihar etmişti. Mustafa Kemâl Paşa ikinci defa telefon ettiğinde, kendisine onun vedânamesini okudular. Bu vedânamede Reşat Bey; "*Yarım saat zarfında size o mevâzî almak için söz verdiğim halde sözümü yapamamış olduğumdan dolayı yaşayamam*" diyordu.

Bir İngiliz Kurmayı raporunda "*eğer Türkler Afyon'daki Yunan mevzîlerini 45 ayda işgâl ederlerse, bir günde aldıklarını iddia edebilirler*" diyordu. Türk askerleri söz konusu mevzîleri 2 saatte geçmişlerdir. Mustafa Kemâl Paşa diyor ki; "saat altı'da Tınaztepe'ye hücum halinde iken, hücum mesâfesine yaklaşmış piyâdelerimiz, önündeki tel örgüleri kesmeğe lüzum görmeyerek, ayağını kaldırdı ve tel örgüsünün üzerinden bacağını aşırarak atladı ve orada bulunan Yunan neferlerini süngüleriyle tamamen tepeledikten sonra, Tınaztepe'yi ele geçirdi. Ben bu manzarayı seyrederken bir suale, bir cevap vermeyi hatırladım. "Bu tel örgüsünü nasıl geçebilirsiniz?" diyorlardı. Oradakilere dedim ki; "İşte böyle, ayağını kaldırır ve geçerler."

Mudanya Mütarekesi (11 Ekim 1922)

Mudanya Konferansı 3 Ekim 1922'de Mudanya'da başladı. Türkiye'nin başmurahtası Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa, İngiltere'nin General Harrington, Fransa'nın General Charpy, İtalya'nın General Mombelli ve Yunanistan'ın, korkusundan denizde zırhlı içinde kalarak, karaya çıkamayan ve böylece Türk halkının hücumundan kurtulan General Mazarakis idi. 11 Ekim 1922'de imzalanan Mudanya Mütarekesi'nin maddeleri şunlardır.

1. Edirne dâhil, Doğu Trakya, Meriç'in sol kıyısına kadar 15 gün içinde Yunan ordusu tarafından boşaltılacak, Türk ve Yunan orduları arasında çarpışmalar duracaktır.

2. Barışın imzalanmasına kadar her türlü karışıklığın önüne geçmek üzere, Karaağaç dâhil, Meriç'in sağ kıyıları İtilâf Devletleri kuvvetlerince tutulacaktır.

3. En çok 30 gün içerisinde Yunan memurları Doğu Trakya'da boşaltılan şehir ve kasabaları, İtilâf Devletleri memurlarına, onlar da Türklere teslim edeceklerdir.

4. Subaylar dâhil, Türklerin Doğu Trakya'daki jandarma kuvveti 8.000'den daha fazla olmayacaktır. Taşkınlıkları önlemek için, Doğu Trakya'da İtilâf Devletleri yedi taburluk bir kuvvet bulunduracaktır. Yunan çekilişinden 30 gün sonrada, bu yedi tabur, Doğu Trakya'dan alınacaktır.

5. Türkiye Kuvvetleri, Asya'da Çanakkale Boğazı'ndan 15 ve İstanbul Boğazı'ndan 40 km. gerilerde bulunacak, buralara topçu yerleştirilmeyecektir.

6. Türkiye ileride imzalanacak barışı tasdik ettikten 45 gün sonrasına kadar, İtilâf Kuvvetleri, Çanakkale Boğazı, Şile-Derince çizgisi ve İstanbul ile Boğaz'da kalacaktır.

Mudanya Ateşkes Antlaşması'yla;

1. Doğu Trakya, Boğazlar ve İstanbul savaş yapılmadan alınmıştır.
2. Kurtuluş Savaşı'nın sıcak savaş dönemi sona ermiştir.
3. Esas barış antlaşması (Lozan) için zemin hazırlanmıştır.
4. İtilâf Devletleri, Osmanlı Devleti'nin hukuken sona erdiğini kabul etmişlerdir.
5. Anadolu'da kurulan TBMM Hükümeti, milletlerarası alanda varlığının kabul edilmesi yolunda önemli bir adım atmıştır.
6. İngiltere'de hükümet değişikliğine sebep olmuştur.
7. Damat Ferit Paşa görevinden alınmış, vatansever Tefik Paşa hükümet kurmuştur.

Lozan Barış Antlaşması (2324 Temmuz 1923)

Lozan Konferansı'na, 1 Kasım 1922 tarihinden itibaren saltanat kaldırıldığından, Türkiye adına sadece TBMM katılmıştır. Bu konferansa, Mudanya Mütarekesi'ndeki başarısı göz önünde bulundurulmuş Dışişleri Bakanı ve Edirne meb'usu İsmet Paşa I. Murahhas (delege), Sağlık Bakanı ve Sinop meb'usu Rıza Nur Bey ikinci murahhas tayin edilmişlerdir. (Ayrıca Trabzon meb'usu Hasan Saka, eski İktisat Vekili Celâl Bayar ve üç meb'us da müşâvir olarak bu görüşmelerde hazır bulunmuşlardır.)

Türkiye'den başka İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan, Japonya, Romanya ve Yugoslavya (Sırp-Karadağ-Hırvat-Makedon) bütün maddeler üzerinde söz sahibi olarak, Sovyetler Birliği ve Bulgaristan ise, sadece Boğazlar üzerindeki maddeler üzerinde konuşmak üzere konferansa katılmışlardır. Lozan Konferansı sırasında bize sürekli güçlükler çıkaran iki devletten İngiltere murahhası Dışişleri Bakanı Lord Curzon –aynı zamanda Musul Petrol İşletme Şirketi'nin de Yönetim Kurulu Başkanı'ydı ve Yunanistan adına da Elefterios Venizelos idi. İlk hafta düzgün giden işler, ikinci hafta sarpa sarmaya başladı. İsmet Paşa “çok acı çektik, çok kan akıttık, bütün medenî milletler gibi hürriyet ve hâkimiyet istiyoruz” sözleriyle, Sevri'nin bir başka versiyonunu masaya koymaya gelen delegelere verilmesi gereken mesajı veriyordu. Bunun üzerine özellikle İngiliz ve Yunan tarafı sertleşmeye; Osmanlı Devlet Borçları, Kapütülasyonlar, Musul vilâyeti ve TürkRum mübadelesi konularında uyuşmazlıklar yaşanmaya başladı. Bunun sonucunda 4 Şubat 1923'de Türk delegeleri görüşmeleri bırakıp geri döndüler.

Lozan Görüşmeleri'nin kesilmesinden sonra, Mustafa Kemâl, bir yandan askerî bir hareketle İstanbul ve Boğazlar'da egemenliği sağlamak yolunda hazırlıklar yaparken; bir yandan da Boğazlar için yapılacak bir savaşta, Sovyet Rusya'nın da mutlaka Türkler'le birlikte hareket edeceği şeklinde propaganda yaparak, diplomatik taarruza girişti.

Uzun süren çabaların sonucunda, 23 Nisan 1923'de başlayan II. Lozan Görüşmeleri'ne I. Lozan Konferansı'na katılan delegelerimiz aynen katılırken İngiltere ve İtalya'nın delegeleri değişti. Nihayet, 24 Temmuz 1923'de Lozan Antlaşması imzalandı. Antlaşma protokol ve açıklamalar hariç 234 maddeden oluşmaktadır. Bunun 143 maddesi Barış antlaşması metnidir. Antlaşma özetle şöyledir:

Yunanlılar ile Batı sınırı Misâkı Millî'ye göre çizildi. Ancak bazı bölgelerin de elden çıkması önlenemedi. (Batı Trakya gibi). Karaağaç ve yöresi Yunanistan'dan alınacak

savaş tamiratı bedeline karşılık elde edildi. İmroz ve Bozcaada ile Tavşan adaları bizde kaldı. Rodos, Meis ve Oniki Ada39 dışındaki diğer Ege adaları Yunanistan'a bırakıldı. Midilli, Sakız, Sisam ve Nikerya adalarına asker yerleştiremeyecekti. Bugün bu adalarda Yunan üsleri vardır, dolayısıyla anlaşma çığnenmiştir.

Batı Trakya Türkleri, sosyal hayatlarında dil olarak Türkçe'yi kullanacaklar, Yunanistan onların azınlık haklarına riâyet edecektir. (Batı Trakya'da nüfusa oranı %85 olan Türklerin sayısı bugün %10'lar civarındadır.) Rum Ortadoks Patrikhânesi İstanbul'da kalacak ve dokunulmazlığı sağlanacak, İstanbul Rumları yayın yapma, okul açma, hastahane kurma ve vakıf oluşturma işlerinde serbest olacak, Türk mahkemelerinde kendi dilleri ile ifade verebileceklerdi. 1960 yılında, Yassıada mahkemelerinde ifade vermek zorunda kalan Rum Patriği Athenagoras, çok güzel Türkçe bildiği halde ifadesini "Bizans Rumcası" ile vermiş, Lozan Antlaşması'nın bu maddesi uyarınca, tercüman parasını da bize ödettirmiştir. Bütün azınlıklar Türk uyrukludur. Doğu Trakya ve Anadolu'daki Rumlar'la, Yunanistan'daki Türkler değiştirileceklerdi. Ancak, İstanbul'un yerlisi Rumlar'la, Batı Trakya'daki Türkler bu değişime tâbî olmayacaklardı.

Bulgaristan ile: Karadeniz'de Rezve deresi boyundan batıda TürkYunan sınırına kadar gelen sınır aynen kalacaktır. 29 Eylül 1913 tarihinde Bulgaristan'la II. Balkan Savaşı sonrasında imzalanan İstanbul Antlaşması'ndaki sınır.

İtalya ile: 1912 yılından beri işgal altında bulunan Rodos ve On İki ada ile yanlarındaki adacıklar ve Meis adası İtalyanlara bırakılmıştır.

İngiltere ile: Misâkı Millî'nin birinci maddesini oluşturan Musul, Kerkük, Süleymaniye ve Erbil üzerindeki Türk hakları barışın onayından sonra Milletler Cemiyeti'nin kararına göre TürkiyeIrak sınırı belirlenirken göz önünde bulundurulacaktır. Musul-Kerkük petrollerinden vazgeçmek istemeyen İngiltere, Türkiye'de iç isyân çıkarmak da dahil olmak üzere her türlü tertip ve baskıları uygulayarak, 5 Haziran 1926'da "Musul Meselesi"ni aleyhimize sonuçlandırdı. Irak'ta kalan Türkler için kültürel özerklik dahi sağlayamadık. Bu Türkmenler dün İngilizlerin, bugün de Saddam sonrası Irak'ını yönetmeye çalışan kukla yönetimin oyuncağı halindedirler.) Kıbrıs Adası 5 Kasım 1914'den beri İngiltere'ye terk edilmiş sayılacak, Türk uyruğundan olan halk, iki yıl içinde, ya İngiltere'nin ya da başka bir ülkenin vatandaşlık haklarını istemekte serbest olacak; İngiltere uyruğundan başkasını seçenler de bir yıl içinde Kıbrıs'ı terk edeceklerdi. (Bu sebeple, Kıbrıs'taki Türk çoğunluk ihmâlkârlığımız yüzünden, geçen zaman içinde iyice azalmıştır.

Fransa ile: Fransızlarla, 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara Antlaşması'nda belirlenen sınır kabul edilmiştir. Bilindiği gibi bu anlaşmayla Hatay ve İskenderun dışında güney sınırimız şimdiki haliyle kabul edilmişti. Hatay ve İskenderun daha sonra Anavatana katılacaktır.

Kapütülasyonlar;

Bütün kapütülasyonlar toptan kaldırılmıştır. Türkiye'deki yabancı ticarî kurumlar da bundan sonra Türk kanunlarına kayıtsızşartsız uymak zorundadırlar.

Osmanlı Borçları;

Altın olarak değil, kâğıt para ile ödenecek, ödenme şekli, daha sonra İngiltere ve Fransa ile kararlaştırılacaktır. Lozan Andlaşması hükümleri çerçevesinde, tedavülde bulunan tahvil miktarı da dikkate alınarak, 13.6.1928 tarihli “Paris Sözleşmesi” ile 107.528.461 lira olarak belirlenen Türkiye’nin payına düşen borçlar, 22.4.1933 tarihinde akdedilen ve 28.5.1933 tarih ve 2234 sayılı Kanunla onaylanan “Paris Sözleşmesi” ile yapılan ödemeler ve düzeltmeler indirildikten sonra, 106.512.957 lira olarak belirlenmiş, bu tutar, tarafların mutabakatı ile ve yeni bir formülle, “% 7,5 faizli 1933 Türk Borcu” olarak, 962.636.000 Fransız Frangı ve 79.778.590 Türk lirası karşılığı, 8.578.343 Osmanlı altın lirasına indirilmiştir.

Boğazlar;

Çanakkale ve İstanbul Boğazları, “Karma Boğazlar Komisyonu” tarafından idare edilecek, gemilerin geçiş haklarını bu komisyon düzenleyecekti. Bu durum 20 Temmuz 1936 Montréaux Sözleşmesine kadar sürecektir.

9. Hafta; Saltanatın Kaldırılması, Cumhuriyet’in İlanı, Halifeliğin Kaldırılması, Siyasal Partiler ve Akımlar

Halk Fırkası’nın Kurulması (9 Eylül 1923)

Lozan görüşmelerinin sürdüğü bir sırada siyasî hayattaki en esaslı olay 1 Nisan 1923’de Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin seçimleri yenileme kararı almasıdır. 23 Nisan 1920’de kurulan ve vatanın kaderini bin bir yokluk ve bunalım içinde eline almış olan bu meclis, büyük zaferden sonra güven tazelemek için millete gitmeye karar verdi. Kendini feshetti ve seçimleri yenileme kararı aldı. Seçim ler Ağustos ayında yapıldı. Ve aynı ayda “Halk Fırkası”nın kurulması yolunda çalışmalarına da başlandı.

Mustafa Kemâl’in esas amacı düşündüğü devrimleri ve ülkeye getirmek istediği yeni yaşama düzenini belirli politik aydınlığa kavuşturmak için, “Müdafaai Hukuk Grubu”na siyasî bir parti kimliği kazandırmaktı. 1922’de güvendiği arkadaşlarıyla çehresini değiştirdiği fırkanın kuruluşundan önce “Dokuz Umde” (Dokuz İlke) adını verdiği prensipleri yayınladı (8 Nisan 1923). Bu felsefe daha sonra Halk Fırkası’nın esas felsefesi olacaktı. Bu şartlar altında seçimler yenilenmiş; Mecliste çoğunluğu sağlayan “Müdafaai Hukuk Grubu” 9 Eylül 1923’de “Halk Fırkası” adını almıştır.

Saltanatın Kaldırılması (1 Kasım 1922)

Saltanatın kaldırılmasını hızlandıran en önemli sebep; İtilâf Devletleri’nin Lozan’da yapılacak görüşmelere, Türk gücünü parçalamak maksadıyla, hem Ankara (TBMM), hem de İstanbul (Osmanlı) Hükümeti’ni birlikte davet etmesidir. Saltanat bu plânın bozulması için kaldırılmalıydı ve kaldırıldı. Öte yandan saltanatın varlığı cumhuriyete giden yolda da büyük bir engel teşkil ediyordu.

Saltanatın kaldırılmasını sağlayan kanun 1 Kasım 1922’de TBMM’de fazla tepki görmeden kabul edilmiştir. Saltanat kaldırılırken, halifelige dokunulmamıştır. Çünkü kamuoyu buna henüz hazır değildi. Öte yandan 1617 Kasım 1922’de son Osmanlı Padişahı VI. Mehmet Vahidettin ülkeyi terk etti. İngiltere’nin Vahidettin’i Türkiye Cumhuriyeti’ne karşı kullanabileceği ihtimali üzerine, Osmanlı Hanedanı’ndan Abdülmecid Efendi halife olarak görevlendirildi. Böylece İngilizler’in önü kesilmiş oldu.

Saltanatın kaldırılmasıyla, millî egemenlik yolunda çok önemli bir adım atılmıştır. Halife bir sembol olmaktan öteye gidememiştir. Bir diğer anlamda, 1.TBMM'nin yaptığı ilk ve tek inkılâp saltanatın kaldırılmasıdır. Diğer inkılâplar bilindiği gibi Yeni Türkiye Devleti'nin yani Türkiye Cumhuriyeti'nin yaptığı inkılâplardır.

Cumhuriyetin İlanı (29 Ekim 1923)

2 Ekim 1923'te İtilâf Kuvvetleri İstanbul'dan ayrıldı. 13 Ekim'de Ankara'yı Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti yapan yasa kabul edildi. Atatürk daha 24 Eylül'de Cumhuriyet'i kurmak niyetini; "Neue Treie Presse" adlı bir Viyana gazetesi muhabiriyle yaptığı görüşmede ortaya koymuş; 23 Nisan 1920'de kurulan sistemin Cumhuriyet olduğunu fakat adının açıklanamadığını belirtip, yapılacak işin yalnızca isim koymak olduğunu söylemişti.

27 Ekim'de Fethi Okyar Hükümeti istifa etti. Yerine yeni bir hükümet oluşturulmasında güçlük çekiliyordu. Çünkü usûle göre her bakanın tek tek meclis tarafından seçilmesi gerekiyordu. Bu da bakanlar kurulu içinde uyum sorunları yaşanmasına neden oluyordu. Oysa cumhuriyet olunca başbakan, bakanlarını kendi belirleyecek, dolayısıyla uyumsuzluk ihtimali azaltılmış olacaktı. İşte cumhuriyet bir bakıma bu tip teknik zorlukları çözmek için pratik bir çare olarak geliştirilmiş gibidir.

29 Ekim 1923 günü 1921 Anayasası'nda gereken değişiklik kabul edilerek Cumhuriyet kuruldu. TBMM reisi olan Mustafa Kemâl oybirliğiyle cumhurbaşkanı seçildi. Teşekkür konuşmasında "Türkiye Cumhuriyeti mes'ut, muvaffak ve muzaffer olacaktır" dedi. 1920'ler Avrupa'da cumhuriyet düzenlerinin, demokrasinin; 1930'lar da ırkçı, hatta totaliter diktatörlüklerin gelişme yılları olacaktır.

Halifeliğin Kaldırılması ve Osmanlı Hanedanı'nın Sınırdışı Edilmesi (3 Mart 1924)

Gazi Mustafa Kemâl'in 2 Ocak 1924'teki İzmir yolculuğu, şahsı için olduğu kadar, memleket için de önemli sonuçlar veren tedbirlere dayanak oldu: Gazi, İzmir'de Uşşakîzade Muammer Bey'in kızı Latife Hanım'la evlendi.

Bu tarihte İtalya'nın kaderine hakim olan Mussollini, Akdeniz'e "mare nostrum" (bizim deniz) diyerek ve Akdeniz'in Anadolu kıyılarını hedef alan bir nutuk vermiş, tarihî topraklardan söz etmiş, İtalya'nın artan nüfusu karşısında yakın toprakların nüfus azlığını dile getirmişti. Hedefin Türkiye olduğu düşüncesi ağır basıyordu.

Gazi bu şekilde alınacak tedbirleri görüşmek üzere kumandan arkadaşlarını 1522 Şubat tarihleri arasında İzmir'de topladı. Gündemdeki Akdeniz kıyılarımızda alınacak tedbirler görüşüldükten sonra asıl konu ele alındı: Hilâfetin kaldırılması.

Yavuz Sultan Selim'in Mısır zaferinden sonra Memlûk hanedanından Osmanoğulları'na geçen hilâfet, islâm âleminin manevî yüce makamı idi ve Peygamberimizin vekâletini temsil ediyordu. Görünüşte sadece dinî olan makamın, islâm dünyası üzerinde birleştirici ve toplayıcı unsur olabilmesi zaman zaman denenmiş, fakat başarısız olmuştu. Sultan Abdülhâmid'in hilâfet siyaseti, I. Dünya Savaşı'nda yayınlanan "Cihâd Ekber" fetvasıyla tam bir muvaffakiyetsizliğe uğramıştı. Saltanat kaldırılıp, millî hâkimiyet, millet adına Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde toplanınca, Hilâfet bağımsız varlık olarak bırakılmış ve yapılan seçim sonunda, Sultan Aziz'in küçük oğlu Abdülmecid Efendi mutlak çoğunlukla bu makama getirilmişti.

Hilâfetin tahsisatı genel bütçeye alınmış, Hazinei Hassa adını alan Âli Osman hanedanının fertlerine ait gelirler serbest bırakılmıştı. Halife Abdülmecid Efendi ise, tantanalı selamlıklar yapıyor, hükümetten ödeneğinin artırılmasını istiyordu. Hilâfetin ilgasının zamanı

geldiği fikriyle beraber bazı örnekler de verilmiş, Halife Abdülmecit Efendi'nin, selefleri padişahlar gibi hareket ettiği üzerinde örnekler sıralanmıştır. Asıl sebep, millî egemenliğin, dünya işlerinden ayrılması mümkün olmayan unsurlardan arınmasıydı.

Kumandanlar, Gazi'den gelen düşünceyi benimsediler. Mevzu daha sonra hükümete, oradan Halk Fırkası grubuna intikal etti.1 Mart 1924'te Millet Meclisi'ni açan Gazi, hilâfet konusuna eğildi. 2 Mart 1924'te toplanan Halk Fırkası Grubu, Şer'iyye ve Evkâf Vekâletleri'nin kaldırılmasını öngören kanunla Tevhîd Tedrisat Kanunu'nu (Öğretimin Birleştirilmesi) kararlaştırdı. Buna göre; okullar Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlandı. Bu kararlarla hilâfet, zaten müesseselerinden yoksun kalıyordu. Böylece 3 Mart 1924'te çıkarılan bir yasayla hilâfet kaldırıldı ve Osmanlı hanedanı sınırdışı edildi.

Hilâfetin kaldırılmasının ardından, medreseler ve mahalle mektepleri kapatıldı. Ülkede artık tek tip eğitim yapılacak ve bu da lâik eğitim olacaktı. Din adamı yetiştirmek için sınırlı sayıda imamhatip okulları ve İstanbul'da İlähiyat Fakültesi bulunuyordu.

Yine aynı tarihte (3 Mart 1924) çıkarılan diğer bir yasa da Şer'îye ve Genelkurmay Nezâretleri'ni kapatıyordu. Bundan böyle Şer'îye Nezâreti yerine Diyanet İşleri Başkanlığı kuruluyor, Genelkurmay da Savunma Bakanlığı'na bağlanıyordu. Bu yasayla da din adamlarının ve askerlerin hükümet içinde söz sahibi olmaları önlenmek istenmiş, böylece lâik cumhuriyet için ilk adım da atılmış oluyordu.

1924 Anayasası (20 Nisan 1924)

1921 Anayasası, iç savaş ve Kurtuluş Savaşı günlerinde pratik zorunlulukları karşılamak üzere yapılmış bir anayasaydı. Daha, siyasî düzenin tam bir tanımlaması yapılmamıştı. Saltanat ve halifelik kaldırıldıktan, Cumhuriyet kurulduktan sonra artık ayrıntılı bir anayasa yapmak gerekiyordu.

Yeni anayasa 1921 anayasasının güçler birliği anlayışını bir ölçüde sürdürmektedir. Meclis, hükümeti ya da bir bakanı her zaman düşürebilir. Meclisin 4 yıllık süre dolmadan dağıtılması yetkisi meclisin kendisindedir. Temel hak ve özgürlükler tanınmış ama bunların yasayla düzenleneceği belirtilmiştir. Yasaların anayasaya uygunluğunu denetleyecek bir organ (Anayasa Mahkemesi) yoktur. Cumhurbaşkanlığı süresini 7 yıl yapan ve cumhurbaşkanına meclisi dağıtma ve başkomutanlık yetkilerini veren hükümler –Mustafa Kemâl'in istemesine rağmen meclis tarafından kabul edilmemiştir. TBMM her 4 yılda bir yeni bir Cumhurbaşkanı seçer ve başkomutanlık yetkisi meclisin elindedir.

Terakkîperver Cumhuriyet Fırkası (9 Kasım 1924)

Cumhuriyet henüz bir yaşını tamamlamışken, İstiklâl Savaşı'nın önde gelen şahsiyetleri arasında kopmalar meydana gelmiş ve Kâzım Karabekir Paşa'nın liderliği millî mücadele başvekilî Hüseyin Rauf Orbay'ın ikinci reisliği, Ali Fuat Paşa'nın umumî kâtipliği ile Terakkîperver Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur.

Terakkîperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşuna giden yolda fikir ayrılığı yaratan olayları şöyle özetleyebiliriz:

1. Millî Mücadele liderleri arasında daha sonra bir kıdemçekişmesi olmuştur. Sonradan gelenler, öncekileri itmek istemişlerdir. Bu sonradan gelenler içinde olayların etkisiyle ön plâna geçenlere rastlanmıştır, ikinciler, sayıca çokluk oldukları için kendi saflarını daha kolay

doldurmuşlar, kilit noktalarına hâkim olmuşlardır. Cumhuriyetin ilân şekli Rauf Orbay), Refet (Bele), Kâzım (Karabekir), AliFuat (Cebesoy) ve Adnan (Adıvar) arasında kırgınlık yaratmıştır, çünkü Mustafa Kemâl bu kararı aldığı zaman bunların hiç biri Ankara değildi.

2. Adı geçen kişiler hilâfetin kaldırılması fikrine topluca katılmakla beraber, doğacak manevî boşluk üzerinde ayrışıklara sahiptiler. O günlerde İngiltere'yle aramızdabaşta Musul olmak üzere halledilmemiş meseleler vardı, Fransa Hatay'ı elinde tutuyordu. Hilâfetin, günün şartları içinde kuvvetlendirilerek, İngiltere ve Fransa gibi sömürgeleri ve dominyonları dolayısıyla İslâm dünyasını elinde tutan devletler üzerinde etkili olabilecek, Müslüman âleminin Türkiye lehine aktif olmasa bile alacağı tavrın sonuçlara tesir edeceği inancındaydılar.

3. Lozan Barış görüşmeleri sırasında Gazi, Başvekil Rauf Bey'le Haricîye Vekili İsmet Paşa arasındaki anlaşmazlıklarda İsmet Paşa'yı tercih etmiş ve cumhuriyetin ilânından sonra kurulan ilk kabineyi de İsmet Paşa kurmuştu.

Terakkîperver Cumhuriyet Fırkası'nın Başkanı Kâzım Karabekir, İkinci Başkanları Adnan (Adıvar) ve Rauf (Orbay) oldular. Bu partinin kuruluşu sıralarında İsmet Paşa kabinesi istifa etti ve Ali Fethi Bey kabinesi kuruldu. Bu kabinenin kuruluşu sırasında Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan ayrılan 32 milletvekilinden 28'i Terakkîperver Cumhuriyet Fırkası'na katıldılar.

Parti programında yer alan “efkâr ve itikadâtı dinîyeye hürmetkârdır” (fikirlere ve dini duygulara saygılıdır) ibaresi, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın sağında olan bu partiyi tutucuların çekim odağı haline getiriyordu. Parti kurucularının Cumhuriyet yönetiminden yana olmaları, partinin tutucu ve gericî güçlerin eline geçmesine engel olamamıştır. Bir muhalefet partisi olarak hükümeti denetleme görevini yerine getirirken, bunu devrimleri frenleme ve devrimlere karşı gelme şeklinde yapmaya çalışmışlardır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında çok partili hayata geçmenin henüz erken olduğunu ispat eden bir denemedir.

Şeyh Sait İsyânı (13 Şubat-31 Mayıs 1925)

Devletlerin gelenekleşmiş siyasetleri, değişmiş şartlara rağmen akıl ve mantık eksenine kolaylıkla giremiyordu. Hasta Adam unvanının verilışinden sonra, Osmanlı imparatorluğu üzerinde sömürü politikasını yüzyıllarca meslek edinenler, genç cumhuriyeti rahat bırakmak istemediler. Önce Hakkâri ve dolaylarında Nesturî Ayaklanması oldu. Cafer Tayyar Paşa ordu kumandanı yetkisiyle takviye edilmiş VII. Kolorduyla isyânı bastırdı ve Ankara'ya Musul Kerkük'ü kurtarmaya hazır olduğunu bildirdi. Gazi, başarısı kesin projeyi, her şeyin barış masasında halli felsefesince tercih etmedi, İngilizler'le İstanbul'da Haliç'te masa başına oturuldu. Bu iyi niyet ispatlarına rağmen dış tahrikler sistemli şekilde sürüyordu. Anadolu'nun doğusunda müstakil Kürt devleti plânında olan İngiltere aynı yolda yürüdü ve o tarihlerde Asya Lawrence'i adını alan Binbaşı Noil'in örgütlemiş olduğu çevreyi kolaylıkla saflarına kattı. 11 Şubat 1925'de merkezi Çapakçur'da Şeyh Sait isyânı başladı.

Başbakan Ali Fethi Bey'di. Tecrübeli politikacı, isyâna sadece zabıta vakası olarak bakmadı. Doğuda, asırlar boyu mazi mirası olan ihmâl ve ilgisizliklerin, millî bütünlük adına benimsenmesi güç gafletlerin telâfisini hedef alan bir siyaseti benimsedi. Bu tavır, Halk Fırkası Grubu'nda İsmet Paşa'yı tekrar iktidarda görmek isteyenler tarafından reddedildi ve kabine buhranı başladı.

Bu arada ayaklanma genişliyordu. Terakkîperver Fırka muhalefeti, hükümete her hususta yardımcı olmayı önerirken, Halk Fırkası içindeki bazı milletvekilleri, olaylardan muhalefeti sorumlu tutuyor, dinin siyasete alet edildiğini ileri sürüyorlardı. Muhalefet bu iddiayı şiddetle

reddetti ise de dinin siyasete her suret ve şekilde mevzû yapılamayacağına dair kanun, isyân hareketinden on dört gün sonra 25 Şubat 1925’de oy birliğiyle kabul edildi.

Doğudaki hareketin tehlikeli hal aldığı iddiaları hükümeti güç durumda bırakmıştı. Halk Fırkası Grubu’nda gensoru (istizah takriri) görüşülürken Başbakan Ali Fethi Bey, “olayın sadece tek zaviyeden görülemeyeceği, uzun yılların tortusu olduğu, yalnızca kuvvetle bastırılmasının kolay ve mümkün olduğunu, bu ilk tedbirler alınırken uzun vadeli ıslâhat plânının tatbikinin aynı zamanda kabulünü iktidarda kalmanın şartı olarak” ileri sürdü.

Ağır tartışmalar sonunda 1 Mart 1925’te Ali Fethi Bey istifa etti, 3 Mart’ta İkinci İsmet Paşa Kabinesi iktidara geldi. İnönü’nün bu hükümeti, 1925’ten 1937 Eylül’üne kadar, çeşitli zamanlarda iç değişmelerle devam etti.

İsmet Paşa’nın tekrar iktidara gelmesiyle iktidarla muhalefet arasındaki ilişkiler de sertleşti. Bu gerginlik, iki tarafı tutan gazetelere geçti. Yeni hükümet, ilk iş olarak “Tahrîri Sükûn Kanunu”nu TBMM’ye kabul ettirdi. İstiklâl Mahkemeleri kuruldu. Muhalif gazeteler kapatıldı. Bu kanun, adı söylenmemekle beraber mutlak sıkıyönetim şartlarını ve havasını getiriyordu. Bir vekiller heyeti kararı ile Tahrîri Sükûn Kanunu’nun belirli bölgelere değil, bütün vatana uygulanması kararlaştırıldı.

12 Nisan 1925’te devamlı takip sonunda Şeyh Sait ve arkadaşları yakalandı. Ayaklanma tamamen bastırılmıştı. Doğu’ya gönderilen İstiklâl Mahkemesi, Diyarbakır’da faaliyete geçti. Mahkemenin araştırmaları ve tespitleri arasında, Terakkîperver Cumhuriyet Fırkası’nın olumsuz faaliyetine dair belgeler bulunduğu iddia ve kanaati ile ve Tahriri Sükûn Kanunu’nun verdiği yetkiye dayanılarak 3 Haziran 1923’de Terakkîperver Cumhuriyet Fırkası kapatıldı.

29 Haziran 1925’te Şark İstiklâl Mahkemesi, Şeyh Sait ve 46 arkadaşının idamına karar verdi. Hüküm ertesi gün yerine getirildi. Ekim ayına kadar faaliyetine devam eden İstiklâl Mahkemesi bu toplu idamdan sonra olayla ilgisi görülen ve aralarında Birinci Büyük Millet Meclisi’nde milletvekilliği yapmış olanların da bulunduğu 17 idam kararı daha verdi. Ayaklanmanın çıkmasından 4 gün sonra “aşar vergisi” kaldırıldı. Ancak feodal yapının kırılmaması, din devriminin başarılamaması, aşırı nüfus artışı gibi nedenler, “toprak reformu sorunu”nun bölgenin en önemli sorunlarından biri olarak gündemde kalmasını engelleyememiştir.

10. Hafta; Eğitim-Kültür alanında yapılan inkılaplar, Hukuk alanında inkılaplar, Sosyal alanda inkılaplar

Şapka Giyimi Kanunu (Şapka Devrimi) (23 Ağustos 1925)

Atatürk 24 Ağustos’ta Kastamonu’da yapmış olduğu konuşmada, “Medeniyet öyle bir kuvvetli ateştir ki, ona bigâne (ilgisiz) olanları yakar ve mahveder” demişti. Atatürk Türkiye’yi yalnız kurumlar ve zihniyet olarak değil, görünüş bakımından da Avrupalı yapmak istiyordu. Bu, basit bir taklit durumu değil, Türkiye’yi Sevr belasından uzak tutacak, Avrupa kamuoyuna, “Biz sizin gibi bir ülkeyiz, dolayısıyla sömürge olamayız, olmayız” mesajını en çarpıcı biçimde sunacak bir önlemdi. Çünkü kamuoyları başka bir ülkenin çok okul açtığını, çok fabrika kurduğunu kolay kolay algılamazlar. Oysa bir ülkenin simgesi haline gelmiş bir başlığı atıp, Avrupa’nın başlığını giymek, yabancı kamuoylarının mutlaka dikkatini çekecek çok çarpıcı bir olaydır. Şapka Devrimi, çağdaşlaşma yolunda asıl devrimin kafalarda olması gerektiğini ifade eden bir simgedir.

Türkiye’de İnkılap Devrinde yapılan yenilikler tarih sırası ile şunlardır;

- 1.Şer’iyye Mahkemelerinin Kaldırılması, Mahkemelerin Birleştirilmesi (8 Nisan 1924)
 - 2.Milletlerarası Takvim ve Saatin Kabulü (26 Aralık 1926)
 - 3.İktisâdî Müesseselerde Türkçenin Mecburî Kılınması (10 Nisan 1926)
 - 4.Kabotaj Kanununun yürürlüğe girmesi (1 Temmuz 1926)
 - 5.Sanayî Teşvik Kanunu (28 Mayıs 1927)
 - 6.Yeminden dinî deyimlerin çıkarılması (9 Nisan 1928)
 - 7.Kadınların Belediye seçimlerine katılmaları ve seçilmelerinin kabulü (23 Aralık 1930)
 - 8.Milletlerarası ölçülerin kabulü (metre ve kilo usûlü) (26Mart 1931)
 - 9.Türk Tarihi Tetkîk Cemiyeti (Türk Tarih Kurumu) ve TürkDili Tetkîk Cemiyeti (Türk Dil Kurumu) nun kurulması (12Nisan 1931)
 - 10.Hafta sonu tatil gününün Cuma yerine, Pazar günü olması(1 Haziran 1935)
 - 11.Lâiklik esasının anayasaya konulması (5 Şubat 1937)
- Mustafa Kemâl’e Suikast Girişimi (16 Haziran 1926)**

15 Haziran 1926’da, ertesi günü İzmir’e gelecek olan Gazi Mustafa Kemâl’ e bir suikast düzenlendiği ihbar edildi. İzmir Valisi General Kâzım Dirik’in şahsına yapılan uyarı sonucu birçok tevkifler yapıldı. Hareketin başında olduğu iddia edilen Ziya Hurşit, I. Millet Meclisi’nde Lazistan (Rize) milletvekiliydi. Kendisine yardım edecek olan arkadaşları ise İzmit milletvekili Şükrü ve Eskişehir milletvekili Arif’ti.

Mustafa Kemal’e 1921 yılında Millî Mücadele’yi baltalamak için İngilizler tarafından desteklenmiş Sagir adında bir Hintli ve 1925 yılında Yunanistan’daki Ermeni Komitacıları tarafından görevlendirilen Manok Manukyan suikast girişiminde bulunmuş, eylemlerini gerçekleştiremeden yakalanıp idam edilmişlerdir.

İki gün sonra, Ali Çetinkaya’nın başkanlığında ve savcısı Necip Ali, üyeleri içinde Kılıç Ali ve Rize mebusu Ali Beyler’in bulunması dolayısıyla “Dört Aliler Mahkemesi” olarak anılan İstiklâl Mahkemesi İzmir’e gelerek olaya el koydu. Gazi Mustafa Kemâl, olayın meydana çıkarılmasından üç gün sonra şunları söylüyordu: “Benim nâçiz vücudum bir gün elbet toprak olacaktır. Fakat Türkiye Cumhuriyeti ile’ebed payidâr kalacaktır.”

Gazi’nin olayı şahsından çok rejime dönük kasıt olarak görmesinin sebepleri arasında, mahkemenin tespit ettiği ve çoğu ölüm kararıyla sonuçlanmış araştırma raporları vardı. İstiklâl Mahkemesi bu arada, araştırmayı genişletmiş ve Halk Fırkası’nın iktidarı devraldığı İttihat ve Terakkî’nin tasfiyesi yoluna gidilmişti. İçlerinde Dr. Nazım, İsmail Canbolat, Şükrü Beyler gibi nazırlık yapmış şahsiyetlerle, bu davanın devamı olarak Ankara’da yürütülen muhakeme sonunda ünlü maliye nazırı Mehmed Cavit, Türk Ocakları’nın ilk umumî kâtibi Halis Turgut Beyler idam edilmişlerdi. İzmir’deki incelemeler safhası içinde Kâzım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa, Refet Paşa, Cafer Tayyar Paşa gibi millî mücadelenin önde gelen şahsiyetleri de hâkim önüne çıkarıldılar. Mahkeme kendilerinin suçsuzluğuna ve beraatlerine karar verdi.

17 Şubat 1926’da kabul edilen Medenî Kanun’la, kişi ve aile hayatında, yaşanan çağın en ileri toplumu sayılan İsviçre’nin hayat şekli benimsendi. Böylelikle, İslâm şeriatının kadın varlığı üzerindeki kıstasları da terkedildi. Daha sonra kadının siyasî hayatta erkeği ile eşit düzeye gelebilmesinin ilk adımı da atıldı. Lâtin Esaslı Yeni Türk Alfabesinin Kabulü (23 Aralık 1928)

Harf İnkılabı

1928'in en önemli olayı, şüphesiz, Arap harflerinin terkedilerek Latin alfabesinin kabulüdür. 24 Mayıs 1928'de ilk adım olarak Latin rakamları kabul edilmişti. 28 Haziran 1928'de harf devrimi için özel komisyonlar kuruldu ve millet mektepleri hakkında bakanlar kurulu karar aldı. "Halk Dersane ve Konferanslar Yönetme"liği hazırlandı. 9 Ağustos 1928'de Gazi Mustafa Kemâl İstanbul'da Sarayburnu Parkı'nda Latin harfleri üzerinde açıklamalar yaptı ve ülkeyi cehalet karanlığından kurtaracak köklü hareketin başlayacağını haber verdi. Buradan Tekirdağ, Bursa, Çanakkale, Gelibolu, Sinop, Samsun, Amasya, Tokat, Sivas, Şarkışla, Kayseri'ye geçti. 1 Ocak 1929'da "Millet Mektepleri" açıldı. Hazırlığın heyecanı ve Gazi'nin başöğretmenliği benimsemesinin ilk yıl dönümü tespitleri yapıldığında görüldü ki, eğer bu ilk senenin ölçüleri içinde on yıl aralıksız çalışılmış olsaydı, 1927 Ekim'inde yapılan ilk nüfus sayımında tespit edilen on üç milyon Türk vatandaşından okuma çağı içindekilerin yüzde seksen beşi, okumayazma öğrenmiş olacaktı. Aradan bunca yıl geçmiş olmasına rağmen ne yazık ki, bu mutlu sonucun hâlâ uzağındayız.

Çok Partili Rejim Denemeleri / Serbest Fırka Olayı (12 Ağustos 1930)

Paris'te büyükelçi olarak görev yapmakta olan eski başbakan Ali Fethi (Okyar), 1930 Temmuz'unda iki ay izinle Türkiye'ye gelmiş ve Gazi'yi istirahat etmekte olduğu Yalova'da ziyaret etmişti.

Ali Fethi, Gazi Mustafa Kemâl'in çok yakın ve güvendiği arkadaşıydı, özel hayatı üzerinde tesiri olmuş çok eski dostlukları vardı. İkinci Meşrutiyet yılları öncesinde Mustafa Kemâl'den bir derece yukarıda ve parlak bir kurmay olan Ali Fethi, İttihat ve Terakkî'ye ilk girenler arasındaydı. Rumeli'deki gizli yayılma teşkilatını o düzenlemişti. Mustafa Kemâl Selânik'te vazife aldığı zaman, Ali Fethi, müfettişlik kurmayıydı ve tahtından indirilmiş Sultan Hamit'i Selânik'e götürecektik kadar da önemli bir şahsiyetti. Ali Fethi, İttihat ve Terakkî Umum Kâtipliği gibi temel vazifesinden sonra 1913'de Sofya Sefiri olarak İstanbul'dan ayrılırken, Mustafa Kemâl'i beraberinde ataşe militer olarak Bulgaristan'a götürmüştü ve I. Dünya Savaşı'na kadar beraber bulunmuşlardı. Bilindiği gibi Cumhuriyet'in ilânı ile ilk kabineyi kuran İsmet Paşa, 1924 Kasım'ında istifa etmiş, Fethi Bey, Cumhuriyet'in ikinci kabinesini kurmuştu. Millî Mücadele liderlerinden bir bölümü o günlerde, Terakkîperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurmuş olarak muhalefetteydiler. Şeyh Sait ayaklanması da aynı günlere rastlamıştı. Yine daha önce de izah ettiğimiz gibi, Fethi Bey, muhalefetle temel meselelerde görüş birliği ararken, ayaklanmanın sadece askerî tedbirlerle değil, sosyal ve ekonomik ıslahatla tasfiyesi fikrini savunmuştu. Halk Fırkası grubunda bu görüş benimsenmeyince, Ali Fethi çekilmiş, yerine İsmet Paşa 1937'ye kadar devam edecek ikinci kabinesini kurmuş, Fethi Bey de Paris Büyükelçisi olarak ülkeden ayrılmıştı.

İşte bu ziyaret esnasında Atatürk Fethi Bey'e, Türkiye'nin dışarıdan görünüşü üzerindeki fikirlerini sormuş ve tek partiyle yönetilen ülkelerdeki rejime, batıda demokrasi denilebilmesinin mümkün olmadığı cevabını almıştı. Fethi Bey, bilhassa ekonomik tedbirler ve sosyal ıslahat üzerinde duruyordu. Mustafa Kemâl, Fethi Bey'le yaptığı görüşmeler sonunda bir muhalefet partisi kurmasını istedi. Kendisi cumhurbaşkanı olduğu için, Halk

Fırkası'nı genel başkan vekili olarak fiilen yöneten Başvekil İsmet Paşa'ya da konuyu açmıştı. Onun da, Fethi Bey'in başkanlığında kurulacak bir muhalefet partisinin gerekliliğini benimsemesiyle düşünce gerçekleşti.

Gazi'nin huzurundaki toplantıda şu temel esaslar üzerinde anlaşılmıştı: Fethi Bey, Cumhuriyet reisi ve Halk Fırkası umumî reisi olan Gazi Mustafa Kemâl Hazretleri'ne bir mektup yazacaktı. Bu mektupta daha somut tedbirlerle, meselelerin kısa zamanda güzel sonuçlara erişebilmesi için, muhalefet fırkalarının kurulması lüzumundan bahsedecek, düşüncesinin onaylanmasını ve kişisel yardımlarını isteyecekti. Bu yardım (müzaharet) tabiri, özellikle kullanılmıştı. Çünkü istisnasız hiç kimse, Gazi'nin onayı ve yardımı olmadan böyle bir girişimin geleceğinden ümitli olamazdı. İçlerinde Kâzım Karabekir, Ali Fuat, Refet, Cafer Tayyar, Rauf, Dr. Adnan gibi Millî Mücadele devrinin seçkin şahsiyetlerinin bulunduğu Terakkîperver Cumhuriyet Fırkası'nın başına gelenler herkes tarafından biliniyordu.

Gazi Fethi Bey'e olumlu cevabını vermiş, cumhuriyetçilik ve laiklik gibi iki esas kıymet üzerindeki somut bağlılığı kendisince bilinen muhatabının yeni girişiminde vatan ve rejim için büyük faydalar gördüğünü açıklamıştı.

Kamuoyunun önündeki bu yazışmalar olayın resmi cephesini yaparken, Gazi, Nuri Conker gibi çocukluk arkadaşı ve sofrasında her olayı cesaretle ortaya atabilen yakınını, yeni fırkanın genel sekreterliğine getirdi. Tahsin Üzer, Ağaoğlu Ahmet, Mehmet Emin Yurdakul gibi çeşitli yönleriyle sevdiği ve değer verdiği kimseleri de, yeni fırkanın saflarına soktu. Yalova'da verilen bir baloda, henüz adı konulmamış fırkaya ismi de kendisi buldu. Serbest Cumhuriyet Fırkası... Bu isme Ali Fethi Bey, "laik" kelimesini de ekledi, partinin resmî adı Serbest Laik Cumhuriyet Fırkası oldu. (12 Ağustos 1930)

Yeni fırkanın kurulacağı söylentilerinin çıkmasıyla başlayan alaka, gittikçe yayılmış, basın olaya çok geniş yer vermişti: Daha ilk günlerde, kaderlerini Halk Fırkası'na bağlamış olanların dışındakiler, Serbest Fırka'yı destekler havaya girmişlerdi. Yeni bir muhalefet fırkasının kuruluşu haberi, bütün yurttaki büyük ilgi gördü. Durgunluktan bunalan düşünceler, Gazi'nin çok yakın ve çok eski bir arkadaşının omuzladığı girişimle geniş nefes almış, Halk Fırkası'na bağlılığı ve yakınlığı tartışılmaz kimseler bile yeni fırkanın saflarına geçmeye başlamışlardı. Bir ay içinde hemen hemen bütün illerde partinin yönetim kurulları tamamlanmıştı.

Sebepler ne olursa olsun, muhalefete gösterilen derin ve köklü ilgi, iktidar çevrelerinde, çok tabii olarak tepkiyle karşılandı. Partinin programı yayınlanınca, bu tepki kişisellik sınırlarını aşarak, devlet yönetimi ve felsefesindeki ayırımlarla kendini gösterdi. Yeni fırka, bilhassa ekonomik doktrin bakımından Halk Fırkası'nın aşırı devletçilik anlayışı önünde liberal ve serbest girişimci idi. Fethi Bey, bunu, klâsik liberalizm nazariyelerinden ayırıyor ve "özgürlükçü demokrasi" olarak niteliyordu.

Kuruluşuna böylesine büyük ümitler bağlanan ve Gazi'nin gerçekten gönülden ideali olan çok partili gerçek demokratik düzenin sonu, hiç de başlangıcı gibi olmadı. Fethi Bey'in İzmir'e yaptığı yolculuk, sert ve kanlı gösterilere sebep oldu. Gösteriler sırasında, devrimlerin henüz kanun maddelerinin sınırını aşmadığı da anlaşıldı. Bu durum, yeni fırkayı rejim için tehlikeli görenlere tezlerinin doğruluğunu ispat yolunda dayanak oldu.

Basında ağır ve kişilik haklarına tecavüze varan tartışmalar da başlamıştı. Muhalefetin gördüğü ilgi, yeni yeni gazete ve dergilerin çıkmasına imkân veriyordu. Serbest Fırka'dan bir buçuk ay sonra. Ahalî Cumhuriyet Fırkası ve ondan üç gün sonra da bir sınıf havası taşıyan

Amele ve Çiftçi Fırkası kuruldu. Böylelikle yasal haklardan yararlanmak isteyen ayrı görüşlerin siyasi fırka çatısı altında toplanma devrine girilmiş oluyordu.

Her yeni hareket, eksenini etrafında ilgi görürken iktidarın varlığı da zayıflıyor, hiç olmazsa böyle görülüyordu.

Yeni fırkanın, vatanda ilk defa kadınların da tek dereceli olarak katıldığı belediye seçimlerine girmesi, kadersiz sonuçlar verdi. Cana mal olan kanlı olaylar çıktı. 17 kişilik Serbest Fırka kadrosu ile 226 sandalyeye sahip Halk Fırkası arasında Meclis'te çok sert tartışmalar geçti, iktidar, muhalefeti gericiliğe, inkılâp düşmanlarına, hatta şeriatçılığa ve saltanat özlemcilerine taviz vermekle suçladı. Tenkitlere şahsen cevap veren Fethi Bey, bu ithamları reddederken, ülkede rejim düşmanlığının olmadığı, halkın sıkıntı ve dert içinde olduğunu, ortadaki olayların bu gerçeğe bağlanması tezini savundu.

Fakat bu arada, memleketin huzurunun da gittikçe bunalımlı safhaya girdiği görülüyordu. Gazi, bir gazetede yayınlanan açık mektuba verdiği cevapta, Halk Fırkası'nın umumî reisi olduğu yolundaki kararını açıkladı. Bu, yaklaşan milletvekili seçimlerinde, Gazi'nin ilk günlerdeki tarafsız durumunu muhafaza edemeyeceğinin belirtisiydi. Fethi Bey, olayların yarattığı durumu fırkasının geleceğinden önce, memleketin huzurunun icabı olarak ele aldığını ve hadiselerin kendilerini Mustafa Kemâl'in karşısına ittiğinin anlaşıldığı gerekçesiyle Serbest Fırka'yı kapatmaya karar verdiklerini teşkilâta bildirdi. Arkadaşlarının hepsi Halk Fırkası saflarından, Gazi'nin işaret ve onayıyla ayrılmış kişilerdi. Çoğu, yine Halk Fırkası'na döndüler. Fethi Bey de, bir süre sonra, Londra Büyükelçiliği görevine gitmek üzere ülkeden ayrıldı.

Çok kısa ömürlü olan Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesi, Halk Fırkası iktidarına benzer girişimler sonucunda halk kitlelerinin içinde buldukları elverişsiz şartlar dolayısıyla, benzer hadiselerin meydana geleceği hakikatini anlatması olmuştur.

Cumhuriyet'in ilanından yedi yıl geçmiş olmasına rağmen sanayileşme hamlesi başlayamamıştı. Bütün dünyayı saran buhran, endüstrileşmemiş, ülkesinin sahip olduğu hammaddeleri değerlendirememiş, aldığı sattığından çok olan ülkede büyük sıkıntılar yaratmıştı. Vergiler ağır ve adaletsizdi. Aşar kaldırılmış olmakla beraber, köylünün vasıtalı ve vasıtasız ödediği verginin oranı ve külfeti, aşarı aratmıyordu. Görünür işsizliğin yanında, iş alanı bulunmamasından doğan işsizlik, geçim şartlarını çok ağırlaştırmıştı. Serbest Fırka'nın kapatılışından sonra Gazi uzun bir yurt gezisine çıktı ve kesin kararlar döndü: Memleket, ne pahasına olursa olsun en kısa zamanda sanayileşecekti.

Menemen Olayı (23 Aralık 1930)

Menemen'de 23 Aralık 1930'da patlak veren ve Şeyh Sait İsyanı'ndan sonra en büyük ayaklanma kabul edilen olayda, Öğretmen Asteğmen Mustafa Fehmi Kubilay başı kesilerek öldürülmüştür. Olayın elebaşısı "mehdi" olduğunu iddia eden Giritli Mehmet (Derviş Mehmet) adında biriydi. Olay kısa sürede ordu birlikleri tarafından bastırıldı ve sorumlular yakalanarak adalete teslim edildiler. 31 Aralık 1930'da toplanan bakanlar kurulu, Menemen ilçesi ile Manisa ve Balıkesir merkez ilçelerinde bir ay süre ile sıkıyönetim ilan edilmesine karar verdi. Sıkıyönetim komutanlığına 2. Ordu Kumandanı Fahrettin Paşa (Altay), Divanı Harp Reisliğine 1. Kolordu Komutan Vekili Muğlalı Mustafa Paşa atandı. Sıkıyönetim, 28 Şubat 1931'de Manisa ve Balıkesir'den, 8 Mart 1931'de de Menemen'den kaldırıldı.

Halkevlerinin Kurulması (19 Şubat 1932)

Atatürk büyük ve köklü hareketlerin felsefesine sahip kültür kuruluşlarına daima değer verirdi. Cumhuriyetin ideolojisini yayacak ve aydınlarla halk arasındaki kopukluğu giderecek temel kuruluşların lüzumuna inanarak 19 Şubat 1932’de halkevlerini kurdu.

Millî Mücadele kadrosu, çoğunlukla Türk Ocaklı idiler. İkinci Meşrutiyet’in Türk milliyetçiliğini kimsesiz ve sahipsiz bulduğu günlerde kurulan Türk Ocakları, şerefli bir hizmetin sahibiydi. Cumhuriyetten sonra da çatıları altında seçkin vatan evlatlarını toplayan bu temel varlığın, değişen şartlara uyumu yerine, tarihî görevini tamamlamış sayılması tercih edildi, hizmet alanından çekildi; yerini Halkevlerine bıraktı.

Dinî Alanda Gelişmeler

Harf devriminden sonra mukaddes kitapların, başta Kuranı Kerim’in basımı hizmetini Diyanet İşleri Başkanlığı ele almış; bu arada Kuranı Kerim’ in Türkçe meâlinin aslına mümkün olduğunca uyabilmiş basımı başarılıydı. Daha sonra, Ezan’ın Türkçe okunması kararlaştırıldı. Bu yolda Diyanet İşleri Başkanlığı uzun ve dikkatli incelemelerde bulundu, din bakımından hiçbir sakınca olmadığı sonucuna varılarak 18 Temmuz 1932’de Ezan’ın Türkçe okunmasına başlandı. 21 Şubat 1925 tarihinde Meclis’teki bütçe müzakereleri sırasında Kur’anı Kerim’in meal ve tefsirinin, Hadisi Şerif tercümelerinin devlet imkânlarıyla yaptırılması için talimat vermiştir. Bunun üzerine mealin Mehmet Akif Ersoy, tefsirin Elmalılı Hamdi Yazır, hadis tercümelerinin de Kamil Miras tarafından yapılması kararlaştırıldı. Ancak, Mehmet Akif bilahare bu görevi bırakarak aldığı avansı iade etmiş, hem meal hem de tefsir yazma işi Hamdi Yazır tarafından yapılmıştır. Öte yandan çağdaş kıstasların İslâm diniyle ilişkilerini ve uyumluluğu hakikatini kavramış ve vatandaşlara anlatabilecek yetenekte din adamları yetiştirilmesi zorunluluğu da unutulmadı. İlahiyat Fakültesinin kurulması kararlaştırıldı ve İmamHatip okulları açıldı.

Üniversitelerin Kurulması (1 Ağustos 1933)

Osmanlı döneminin son yarım yüzyılında tercih edilmiş olan Fransız kültür sistemine uygun olarak, yükseköğretim kuruluşları, Darü’lfünûn (Fenler Evi) çatısı altında toplanmıştı. Batı’nın, İsviçre ve Belçika gibi, sınırlan içinde çeşitli etnik toplulukların kaynaştığı ve hatta yükseköğretim kurumlarında çeşitli dillerle öğrenim yapılan ülkelerden uzmanlar getirildi ve incelemeler yaptırıldı. Bunların sonucu olarak 1 Ağustos 1933’te, Osmanlı Darü’lfünûn’u, yerini İstanbul Üniversitesi’ne bıraktı. Üniversite öğretim üyelerinin taşıdığı müderris unvanı yerine profesör ve kademeleri benimsendi. Medrese yerine fakülte dendi. Her akademik derece için belirli kıyafet kabul edildi; kız erkek ayırımı kaldırıldı, devlet merkezi Ankara’nın en kısa sürede fakülte ve bölümleriyle tam bir üniversiteye sahip olması için harekete geçildi. Dil ve TarihCoğrafya Fakültesi kuruldu.

O günlere kadar ilköğretimin yabancı ve azınlık okullarında da yapılması mümkün oluyordu. 23 Mart 1931’de kabul edilen bir kanunla, Türk çocuklarının ilköğretimlerini Türk okullarında yapması kararlaştırıldı. Azınlık okullarına Türkçe dersler kondu ve ülkede kültürün bütünlüğü sağlandı.

Soyadı Kanunu (21 Haziran 1934)

Feodal düzenden Cumhuriyet'e kadar aile yapısında devam eden ünvan ve lâkâpların çoğu, saltanattan kalan mevkî ve makamların ifadesiydi. Bunların yerlerinde kalması, eşitlik ilkeleriyle bağdaşmıyordu. Ayrıca devlet kayıtlarının tutulmasında ve düzgün yürütülmesinde de sorunlarla karşılaşılıyordu. Bunun için önce soyadı kanunu çıkarıldı. Bu kanuna göre her aile reisi bir soyadı olacaktı. Ayrıcalık ifade etmemek şartıyla bu adın, mensup olduğu ailenin eskiden beri kullandığı ad olmasında da yasaklama yoktu. Böyle olmayanlar, anlam ve söyleyiş olarak tercih ettikleri bir has ismi, soyadı olarak alabileceklerdi. Kanun 21 Haziran 1934'te kabul edildi. 24 Haziran 1934'te yürürlüğe girdi. Tatbiki için de bir yıllık süre tanındı. 24 Kasım 1934'te Gazi Mustafa Kemâl'e, kişiliğine ve milletine hizmetlerine en yaraşır buluş olarak Atatürk soyadı verildi. Öyle ki, bundan sonra asıl adı olan Mustafa Kemâl nadir olarak kullanılmaya başlandı. Kendisi de imza olarak K. Atatürk'ü kullandı. 26 Kasım 1934'te lâkâp ve ünvanlar kaldırıldı.

Kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi (5 Aralık 1934)

1934 yılının son ayında, 5 Aralık 1934'te Türk kadınına seçme ve seçilme hakkı verildi. Dünyanın birçok Batılı ülkesinde tanınmamış olan bu hakkın verilmesi, Atatürk devrinin en büyük ve anlamı gereği gibi kavrandığı takdirde geniş sonuçlar vereceği şüphesiz olayıydı. Kadına seçme ve seçilme hakkı, yaklaşmış olan milletvekili seçimleri dolayısıyla özellik taşımaktaydı. Kadının bugünkü gibi her hizmet alanında yetişmemiş olmasına rağmen çeşitli sahalarda emeklerini tescil etmiş seçkin Türk kadınları, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın adayları olarak üstelerde yer aldılar. 18 Türk kadını 18 ayrı ilde milletvekili seçilerek Meclis'e katıldı. İbretle hatırlanmalıdır ki, aradan 76 yıl geçmiş olmasına, çok partili devre girmemize, kadının bazı sahalarda erkeğinden önde bulunmasına rağmen, o seçimlerden yani Atatürk devrinden sonra parlamentoda kadın sayısı, devamlı gerileme gösterdi.

11. Atatürk'ün Dış Politika Esasları, 1923-1930 Dönemi Türk Dış Politikası (Musul sorunu, Fransa ile ilişkiler, TürkYunan anlaşmazlıkları), 1930-1938 Dönemi Türk Dış Politikası (Balkan Antantı, TürkSovyet İlişkileri, Montrö Sözleşmesi, Sâdabat Paktı, Hatay Sorunu)

1923-1932 Yılları Arasında Türkiye'nin Dış Politikası

1. Türkiye–Yunanistan İlişkileri:

Lozan Antlaşması ile Türkiye ve Yunanistan arasında barış sağlanmıştı. Ancak iki devlet arasında çözümlenmesini bekleyen birçok sorun bulunuyordu. Bunlar içerisinde en önemlisi ise, Türkiye'de kalan Rumlarla, Yunanistan'da kalan Müslümanların değişim (mübadele) sorunu idi. Aslında bu sorun, Lozan Konferansı'nda ele alınmış ve Türkiye ile Yunanistan arasında 30 Ocak 1923'de bir sözleşme ve protokol imzalanarak, nispeten kolaylıkla çözümlenmiş ve bir formüle bağlanmıştı. Buna göre;

1 Mayıs 1923'den itibaren, Türkiye'de kalan Rumlarla, Yunanistan sınırları içerisinde kalan Müslümanların değişimine başlanacaktı. Yalnız, 30 Ekim 1918'den önce İstanbul belediye sınırları içerisinde "yerleşmiş" bulunan Rumlarla, Batı Trakya'nın Türk halkı bu değişimin dışında kalacaklardı. Bu sözleşmeye göre, bu değişimi sağlamak üzere, bir

uluslararası Karma Komisyon kurulacaktı. Komisyon, Türk ve Yunanlı üyelerle, 1914-1918 Savaşına girmemiş devlet uyruklarından Milletler Cemiyeti tarafından seçilecek üyelerden oluşacaktı ve bir tarafsız başkanı bulunacaktı. Nitekim bu Karma Komisyon, Ekim 1923'den itibaren çalışmalarına başladı. Komisyon, 4'ü Türk, 4'ü Yunanlı ve 3'ü de tarafsız olmak üzere 11 üyeden meydana gelmişti. Ancak ilk anlardan itibaren, sözleşmede yer alan İstanbul'da "yerleşmiş" deyimini, Komisyonun Türk ve Yunanlı üyeleri tarafından farklı yorumlandığından, arada anlaşmazlık çıktı. Türk üyeleri, İstanbul'da 30 Ekim 1918'den önce yerleşmiş bulunan kimselerin Türk kanunlarına göre saptanmasının gerektiğini öne sürdüler. Buna karşılık, İstanbul'da daha çok Rum'un kalmasını isteyen Yunanlı üyeler ise, sözleşmede Türk ve Yunan kanunlarına bu hususta bir atf yapılmadığını, bu bakımdan 30 Ekim 1918'den önce her ne şekilde olursa olsun İstanbul'da bulunan Rum'un "yerleşmiş" sayılması gerektiğini ileri sürdüler.

Karma Komisyon'un bu konuda bir çözüm yoluna varamaması üzerine, anlaşmazlık Milletler Cemiyeti'nin tavsiyesi ile La Haye Daimi Adalet Divânı'na götürüldü. Fakat, divânın, 21 Şubat 1925'de, "yerleşmiş" deyimini hakkında yaptığı yorum, anlaşmazlığı gideremedi.

Bu durum da, Türk-Yunan ilişkilerini gerginleştirdi. Yunanistan'ın Batı Trakya Türklerinin mallarına el koyarak, buralara Türkiye'den gelen Rumları yerleştirmesi, buna karşılık olarak da Türkiye'nin İstanbul Rumlarının mallarına el koyması, iki devlet arasındaki gerginliği daha da çoğalttı.

Böylece "Değişim" sorunu iki devletin siyasî ilişkilerini de etkileyen bir nitelik almış oldu. Bunun üzerine Türkiye ile Yunanistan arasında, sorunu siyasî yönden çözümlenmek amacıyla, Atina'da 1 Aralık 1926'da bir antlaşma imzalandı. Bu antlaşmayla, "değişim" ile bunların "taşınabilir ve taşınamaz malları" hakkında yeni bazı kurallar saptandı. Fakat bu antlaşmanın uygulanması ve yürütülmesinde de çeşitli zorluklarla karşılaşıldı. Bu arada 1925 yılının yazında ilk Türk elçisi Atina'ya gönderildi.

1926'da imzalanan Türk-Yunan Antlaşması'na ve karşılıklı olarak Ankara ve Atina'da elçilik kurulmasına rağmen, iki ülke arasındaki ilişkilerde gerginlik devam etti. Ancak Yunanistan'ın, bu gerginliğin özellikle kendisine vereceği siyasî ve ekonomik zararları görerek, bunu gidermeye çalışması ve buna Türkiye'nin karşılık vermesi üzerine ilişkilerde yumuşama başladı. Bunda Mustafa Kemâl (Atatürk)'ün ve Venizelos'un gayretleri önemli rol oynadı. Diğer taraftan İtalya, bu sıralarda Doğu Akdeniz'de Türkiye ve Yunanistan'ı içine alan bir dostluk ve ittifak sistemi kurmak istiyordu. Bu bakımdan da Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunların çözümlenmesinde de yarar görüyordu. Bunların sonucu olarak Türkiye ve Yunanistan, "Değişim" sorununu çözümlenmek üzere, Ankara'da 10 Haziran 1930'da bir antlaşma imzaladılar. Buna göre; geldikleri ve doğdukları yer ne olursa olsun, İstanbul'daki Rumlarla, Batı Trakya'daki Türklerin hepsi "yerleşmiş" sayıldı. Ayrıca iki ülkenin azınlıklarına ait mallar konusunda yeni düzenlemeler getirildi.

10 Haziran 1930 Antlaşması ile Türkiye ve Yunanistan arasında sürüncemede kalmış ve anlaşmazlıklara neden olan değişim sorunu çözümlenmiş, iki komşu devlet arasındaki ilişkilerde yeni bir dönem başlamış oldu. Bunun sonucu olarak, Yunanistan Başkanı Venizelos Türkiye'ye davet edildi. Bunun üzerine Venizelos, 2731 Ekim 1930'da Ankara

ve İstanbul'u ziyaret etti. Bu ziyaret sırasında da Türkiye ile Yunanistan arasında, 30 Ekim 1930'da, Ankara'da "Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakem Antlaşması"; "Deniz Kuvvetlerinin sınırlandırılması hakkındaki Protokol"; "İkâmet, Ticaret ve Seyrisefâin Sözleşmesi" imzalandı. Bu sonuncu sözleşme, iki taraf uyruklarına kendi ülkelerinde birçok ayrıcalıklar tanımaktaydı. Böylece, 1930 yılı içerisinde Türkiye-Yunanistan ilişkileri düzelmiş ve bir dostluk dönemine girmiş oldu.

2. Türkiye-İngiltere İlişkileri:

Bilindiği gibi, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ve I. Dünya Savaşı ile sonrasında Türklerle en çok uğraşan devlet, İngiltere olmuştur. İngiltere'nin bu tutumu Lozan Barış Konferansı'nda da sürmüştü.

Ancak Lozan Barış Antlaşması'nın yapılması, Türk-İngiliz ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcı olarak görülmüştür. Bununla beraber, iki devlet arasındaki ilişkiler, Lozan'dan sonra da hemen normale dönmemiştir. İngiltere, yeni Türkiye ile eşit ilişkileri' bir süre daha yadırgamıştır. Nitekim İngiltere'nin, 13 Ekim 1923'de, Türkiye'nin başkenti ilân edilen Ankara'ya, Büyükelçisini göndermeyip, İstanbul'da oturtmakta ısrar etmesi, bunun açık örneğiydi. Fakat bu dönemde, Türk-İngiliz ilişkilerini asıl etkileyen ve çekişmeye neden olan konu Musul sorunu idi.

İngiltere, I. Dünya Savaşı içerisinde, müttefikleri ile yapmış olduğu gizli anlaşmalarla Filistin, Ürdün ve Irak'ı kendisine almış; Suriye, Musul ve diğer bazı bölgeleri Fransa'ya bırakmıştı. Fakat Musul ve civarının Doğu ticaret yollarının güvenliğinin sağlanması yönünden önemi ve zengin petrol kaynaklarının bulunması bakımından, burasını, Fransa'ya bırakmak istememiştir. Bu nedenle, savaşın sonlarında Musul'u ele geçirmek için girişimlerde bulunmuş, fakat bunda başarı sağlayamamıştı. İngiltere, Türklerin elinde bulunan Musul'u, ancak Mondros Mütarekesinin 7. maddesine dayanarak, 15 Kasım 1918'de işgal etmişti.

Buna karşılık Türkiye, 28 Ocak 1920'de ilân edilen Misâkı Millî'de, 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi sırasında, Türk sınırları içerisinde kalan toprakları Türk vatani saydığından, Musul'u da sınırları içerisinde görüyordu.

Lozan Barış Konferansı'nda, Türk-İrak sınırının çizilmesi konusu görüşülürken, İsmet Paşa, Musul'un Türkiye'ye verilmesini istemiş, İngiliz temsilcisi Lord Curzon ise, işgalleri altındaki Musul'un Irak sınırları içinde kalması hususunda ısrar etmiştir. Türk temsilcisinin Musul'un geleceğinin tayin edilmesi için plebisit yapılması hususundaki önerisi de, İngiltere tarafından reddedilmiştir. Musul sorunu, Türk-İngiliz ilişkilerini gerginleştirdiği gibi, konferansın çalışmasını da tehlikeye düşürecek bir şekilde dönüşünce, iki taraf bu sorunun çözümünü konferanstan sonraya bırakmayı kabul ettiler. Bunun üzerine, Lozan Antlaşması'nın 3. maddesinin 2. fıkrasında, Türkiye ile Irak arasındaki sınırın dokuz ay içerisinde Türkiye ile İngiltere arasında barışçı yollarla saptanması öngörüldü. Ayrıca, belirlenen zaman içerisinde, iki devlet arasında bir anlaşma sağlanamazsa, anlaşmazlık Milletler Cemiyeti'ne sunulacaktı.

İngiltere, 5 Ekim 1923'de, Türkiye'ye başvurarak, Lozan Antlaşması'nın bu maddesine göre, Musul sorununun görüşülmesine başlanmasını istedi. Yapılan görüşmeler sonucunda da, Türkiye ile İngiltere arasında, 19 Mayıs 1924'de, İstanbul'da, Haliç Konferansı toplandı. Ancak, burada da taraflar, Lozan Konferansı'ndaki isteklerinde ısrar ettiler ve konferans, bir sonuç almamadan 5 Haziran 1924'te sona erdi. Türkiye, yine Musul ve civarının Türk

sınırları içerisinde kalmasında direndi. İngiltere ise, buna yanaşmadıktan başka, Hakkârı ilinin yarısını da istedi.

İngiltere, Haliç Konferansı sırasında olduğu gibi, Konferans'tan sonra da anlaşmazlık konusu olan TürkiIrak sınırında karışıklık çıkarmaya çalıştı. Bunlar da Türkiyeİngiltere ilişkilerini iyice gerginleştirdi.

Bundan sonra İngiltere, sorunu Milletler Cemiyeti'ne götürdü. 20 Eylül 1924'de de Cemiyet konuyu görüşmeye başladı ve sonuçta, sorunu incelemek üzere tarafsızlardan meydana gelecek bir Komisyonun kurulmasına karar verdi. Bunun üzerine Macar, Belçikalı ve İsveçli'den meydana gelen bir Üçlü Komisyon kuruldu ve bu 13 Kasım 1924'de göreve başladı. Komisyon, incelemelerin sonucunda hazırladığı raporu, 16 Temmuz 1925'de Milletler Cemiyeti'ne verdi. Bu raporda, Musul'da plebisit yapılmasının imkânsız olduğu ileri sürülerek, Musul'un Irak'ın bir parçası sayılması ve Irak'ın 25 yıl süre ile İngiliz mandası altında kalması tavsiye edilmekteydi. Ayrıca, Musulun Irak'a bırakılmasının en iyi çözüm yolu olduğu bildirilmekteydi.

Komisyonun, İngiltere'nin istekleri doğrultusunda aldığı bu tavsiye kararları ve önerileri, Türkiye tarafından tepkiyle karşılandı ve Cenevre'deki Türk temsilcileri geri çekildi. Buna karşılık, İngiltere'nin etkili olduğu Milletler Cemiyeti Konseyi, 16 Aralık 1925'te, Türkiye'nin bütün çabalarına, karşı koymalarına rağmen ve Türkiye'nin gıyabında, Üçlü Komisyon'un tavsiye kararlarını aynen kabul etti. Ayrıca, Cemiyet Konseyi'nin TürkiIrak sınırı hakkında verdiği kararın taraflar için bağlayıcı olduğu açıklandı.

Milletler Cemiyeti'nin, Musul'u Irak'a bırakma kararı, Türkiye'de büyük tepki uyandırdı ve İngiliz aleyhtarlığını daha arttırdı. Fakat Türkiye, üyesi dahi olmadığı, ancak siyasi bir kuruluş olan ve İngiltere'nin en nüfuzlu üyesi bulunduğu Milletler Cemiyeti'nin bu kararına karşı bir şey yapmadı. Başlangıçta belirttiği halde, daha sonra tutumunu yumuşattı. Çünkü uzun ve yıpratıcı bir savaştan çıkmıştı. İçeride çözüm bekleyen birçok sorunu vardı. Ayrıca, Fransa ve İtalya'nın da, İngiltere gibi, Türkiye'den istekleri bulunuyordu. Üstelik dış politikada yalnızlık içerisindeydi. Bu durum, Musul sorunu sırasında Milletler Cemiyeti'nde açıkça görülmüştü. Bu iç ve dış nedenlerin sonucu olarak da Türkiye, İngiltere ile görüşmeye yanaştı. Sonuçta Türkiye, İngiltere ve Irak arasında, 5 Haziran 1926'da, Ankara'da, Sınır ve İyi Komşuluk Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmaya göre;

Türkiye ile Irak arasındaki sınır, esas itibariyle Milletler Cemiyeti'nin aldığı karara uygun olarak, yani Musul Irak'ta kalacak şekilde olacaktı (Madde 1). Taraflar, sınır bölgesinde birbirleri aleyhinde hiç bir propaganda örgütüne ve toplantıya izin vermeyecekti (Madde 12). Irak Hükümeti, Antlaşma'nın yürürlüğe girmesinden itibaren 25 yıl süreyle, petrolden elde edeceği gelirin %10'unu Türkiye'ye verecekti (Madde 14).

5 Haziran 1926 Antlaşması'nın yapıldığı gün, taraflar arasında teati edilen ve Antlaşma'nın bir parçası sayılan notalarla, Antlaşmanın 14.maddesine şöyle bir ek hüküm getirilmiştir : “Antlaşma'nın yürürlüğe girmesinden itibaren 12 ay içinde, Türkiye Hükümeti, 14.maddede öngörülen %10 hissesini sermayeye çevirmek istediğitakdirde, Irak Hükümeti'ne haber verecek, Irak Hükümeti de 30gün içinde, bu maddenin yerini almak üzere, Türkiye'ye 500.000İngiliz lirası ödeyecektir”.

Böylece, Musul sorunu dolayısıyla TürkiIrak sınırı, İngiltere'nin istediği ve Milletler Cemiyeti'nin kararlaştırdığı şekilde çizilerek çözümlenmiş oldu.

Bundan sonra Türkiye ile Irak arasındaki ilişkiler olumlu yönde gelişme gösterdi. Fakat Türkİngiliz ilişkileri bir süre daha soğukluğunu korudu ve ancak 1929'dan itibaren gelişmeye başladı. Türkiyeİngiltere yakınlaşması ise, diğer Avrupa devletleri tarafından farklı şekilde karşılanmakla beraber, Türkiye'nin bu devletlerle ilişkilerinde yeni gelişmelere yol açtı.

3.Türkiye-Sovyet Rusya İlişkileri:

Türkiye Kurtuluş Savaşı'nı sürdürdüğü sıralarda, Sovyetler Birliği de hemen hemen aynı devletlerle mücadele halinde bulunuyordu. Bu da iki devleti birbirine yaklaştırmıştı. Bunun sonucunda da, 16 Mart 1921'de, Moskova'da Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması imzalanmıştı. Sovyetler Birliği, Lozan Barış Konferansı sırasında da Türkiye'yi İngiltere veFransa'ya karşı desteklemiş ve Boğazlar üzerinde mutlak Türk egemenliği tezini savunmuştu. Lozan Antlaşması'ndan hemen sonra, Türkiye'yi en çok uğraştıran ve zorlayan Musul anlaşmazlığı sırasında, İngiltere'nin ve Milletler Cemiyeti'nin tutumu Türkiye'yi Sovyetler Birliği'ne daha çok yaklaştırdı. I. Dünya Savaşı'nın yenen devletleri ile Almanya'yı birbirine yaklaştırmak amacıyla, 1 Aralık 1925'de, Locarno Antlaşması'nın yapılması Sovyetleri de Türkiye'ye yaklaştırmıştır. Çünkü bu antlaşma Almanya'yı Sovyetler'den uzaklaştırmıştı. Sovyetler, Avrupa'da meydana gelen bu yeni gruplaşmayı kendilerine yönelmiş bir hareket olarak görmüşlerdi. Bu sırada da Milletler Cemiyeti, 16 Aralık 1925'de, Musul hakkında Türkiye aleyhine kararını verdi. Bu gelişmeler ise iki devleti birbirine daha çok yaklaştırdı. Bunun sonucunda, 17 Aralık 1925'de, Paris'te, TürkSovyet Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşması imzalandı. Buna göre;

a.Taraflardan biri aleyhine bir veya birkaç devlet tarafındanbir saldırı olursa, diğer taraf birinci devlete karşı tarafsızlığını koruyacaktı.

b.Taraflardan her biri diğerine karşı her türlü tecavüzdenkaçınacak, bir veya birkaç devlet tarafından diğeri aleyhineyönelen bir ittifaka veya siyasî nitelikte bir antlaşmaya,aynı şekilde diğer devletler tarafından girişilecek düşmanca hareketlere katılmayacaktı.

c.Antlaşmanın süresi üç yıl olacaktı. Bu sürenin sona ermesinden altı ay önce bir tarafça feshedilmediği takdirde antlaşma bir yıl uzatılmış sayılacaktı.

İki tarafın çıkarları göz önünde tutularak yapılan bu antlaşmadan sonra, iki devlet arasında politik ve ekonomik ilişkiler gelişme yoluna girmiştir.

Ancak, bu dönem içinde Türkiye ile Sovyetler Birliği ilişkilerinde bazı görüş ayrılıkları da ortaya çıkmıştır. Türkiye, başlangıçtan itibaren Sovyetlerle ilişkilerini komünizmden ayrı olarak düşünmüş ve buna göre davranmıştı. Nitekim Türkiye'de komünistlere karşı alınan önlemler ve Osmanlı borçlarının tasfiyesi için Türkiye'nin Batılılarla yaptığı anlaşma Sovyetler tarafından hoş karşılanmamıştır. Çarlık Rusyası'nın borçlarını tanımayan Sovyetler Birliği, bir emsal yaratılmasını sakıncalı saydıkları için, Türkiye'nin de kendileri gibi hareket etmesini istemiştir.

Diğer taraftan, 1925 Antlaşması imzalandığı sırada Türkiye ile Sovyetler Birliği Milletler Cemiyeti'nin üyesi değillerdi. Musul sorununun çözümlenmesinden sonra İngiltere Milletler Cemiyeti'ne girmesi için Türkiye'ye baskıya başlamıştı. Sovyetler Birliği de, Milletler Cemiyeti'ni büyük devletler tarafından kendisine karşı girişilecek bir harekette kullanılacak bir araç olarak görüyordu. Bu nedenle Türkiye'nin örgüte katılmasını önlemeye çalışıyordu.

İngiltere ise, Türkiye'yi Sovyet Rusya'dan ayırmak istiyordu. Bu amaçla Türkiye'ye karşı bazı ekonomik önlemler aldı. Ancak İngiltere'nin bu baskısı TürkSovyet ilişkilerini daha çok sıklaştırdı.

Görüş farklarına rağmen, 1925 Antlaşması'ndan sonra, Türkiye-Sovyet Rusya arasındaki siyasî yaklaşma sürdüğü halde, ekonomik ve ticarî ilişkiler aynı gelişmeyi göstermemiştir. Sovyetler, 1926 yılında, Türkiye'ye ithal edilen bazı mallarla, Türkiye'den ihraç edilen mallara sınırlama koymuştur. Bunlar da iki ülke arasında uyumsuzluğa yol açmıştır. Ancak bu anlaşmazlığın giderilebilmesi için Kasım 1926'dan itibaren görüşmelere başlanmış ve sonuçta Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında, 11 Mart 1927'de, Ankara'da, Ticaret ve Seyri Sefâin Antlaşması imzalanmıştır.

Ne var ki, antlaşma ile iki ülke arasındaki ticaret hacmi artırılmış olmakla beraber, bunun uygulanmasında önemli güçlüklerle karşılaşmıştır. Fakat iki devlet, uluslararası ilişkiler alanında birbirlerini desteklemeye devam etmişlerdi.

Türkiye-Sovyet Rusya arasındaki siyasî ilişkiler, 1928'den itibaren uluslararası gelişmelere göre yön almaya başladı. 22 Ağustos 1928'de, saldırı savaşını yasaklayan Kellogg Paktı imzalanınca, Türkiye ve Sovyetler Birliği de buna katıldılar. Sovyetler, o günlerin gergin ortamında, bu konuda daha ileri giderek, Paktın Doğu Avrupa ülkeleri arasında bir an önce yürürlüğe girmesini sağlamak amacıyla, 9 Şubat 1929'da, Moskova'da, Polonya, Romanya, Letonya ve Estonya ile Litvinof Protokolü'nü imzaladılar. Bu protokole, 1 Nisan 1929'da Türkiye de katıldı. Bu da Türkiye ile Sovyetler arasındaki yakınlaşmanın yeni bir örneği sayıldı.

Ancak bu sıralarda Türkiye, Batılı devletlerle arasındaki sorunları çözmüş ve bunlarla normal ilişkilere başlamıştı. Bu da Sovyetleri memnun etmemişti. Bu gelişmeler sırasında da Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında Ankara'da, 17 Aralık 1929'da, 1925 Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşmasını teyit eden ve iki yıl uzatan bir protokol imzalandı. Fakat bu, Türkiye'nin Batılı devletlerle iyi ilişkiler kurmasına engel olmadı.

4.Türkiye ve Fransa İlişkileri:

Türkiye'de Kurtuluş Savaşı sürerken, Ankara'da, 20 Ekim 1921'de, Türk-Fransız Antlaşması imzalanarak, iki devlet arasında uzlaşmaya gidilmiş ve aynı zamanda, bazı koşullarla Hatay dışarıda olmak üzere, TürkiyeSuriye sınırı çizilmişti. Ancak, Türkiye ile Fransa arasındaki bu antlaşma ile sağlanan yaklaşma Lozan Barış Konferansı'na kadar sürmüştü. Fransa, Lozan'da Türk heyetinin kesin olarak kaldırılmasını istediği kapitülasyonların devam ettirilmesi için en çok direnen devlet olarak ortaya çıkmıştı." Bu da Türkiye'de olumsuz karşılanmış ve iki ülke arasındaki ilişkileri etkilemişti.

Lozan Antlaşması'ndan sonraya ise, Fransa ve Türkiye arasındaki ilişkileri etkileyen bazı sorunlar kalmıştı. Bunların başlıcaları, Türkiye ile Fransa'nın mandası altına konmuş olan, Suriye sınırının saptanması ve Osmanlı borçları sorunu idi.

Yukarıda belirtildiği gibi, 20 Ekim 1921 tarihli TürkFransız Antlaşması ile Türkiye-Suriye sınırı saptanmış ve İskenderun bölgesi için özel bir yönetim şekli kabul edilmişti. Ayrıca bu sınırı kesin olarak çizmek üzere, antlaşmanın imzalanmasından bir ay sonra bir karma komisyonun kurulması kararlaştırılmıştı. Lozan Antlaşması da, bu hükümleri teyit etmişti. Bununla beraber, karma komisyon ancak Eylül 1925'de kurulabildi ve sınırların çizilmesinde anlaşmazlıklar ortaya çıktı. Bunun üzerine, Türkiye ile Fransa arasında, Suriye sınırı konusunda, Şubat 1926'da, doğrudan görüşmeler başladı. 18 Şubat 1926'da da

Ankara’da, iki devlet arasında “Dostluk ve İyi Komşuluk” sözleşmesi adını alan bir anlaşma yapıldı. Bununla Türkiye ile Fransa, aralarındaki anlaşmazlıkları barışçı yollarla çözümlenmeyi esas almaktaydılar. Ayrıca, buna ekli protokollerle Türkiye Suriye sınırı çizilmekte ve Fransa, Türkiye lehine bazı sınır düzeltmeleri yapılmasını kabul etmekteydi.

Ancak bu sözleşme, parafe edilmekle beraber, Fransa tarafından hemen imzalanmadı. Bunun nedeni Türkiye ile İngiltere arasında Musul uyuşmazlığının sürmesiydi. Fransa, San Remo Antlaşması’na göre İngiltere’yi destekliyordu. Bu bakımdan Türkiye Musul konusunda Milletler Cemiyeti’nin aldığı kararı kabul etmeye yönelince, Fransa da, Türkiye ile İstanbul’da,30 Mayıs 1926’da “Dostluk ve İyi Komşuluk” sözleşmesini imzaladı.

Bundan sonra, sözleşmeye göre, tarafsız bir başkanın yönetiminde bir Türk-Fransız karma komisyonu kurularak, Cizre Nusaybin sınırının saptanması için çalışmalara başlandı. Fakat bu konuda da anlaşmazlık çıktı. Ancak Haziran 1929’da her iki tarafı memnun edecek bir çözüm bulunabildi.

Türkiye ile Fransa arasındaki ilişkileri etkileyen diğer sorun da Osmanlı borçlarının ödenmesi konusu idi. Osmanlı borçları konusu, aslında yalnız Fransa’yı değil, birçok ülkeyi de ilgilendiriyordu. Fakat Osmanlı İmparatorluğu’nun vermiş olduğu ayrıcalıklardan, yani kapitülasyonlardan en çok yararlanan devlet Fransa idi. Aynı zamanda Fransa, Osmanlı İmparatorluğu’nun en çok borçlandığı devlettir. Bu nedenlerle, Osmanlı borçları en çok Fransa’yı ilgilendiriyordu. Nitekim bu konuda, Lozan Barış Konferansı’nda Türkiye’nin karşısına en çok çıkan devlet de Fransa olmuştu. Lozan’da Osmanlı borçları sorununa bir çözüm yolu bulunamamış ve bu borcun Türkiye tarafından ödenme şeklinin, alacaklılarla Türkiye arasında yapılacak görüşmelerle saptanması kararlaştırılmıştı. Bundan sonra Türkiye ile çoğunluğunu Fransızların teşkil ettiği alacaklılar arasında, 1926 yılının ilk aylarında görüşmelere başlandı. Fakat bir sonuca varılamadı. Sonuçta, 13 Haziran 1928’de, Paris’e, Türkiye Büyükelçisi ile “Osmanlı Düyûnu Umûmîyesi adına hareket eden kimseler” arasında bir anlaşma imzalandı. Bununla ödenecek borcun miktarı ve ödeme şekli bir esasa bağlandı. Böylece de, Osmanlı Düyûnu Umûmîyesi’ne son verilmiş oldu.

Fakat anlaşmada öngörülen borcun ödenmesinde, Türkiye, özellikle 1929 dünya ekonomik bunalımından sonra güçlüklerle karşılaştı. Bu da TürkFransız ilişkilerini tekrar olumsuz yönde etkiledi. Ancak yapılan görüşmeler sonucunda, Türkiye ile alacaklılar adına hareket eden kimseler arasında, 22 Nisan 1933’de, Paris’te yeni bir sözleşme imzalandı ve bununla borçların ödenmesi daha uygun koşullara bağlandı.

Böylece, Türkiye ile Fransa arasında anlaşmazlık konuları çözüm yoluna girmiş oldu. Bu da, Türkiye ile Batılı devletlerarasında yakın ilişkilerin gelişmesine yol açtı.

5.Türkiye-İtalya İlişkileri:

İtalya, iç sorunları ve müttefikleriyle olan ilişkileri sonucunda, Mondros Mütarekesi ile girdiği Anadoluprakarından askerlerini geri çekmiş ve bir süre Anadolu üzerindeki isteklerinden vazgeçmişti. Bu da, Türkiye ile İtalya arasındaki ilişkilerin kurulmasına yol açmıştı.

Ancak, 1922’de, Mussolini’nin iktidarı ele geçirmesinden sonra, İtalya yeniden genişleme ve yayılma politikasına başladı. Mussolini’nin, “Büyük İtalya, Bizim Deniz, Akdeniz” gibi sloganlarla ortaya çıkması, uluslararası alanda olduğu gibi, Türkiye’de de endişe uyandırdı. Bu arada İtalya, Adriyatik kıyıları ile yakından ilgilenmeye başlamış ve

Musul bunalımı sırasında Fransa gibi İngiltere'yi desteklemiştir. Hatta 1925'de, Türkiye'nin Musul'u kuvvet yoluyla almak istemesi halinde, İtalya'nın da Anadolu'ya asker çıkaracağı söylentileri dolaşmaya başlamıştı. Bunlar da Türkiye'de, İtalya'ya karşı duyulan güvensizliği çoğaltmıştı.

Musul sorununun çözümlenmesi üzerine, 1926'dan itibaren, Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile arasının düzelmeye başlaması, Türkİtalyan ilişkilerini de etkilemiştir. Diğer yandan, İtalya'nın Arnavutluk'u etkisi altına alması Yugoslavya'da endişe uyandırmış ve bu devlet Fransa ile bir ittifak imzalamıştır. Fransa ise, Orta Avrupa ülkelerinin bazıları ile ikili ittifaklar yaparak Küçük Antant'ı meydana getirmişti. Bu bakımdan İtalya, Küçük Antant'a karşı Doğu Akdeniz'in iki güçlü devleti Türkiye ve Yunanistan ile iyi ilişkiler kurarak, bir ittifak sistemi meydana getirmek ve denge kurmak istiyordu.

Bu sıralarda Türkiye de, Batılı devletlerle ilişkilerini düzeltmek gereğini duyuyordu. Bu nedenlerden dolayı iki devlet arasında bir yakınlaşma başladı. Ancak bu tarihlerde TürkiyeYunanistan ilişkileri henüz bir düzene sokulmamış olduğundan üçlü bir sistemin kurulması gerçekleşmedi.

Buna karşılık, Türkiye ile İtalya arasında, 30 Mayıs 1928'de Roma'da, Tarafsızlık ve Uzlaşma Antlaşması imzalandı. Buna göre; iki taraf, birbirine karşı yönelmiş hiçbir anlaşmaya, siyasî veya ekonomik tertibe katılmayacak; taraflardan biri, bir veya daha fazla devletin saldırısına uğrarsa, diğer taraf uyuşmazlık süresince, tarafsız kalacak; taraflar, aralarında çıkacak anlaşmazlıkları barışçı yollarla çözümleyeceklerdi.

İtalya, Türkiye ile anlaştıktan sonra, 23 Eylül 1928'de, Yunanistan ile de aynı nitelikte bir antlaşma imzaladı. Bundan sonra da TürkYunan anlaşmazlığının giderilmesinde etkili olmaya çalıştı. İki ülke arasında 1930 antlaşmasının yapılmasında yapıcı rol oynadı.

Türkİtalyan antlaşması, iki ülke arasındaki ilişkileri bir düzene soktu. Fakat bu uzun sürmedi. İtalya'nın 1930'lardan itibaren genişleme ve yayılma amaçlarını şiddetlendirmesi, bu arada Doğu Akdeniz politikası, Türkiye'de İtalya'ya karşı yeniden güvensizlik duyulmasına yol açtı. Böylece iki devlet arasındaki ilişkiler zayıflamaya başladı.

6.Türkiye, Afganistan, İran İlişkileri:

Türkiye, Doğulu devletleriçerisinde ilk ve yakın ilişkileri Afganistan ile kurmuştu. NitekimKurtuluş Savaşı'nın sürdüğü sıralarda iki devlet arasında, 1 Mart 1921'de, Moskova'da, bir Dostluk Antlaşması imzalanmıştı. Bununla iki ülke arasında çeşitli alanlarda işbirliğine girişilmiş veTürkiye Afganistan'a öğretmenler ve subaylar göndermişti.

Lozan Antlaşması'ndan sonra ise, Türkiye ile Afganistan arasındaki bu ilişkiler daha da gelişmiştir. Mayıs 1928'de Afgan Kralı Amanullah Han Türkiye'yi ziyaret etmiş ve 25 Mayıs 1928'de, TürkAfgan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Afganistan'a gönderilen subay, öğretmen, doktor sayısı çoğaltılmış ve bundan sonra aralarında hiç bir çıkar çatışması olmayan iki ülke arasındaki ilişkiler sürekli gelişme göstermiştir.

Türkiye'nin Doğudaki bir diğer devlet, İran ile ilişkileri ise, ancak Cumhuriyetin ilanından bir süre sonra olumlu şekilde gelişme göstermiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, 3 Mart 1924'de, kabul ettiği bir kanunla Halifeliği kaldırması, İran'da bir kısım halk tarafından iyi karşılanmamış ve bu olay, Türkİran ilişkilerinin gelişmesini bir süre engellemiştir. Diğer yandan eksik olmayan sınır olayları, iki ülkenin karşılıklı itham ve protestolarına neden olmuştur. Bu durum Musul sorununun sürdüğü günlerde ve 1925'de Doğu İsyanı'nın bastırılmasından sonra da devam etmiştir.

Sonuçta, bu olaylara ve anlaşmazlıklara son vermek üzere, Türkiye ile İran arasında, Tahran'da, 22 Nisan 1926'da, bir Güvenlik ve Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. Fakat, "ebedi dostluk" amacı ile yapılan ve sınır bölgelerinde güvenliğin sağlanmasını, olayların önlenmesini esas alan bu antlaşma, sınır sorunlarını kesin olarak çözümleyememiş ve sınır olayları bundan sonra da sürmüştür. Bu da iki ülke arasındaki ilişkilerde gerginliğe neden olmuş, hatta diplomatik ilişkilerin kesilmesi tehlikesini yaratmıştır.

Bununla beraber, iki ülkenin çabalarının sonucunda, 15 Haziran 1928'de, Tahran'da, 1926 tarihli Türkiyeİran Güvenlik ve Dostluk Antlaşması'na Ek Protokol, bunun arkasından da, 23 Ocak 1932'de, yeni Tahran'da, Türkİran Sınır Hattı'nın Tayini, ayrıca Uzlaşma, Adli Tesviye ve Hakemlik Antlaşması imzalandı. Bunlarla da, Türkiyeİran sınır sorunu kesin şekilde çözümlendi. Bu antlaşmalardan, "Sınır Hattının Tayini" hakkında olanla, sınır bölgelerindeki kargaşalığı önlemek ve güvenliğin sağlanmasını kolaylaştırmak için, Ağrı bölgesindeki Türkİran sınırında bazı değişiklikler yapılmış ve böylece sınır da kesin olarak saptanmıştır.

Sınır sorununun bu şekilde çözümlenmesinden sonra, Türkİran ilişkileri olumlu yönde gelişmeye başlamıştır. Bunun üzerine de, iki ülke arasında "Dostluk ve kardeşlik bağlarını güçlendirmek" amacıyla, 5 Kasım 1932'de, Ankara'da, Türkiyeİran Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi de bu antlaşmayı 28 Aralık 1933'de onaylamıştır. Bu tarihlerden itibaren Türkiyeİran ilişkileri karşılıklı dostluk anlayışı içine girmiştir.

Görüldüğü gibi, Türkiye, 1923'den 1932 yılına kadar geçen on yıl içerisinde dış politikasında, Lozan Antlaşması'nın uygulanmasından doğan veya Lozan Barış Konferansı'nın sonraya bıraktığı sorunları çözümlenmeye çalışmış, aynı zamanda Batılı ve Doğulu devletlerle iyi ilişkiler kurmuş, bunun sonucunda da uluslararası toplum içinde saygın ve diğer bağımsız devletler gibi eşit bir statü kazanmıştır.

1932-1939 Yılları Arasında Türkiye'nin Dış Politikası:

Türkiye açısından yukarıda belirtilen gelişmeler olurken, uluslararası ilişkilerde de yeni ve bunalımlı bir döneme giriliyordu. Bilindiği gibi, I. Dünya Savaşı'ndan sonra yeni bir güçler dengesi ve siyasi harita oluşmuştu. Ancak, özellikle 1930'lardan itibaren Almanya ve İtalya bu statükonun değiştirilmesini isteyen bir dış politika izlemeye başlamışlardı. Buna karşılık, başta İngiltere ve Fransa olmak üzere, savaşın yenen devletleri de Versailles Sistemi'nin sürdürülmesine çalışıyorlardı. Bu bakımdan, 1932'den itibaren, uluslararası alanda statükoyu korumak ve değiştirmek isteyenler olmak üzere, başlıca iki grup belirlemeye başlamıştı.

1939'da II. Dünya Savaşı'nın çıkmasına kadar süren bu dönemde, statükoyu değiştirmekten yana olan grup dış politikasında saldırgan bir yol izlerken, statükonun korunmasını isteyen grup yatıştırma ve ödün politikası gütmüştür.

Bu bakımdan, uluslararası alanda büyük güçlüklerle sağladığı statüyü sürdürmeyi ve barışın korunmasını dış politikasında ana hedef alan Türkiye, statükocu gruba doğru kaymaya başlamıştır. Batı'dan Almanya'nın, Doğu'dan Japonya'nın baskısı altında kalan Sovyetler Birliği'nin de bu gruba kayması, Türkiye'nin bu alandaki hareket şeklini kolaylaştırmıştır. Türkiye'nin bu tutumu da, onu Milletler Cemiyeti üyeliğine götürmüştür.

1.Türkiye-Milletler Cemiyeti İlişkileri:

1930 yılına doğru Avrupa'da gruplaşmaların belirli bir durum almaya, bunun uluslararası barış ve güvenliği yeni tehlikelerle tehdit etmeye başladığı sıralarda, Türkiye halen uluslararası işbirliği çalışmalarının dışında kalmış bulunuyordu. Ancak, Türkiye'nin uluslararası politikada çoğalan ağırlığı, Batılı devletler üzerinde de etkisini göstererek, onları Türkiye ile işbirliği yapmaya yöneltti. Zira 1930'da Fransız Dışişleri Bakanı'nın girişimiyle kurulmak istenen Avrupa Birliği'ne Türkiye'nin de alınması birçok Avrupa devleti tarafından istenmiştir. Bundan bir süre önce de, 1928'de, Türkiye Kellogg Paktını imzalamış ve Silâhsızlanma Konferansına katılmıştı. Ancak Türkiye, bu uluslararası işbirliği ve kolektif barış çalışmalarında bulunmakla beraber, henüz Milletler Cemiyeti'ne girmemişti.

Bilindiği gibi, Milletler Cemiyeti I. Dünya Savaşından galip olarak çıkan büyük devletlerin önderliğiyle, Versailles sisteminin sürekliliğini sağlamak amacıyla kurulmuştu. I. Dünya Savaşında yenilen devletler, bu arada Türkiye örgüte üye olarak alınmamıştı. Ancak, 1930 yıllarına gelindiğinde, uluslararası siyaset alanında meydana gelen hızlı değişmelerin sonucunda, yenilen devletler de örgüte alınmaya başlanmıştı.

Türkiye, zaman zaman Milletler Cemiyeti'ne girmesi söz konusu olduğu halde, örgüte üye olmakta acele etmemiştir. Bunda, Musul bunalımında Milletler Cemiyeti'nin İngiltere'nin etkisi altında kalması, aleyhinde karar alması ve bu nedenle örgüte karşı uyanan tepki ile bu sıralarda Türkiye'nin yakın ilişkileri bulunduğu Sovyetler Birliği'nin tutumu önemli rol oynamıştır. Türkiye gibi Sovyetler Birliği de örgütün dışındaydı ve her iki ülke Milletler Cemiyeti'ne güvensizlik duyuyordu.

Sovyetler Birliği, 1932 yılına kadar Batılı devletlerle iyi ilişkiler kuramadığı için, Türkiye'nin bu devletlerle ilişkilerini normalleştirmesinden ve Milletler Cemiyeti'ne üyeliğinin söz konusu olmasından memnun kalmamıştı. Bu da Türkiye'nin üyeliğini geciktirmişti. Bununla beraber, 1931 yılında Türkiye prensip olarak Milletler Cemiyeti'ne girmeyi benimsemiş ve bu konuda bir nota ile de Sovyetler Birliği'ne güvence vermişti.

Türkiye, Atatürk'ün direktifleri üzerine, Milletler Cemiyeti'ne kendisi müracaat ederek değil, örgüt tarafından davet edilerek girmek istiyordu. Nitekim Milletler Cemiyeti Genel Kurulu, 6 Temmuz 1932'de, yaptığı olağanüstü toplantı sırasında İspanya'nın önerisiyle Türkiye'yi davete karar vermiştir. Bunun Türkiye'ye bildirilmesi üzerine, Türkiye Büyük Millet Meclisi, 9 Temmuz 1932'de, daveti kabul ettiğine dair karar almış ve bu, aynı gün Örgütün Genel Sekreterliğine bildirilmiştir. Bundan sonra işlemlerin tamamlanması ile 18 Temmuz 1932'de, Milletler Cemiyeti'nin 43 üyesinin ittifakla aldığı bir kararla, Türkiye örgütün üyesi olmuştur.

Böylece Türkiye, Milletler Cemiyeti'ne üye olmakla, aynı zamanda uluslararası işbirliğine resmen katılmış oldu. Bundan sonra da barışın korunması çalışmalarına Örgüt içinde ve dışında devam etti.

2.Türkiye ve Balkan Antantı (9 Şubat 1934):

Türkiye, uluslararası diplomasi alanında, yukarıda belirtilen barışçı ve iyi ilişkiler kurmaya dayanan çalışmalarını yaparken, aynı şekilde Balkan devletleri ile de yakın ilişkiler kurmaya çalışıyordu. Bu amaçla Balkan devletleri ile uzun süreden beri kesilmiş olan ilişkilerini yeniden kurmak için ikili dostluk antlaşmaları yapmıştı. Bunlar;

Ankara’da, 15 Aralık 1923’de Arnavutluk, 18 Ekim 1925’de Bulgaristan ve 28 Ekim 1925’de Yugoslavya ile imzalanan Dostluk Antlaşmaları idi. Türkiye, Balkan devletleriyle ilişkilerini bu şekilde düzeltirken, bu devletler de kendi aralarındaki sorunları çözümlenmeye çalışmaktaydılar. Bu gelişmelerin sonucu olarak, 1929 yılına doğru Balkan devletleri arasındaki ilişkiler oldukça düzelmiş ve bir işbirliği ortamı doğmuş bulunuyordu. 1930 yılında Türkiye ile Yunanistan arasında yakınlaşmanın başlaması, diğer Balkan devletleri üzerinde de olumlu etki yaptı. Bu arada da Balkan Antantı düşüncesi ortaya atıldı. Bu da, Türkiye dahil bütün Balkan devletleri tarafından olumlu şekilde karşılandı.

Bunun üzerine Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan, Romanya, Arnavutluk ve Bulgaristan’ın katılımıyla, 5 Ekim 1930’da, Atina’da Birinci Balkan Konferansı açıldı. Bundan sonra da, Ekim 1931’de İstanbul’da, Ekim 1932’de Bükreş’te, Kasım 1933’de Selanik’te olmak üzere ikinci, üçüncü ve dördüncü Balkan Konferansları yapıldı.

Bu konferanslarda, Balkan devletleri arasında çeşitli alanlarda işbirliği yapılması kararlaştırılmış, ancak siyasî birliğin kurulması sağlanamamıştır. Görüşmelerde, özellikle Arnavutluk ve Bulgaristan’ın, Balkanlar’da statükonun değiştirilmesinde dolaylı olarak ısrar etmeleri, diğer Balkan devletlerinin siyasî alanda da birbirlerine daha yaklaşmasına yol açmıştır. Diğer yandan, özellikle 1933 yılı başlarından itibaren İtalya ve Almanya’nın izledikleri dış politika, bu devletleri daha sıkı işbirliğine yöneltmiştir.

Bunların sonucu olarak, barışın güçlenmesini isteyen Türkiye, 14 Eylül 1933’de, Ankara’da, Yunanistan ile bir “Samimi Anlaşma Paketi” imzaladı. Bunun arkasından, 22 Eylül 1933’de, Sofya’da, Bulgaristan ile 1926’da iki ülke arasında yapılmış olan antlaşmayı beş yıl uzatan bir belge imzaladı. Bunları, 17 Ekim 1933’de, Ankara’da imzalanan TürkiyeRomanya Dostluk, Saldırmazlık, Hakem ve Uzlaşma Antlaşması ile 27 Kasım 1933’de, Belgrat’ta imzalanan TürkiyeYugoslavya Dostluk, Saldırmazlık, Hakem ve Uzlaşma Antlaşması izledi.

Böylece, Türkiye’nin yaptığı bu ikili anlaşmalarla, Türkiye aracılığıyla beş Balkan Devleti dolaylı olarak anlaşmış oluyorlardı. Bu da, Balkan Antantı’nın temelini meydana getirmiştir. Ancak, Neuilly (Nöyvi) Antlaşması’nı kendi lehine değiştirmek isteyen Bulgaristan, bütün ısrarlara rağmen bu ittifak sisteminin dışında kalmak istemiştir. Bunun üzerine Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya arasında tek bir anlaşma ile birbirlerine bağlanmak üzere, 1934 Şubat ayı başında, Belgrat’ta toplantı yapılmış ve Balkan Antantı’nın tasarısı hazırlanmıştır. 9 Şubat 1934’de, Atina’da, bu tasarının imzalanması ile de, Balkanlarda barışın güçlendirilmesi amacıyla “Balkan Antantı” kurulmuştur. Bu antlaşmaya göre:

a. Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya bütüncü Balkan sınırlarının güvenliğini karşılıklı olarak garanti ediyorlardı.

b. Taraflar, bu antlaşmayı imzalamamış olan diğer herhangi bir Balkan ülkesine karşı birbirine önceden haber vermeden siyasî hiçbir harekette bulunmamayı ve siyasî hiçbir yükümlülük altına girmemeyi garanti etmekteydi.

c. Antlaşma, taraflarca uygun karşılanacak her Balkan ülkesine açık bulunacaktı.

Görüldüğü gibi, bu antlaşma, Balkan Antantı’nı imzalayan devletlerin Balkanlardaki sınırlarını korumayı ve Yarımada’daki statükoyu değiştirmek isteyen devletlere karşı önlem almayı amaçlıyordu. Balkanlarda böyle bir politika izleyen devlet ise, Ege Denizi’ne yeniden çıkmak ve Romanya’dan Dobruca’yı almak isteyen Bulgaristan idi. Dolayısı ile de, alınan

önlem bu devlete karşı idi. Antant, bu bakımdan ortak bir savunma antlaşması niteliğinde görünüyordu.

Nitekim Balkan Antantı'na bağlı olarak Atina'da gizli bir protokol imzalanmıştı. Buna göre, antlaşmada imzası olan devletlerden biri, Balkanlı olmayan bir devlet tarafından saldırıya uğrar ve buna bir Balkan Devleti de yardım ederse, diğer devletler bu saldırgan Balkan devletine karşı birlikte savaşa gireceklerdi. Ancak, bu Protokol üzerine Türkiye, bir RusRomen savaşında Romanya'ya yardım etmeyeceğini Sovyetler Birliği'ne bildirmiş, Yunanistan da, bu Protokolün kendisini İtalya ile bir silâhlı çatışmaya götürmeyeceği hususunda, İtalya'nın Yugoslavya'ya saldırması halini düşünerek, bir not koymuştu.

Türkiye, Balkan Antantını, Balkanlarda statükonun, dolayısıyla barışın korunmasına yardımcı, aynı zamanda Balkan devletleri dışından gelebilecek tehlikelere karşı bir engel olarak görüyordu. Bu tarihlerde Türkiye için en büyük tehlike, Balkanlar'da ve Doğu Akdeniz'de istekleri bulunan, sahip olduğu Oniki Ada ile de Türkiye'nin komşusu olan İtalya idi. Bu nedenle Türkiye, İtalya'nın yayılma politikasına karşı Balkanlar'da istikrar istemekteydi. Atatürk, Antantın kurulmasından sonra daima bunun güçlenmesi için çalışmış ve bu konuda düşüncelerini çeşitli vesilelerle açıklamıştır. Aynı zamanda da bu antlaşmaya girmemiş olan diğer Balkan Devletleri'ne telkinlerde bulunmuştur.

Balkan Antantı, kuruluşundan itibaren çeşitli alanlarda bazı başarılı sonuçlar aldı. Nitekim, 1935'de, İtalya'nın Habeşistan'a saldırması üzerine, Milletler Cemiyeti'nin aldığı zorlayıcı ekonomik önlemlere, bu dört devlet birlikte katılmışlardır. Diğer yandan, Montreux (Montrö) Konferansı'nda, Boğazlar statükosunun Türkiye lehine değiştirilmesinde, Antant üyeleri aynı dayanışma politikasını izlemişlerdir.

Ancak başarısı üye devletlerin Balkanlar'ın dışından gelecek tehlikelere karşı göstereceği direnme isteği ve gücü ile sınırlı olan Balkan Antantı'nın bu durumu, 1936'dan itibaren değişmeye başlamıştır. Büyük devletlerin ekonomik, siyasî yayılma ve etki politikası Antant'ın zayıflamasına yol açmıştır. Özellikle 1937'de, Yugoslavya'nın Bulgaristan ile bir Dostluk Antlaşması imzalaması, gittikçe güçlenen İtalya karşısında Yunanistan'ın bu devlete yaklaşması, bu durumu daha da hızlandırmıştır.

3.Boğazlar Sorunu ve Montreux (Montrö) Sözleşmesi (20 Temmuz1936):

Türkiye ile müttefikler arasında Lozan Barış Antlaşması imzalanırken aynı gün, yani 24 Temmuz 1923'de, bir de Boğazlar Sözleşmesi yapılmıştı. Buna bir tarafta Türkiye, diğer tarafta İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Rusya ve Yugoslavya katılmıştı. Bununla, Çanakkale Boğazı ve Marmara Denizi ile İstanbul Boğazı'ndan denizden ve havadan serbest olarak geçiş esas alınmış; bu geçiş güvenliğinin sağlanması amacı ile Boğazların her iki kıyısı, Marmara Denizi'ndeki adalar askersiz hale getirilmiş ve bu bölgelerde tahkimat yapmak ve asker bulundurmamak yasaklanmıştı. Buna karşılık, bu bölgenin güvenliği Milletler Cemiyeti'nin garantisi altına konulmuştu. Ayrıca, bu statünün yürütülmesini kontrol için, bir Türk temsilcinin başkanlığında, sözleşmede imzası bulunan devletlerin temsilcilerinden oluşan bir "Boğazlar Komisyonu" kurulmuştu.

Türkiye, Boğazlar üzerindeki egemenliğini sınırlayan bu sözleşmeyi, o günlerin koşulları içerisinde istemeyerek kabul etmişti. Ancak, Lozan Antlaşması'nın imzalandığı sıralarda dünya, silâhlanmanın azaltılması ve savaş tehlikelerinin uluslararası kontrolle önlenebileceği ümidi içindeydi. Fakat umulanın aksine, silâhsızlanma çalışmaları olumlu bir sonuç

vermemiş, Milletler Cemiyeti'nin kollektif güvenlik sistemi saldırganlara karşı başarılı şekilde uygulanamamıştı, özellikle statükonun değişmesini isteyen devletlerin girişimleri karşısında, Milletler Cemiyeti gittikçe etkisini kaybetmeye ve işlemez hale gelmeye başlamıştı.

Bu gelişmeler karşısında Türkiye, Lozan Antlaşması'nda öngörülen Boğazlar garantisi ile haklarının korunamayacağını anladığından, Boğazlar statüsünün değiştirilmesini ve onun zamana daha uygun bir hale getirilmesini istemeye başladı. Bununla beraber Türkiye, Boğazlar üzerindeki doğal hakkını kuvvet gösterileri ile elde etmek yoluna gitmeyerek, haklarını hukuk yollarından sağlamayı esas almıştır. Türkiye'nin bu davranışı ise, iki dünya savaşı arasındaki uluslararası politikada özel bir yer işgal etmiştir. Türkiye'nin bu konuda dayandığı uluslararası hukuk prensibi "koşullar değişmiştir" prensibi olmuştur.

Türkiye, Boğazlar statüsünü değiştirmek için duyduğu isteği, ilk defa Londra'da toplanan Silâhların Azaltılması ve Sınırlandırılması Konferansı'nda, 24 Mart 1933'de ortaya atmış ve bunu, 23 Mayıs 1933'de Konferans Genel Komisyonu'nda tekrarlamıştır. Ancak, bu girişiminden herhangi bir sonuç alamamıştır.

Avrupa'da, özellikle Almanya'nın silahlanmaya ve uluslararası ilişkilerin bozulmaya başlamasından sonra Türkiye, bu konu üzerine daha çok eğilmek gereğini duymuştur. Almanya'nın Versailles Antlaşması'nın askerî kısıtlama hükümlerini tanımadığını ilân etmesi üzerine, olağanüstü toplanan Milletler Cemiyeti Konseyi'nde, 17 Nisan 1935'de, Dışişleri Bakam Tefvik Rüştü Aras, Türkiye'nin Boğazlar statüsünün değiştirilmesi isteğinde olduğunu bildirmiş ve bu görüşünü desteklemek üzere, ilke bakımından iki neden öne sürmüştür: "Bu nedenlerden biri, Türkiye için, başka her devlet gibi, güvenliğini sağlama zorunluğudur." Öteki neden şudur: "Varlığını koruması için gerekli bütün uyanıklıkla birlikte, barışı sağlama için bütün çabalara içtenlikle katılmaktan geri durmayan Türkiye, bu alandaki istekli davranışının, kendisine karşı eşitliğe aykırı bir davranışa yol açmasını kabul edemez." Tefvik Rüştü Aras, bu iki temel nedeni belirttikten sonra, uluslararası durumda meydana gelecek her değişikliğin Boğazlar statüsünde de karşı bir değişikliği gerektireceğini sözlerine eklemiştir.

Türkiye Dışişleri Bakanı, Eylül 1935'de, Milletler Cemiyeti Genel Kurulu'nda bu defa doğrudan statünün değiştirilmesini istedi ve Boğazların askersizleştirilmesi hükümlerinin, Türkiye'nin hem kıyılarının savunulmasına, hem de topraklarının iki parçası arasındaki geçit ve transitin güvenliğine zarar verdiğine işaret ederek, bu durumun, bu hükümlerin kabul edildiği sıralardaki koşulların değişmesine rağmen, aynen sürüp gitmekte olduğunu söyledi.

Türk Hükümetinin, barışın korunması hususunda gösterdiği dikkat, itina ve dürüstlük çerçevesinde, çeşitli uluslararası toplantılarda açıkladığı bu istek ve niyetleri, Lozan hükümlerinin gözden geçirilmesi yolunu hazırlarken, Akdeniz'de ve Avrupa'da meydana gelen yeni bunalımlar, Türkiye'nin haklılığını da açıkça göstermekteydi.

Bu ön çalışmalar ve uluslararası alanda ortaya çıkan yeni durum üzerine Türkiye, 10 Nisan 1936'da, Boğazlar Sözleşmesi'nde imzası bulunan devletlere bir nota göndererek, son gelişmeler karşısında, Lozan Sözleşmesi'nin 18. maddesinin artık uygulanamaz hale geldiğini belirterek kendi güvenliği, savunması ve egemenlik haklarının korunması yönünden,

Lozan'da saptanan statünün değiştirilmesini ve Boğazların askerleştirilmesini, bunun için de görüşme yapılmasını istedi.

Türkiye'nin bu çağrısı, başta İngiltere olmak üzere, diğer devletler tarafından olumlu karşılandı. İngiltere, gelişen olaylar sonucunda politikasını değiştirdiğinden bu defa, Akdeniz'de güçlü bir Türkiye'nin varlığını istiyordu. Sovyetler Birliği, aslında 1923'de saptanan Boğazlar statüsünden memnun değildi ve değiştirilmesini istiyordu. Fransa, bu sıralarda Sovyetler Birliği ile yakınlık kurduğundan, çağrıya olumlu cevap verdi. Balkan devletleri de değişiklikten yanaydılar. İtalya ise, Habeşistan'a saldırısı üzerine, Milletler Cemiyeti'nin aldığı zorlama önlemlerine Türkiye'nin de katılmış olması nedeniyle, Boğazlar statüsünün değiştirilmesine karşı idi.

Devletlerin bu olumlu tutumları üzerine, 1923 Boğazlar Sözleşmesini değiştirmek üzere, 22 Haziran 1936'da, İsviçre'nin Montreux kentinde bir konferans toplandı. Montreux Konferansı'na Türkiye, Avustralya, İngiltere, Bulgaristan, Fransa, Yunanistan, Japonya, Romanya, Sovyetler Birliği ve Yugoslavya katıldı.

Konferansın çalışmaya başlaması üzerine, ikinci günkü oturumda Türkiye on üç maddeden oluşan tezini açıkladı. Buna göre; Türkiye, Boğazları askersiz halden çıkarmak, tahkim etmek, buralarda asker bulundurmamak ve bu arada Boğazlar Komisyonu'nun kaldırılmasını istiyordu. Ayrıca, Karadeniz'de kıyısı olan ve olmayan devletlerin Boğazlardan geçmeye izinli olan deniz kuvvetlerinin en yüksek ölçüde sınırlandırılmasını istemekteydi.

Bunun yanı sıra Konferansta, Karadeniz'de kıyısı olan ve olmayan devletler de, çıkar çatışmaları dolayısıyla derhal ikiye ayrıldılar. Başta Sovyetler Birliği olmak üzere, Karadeniz'de kıyısı olan devletler, kendi gemilerinin Boğazlardan geçmesi için tam serbestlik verilmesini ve kıyısı olmayan devletlere ait gemilerin girmesinin de en dar ölçüde kısıtlanmasını istiyorlardı. Diğer yandan, başta İngiltere olmak üzere, Karadeniz dışındaki devletler, bu denizde uygun bir denge kurmaya ve Karadeniz devletlerinden biri ile anlaşmazlık halinde hareket serbestliğini korumaya çalışıyorlardı.

Konferans çalışmaları bu birbirine zıt tezlerin çatışması ile sürdü. Sonuçta, Türkiye'nin Boğazlar üzerinde egemenliğini yeniden kurmayı hedef alan ve Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin gemilerinin bu denize girmesini önemli ölçüde kısıtlayan Türk tezi, İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin desteği ile kabul edildi. Bunun üzerine, Boğazlar statüsüne yeni bir şekil veren Montreux Boğazlar Sözleşmesi, 20 Temmuz 1936'da imzalandı.

Tamamı 29 madde, 3 ek ve bir protokolden meydana gelen bu sözleşmeye göre;

1.Boğazlar'da denizden geçiş ve gidişgel (ulaşım) serbestliğilkesi kabul ediliyordu. Ancak, ticaret ve savaş gemilerininBoğazlar'dan geçmesi; barış hali, Türkiye'nin girmediği savaş hali, Türkiye'nin girdiği savaş hali ve savaş tehlikesi hali olmak üzere dört ayrı statüye göre olacaktı.

2.Ticaret gemileri, barış zamanında ve Türkiye'nin girmediğisavaş halinde, bayrak ve yükü ne olursa olsun Boğazlar'danserbestçe geçilebilecekti. Türkiye savaşan ise, yalnız tarafsızticaret gemileri bazı koşullarla geçebilecekti.

3.Barış zamanında savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçmesi için, Türk Hükümetine bir ön bildirimde bulunulacaktı. Bu,Karadeniz'de kıyısı olmayanlar için sekiz, kıyısı olanlar içinon beş gün olabilecekti. Ayrıca gemilerin gideceği yer, adı,tipi, sayısı ile gidişdönüş tarihlerini bildirecekti.

4.Karadeniz'de kıyısı olmayan devletlerin, uçak gemileri iledenizaltılar dışında, savaş gemileri Boğazlar'dan geçebilecekti. Ancak bunların geçiş sırasında toplam tonajı 15 bintonu

aşamayacaktı. Karadeniz’de bulundurabilecekleri savaş gemilerinin tonilato toplamı da 30 bin tonu geçemeyecekti ve bu gemiler 21 günden fazla Karadeniz’de kalamayacaktı.

5.Karadeniz’de kıyısı olan devletler, 15 bin tonilatodan yüksektonajdaki savaş gemileri ile denizaltılarını, Türkiye’ye önceden haber vermek ve diğer bazı koşullarla Boğazlar’dan geçirebileceklerdi.

6.Türkiye, savaş halinde ise veya kendisini yakın bir savaştehlikesi “tehdidi karşısında sayarsa, savaş gemilerinin geçişi konusunda Türk Hükümeti dilediği gibi davranabilecekti.

7.Sözleşmenin süresi yirmi yıl olacaktı. Ancak, bu sürenin bitiminden iki yıl önce taraflardan hiçbirisi sözleşmenin feshini istemezse, sözleşme böyle bir fesih isteğinden itibaren iki yıl sonraya kadar yürürlükte kalacaktı.

8.Böylece Türkiye, bütün büyük devletleri yalandan ilgilendiren uluslararası bir sözleşmeyi, değişen güçler dengesinden çok iyi yararlanarak, lehine değiştirmiş ve Boğazlarüzerinde Türk egemenliğini yeniden kurmuş, aynı zamandada güvenliği açısından önemli bir sorunu barışçı yollarla çözümlenmiş oldu.

Devrin Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras hatıralarında bu anlaşma için; “Dünyanın birbirine tam zıt iki kutup halinde bölündüğü günlerde Türk varlığına gösterilen itimadın şaheser tecellisi” der.

4.Sadâbât Paktı (8 Temmuz 1937):

Türkiye, Batı’daki bu girişimlerini yaparken, diğer yandan Doğu’daki komşuları ile de iyi ilişkiler kurmak çabası sürdürüyordu. Bu sıralarda, İtalya’nın Orta Doğu’daki istek ve girişimleri de, bölgenin diğer devletlerini Türkiye’yeyaklaşıtıyordu.

İtalya, 1935’de Habeşistan’a saldırınca, Orta Doğu’da yeni bir tehlike ortaya çıkmıştı. Bu da Türkiye gibi, diğer Orta Doğu ülkelerini endişelendirmişti. Bunun üzerine, 2 Ekim 1935’de, Cenevre’de Türkiye, İran, Irak arasında üçlü bir anlaşma parafe edilmiş, sonradan buna Afganistan da katılmıştı. Ancak, Türkiye tarafından desteklenen ve gerçek şekle sokulmak istenen bu anlaşma, İran ve Irak arasındaki sınır anlaşmazlığı ile Türkiye ve İran arasındaki bazı sorunlardan dolayı hemen gerçekleşemedi. Fakat bu arada Türkiye komşuları ile olan ilişkilerini sıklaştırdı. 1937 Ocak ve Nisan ayları arasında Türkiye ve İran çeşitli alanlarda işbirliğini öngören antlaşmalar yaptılar. Nisan 1937’de de Türkiye ve Irak arasında, 5 Haziran 1926’da imzalanmış olan Dostluk Antlaşması iki yıl daha uzatıldı. İran ile Irak arasındaki sınır anlaşmazlığı da, 4 Temmuz 1937’de imzalanan bir antlaşma ile çözümlendi. Böylece dört devlet arasındaki anlaşmazlıklar giderilmiş oldu.

Bunun üzerine, dünyadaki siyasî gerginlik ve özellikle İtalya’nın Habeşistan’a saldırması üzerine, Orta Doğu’da artan tehlikelere karşı olmak üzere, Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında, Tahran’da Sadâbât Sarayı’nda, 8 Temmuz 1937’de, “Sadâbât Paktı” adını alan Saldırmazlık Antlaşması imzalandı. Buna göre:

Taraflar birbirlerinin iç işlerine her çeşit karışmaktan kesin olarak kaçınacak bir siyaset izleyecekler; ortak sınırların dokunulmazlığına uyacaklar; birbirlerine karşı saldırı hareketinde bulunmayacaklar; ortak çıkarlarını ilgilendiren konularda birbirlerine danışacaklar; Kellogg Paktı’na uyacaklar; Pakt beş yıl süreli olacak ve imzacı devletlerden biri tarafından bu sürenin sona ermesinden altı ay önce paktın feshi ihbarında bulunulmadıkça antlaşma yeniden beş yıl süreyle uzatılmış sayılacaktı.

Bu suretle Türkiye, Batı'da Balkan Antantı ve Doğu'da Sadâbât Paktı'nın kurulmasını sağlayarak, her iki bölgede de barışı ve dengeyi sağlayacak bir ittifak ve güvenlik sistemi kurmuş oldu.

5.Hatay Sorunu:

Özellikle 1936'dan itibaren, Türk dış politikasında önemli bir yer tutan ve TürkFransız ilişkilerini etkileyen bir konu da, "Hatay Sorunu" idi.

Türkiye ile Fransa arasında, 20 Ekim 1921'de, Ankara Anlaşması yapılırken İskenderun Sancağı (Hatay) Türkiye sınırları dışında kalmıştı. Halkının büyük çoğunluğu Türk olan ve Misakı Millî sınırları içerisinde bulunan bu bölgenin Türkiye'nin dışında bırakılması, o günlerin koşullarının sonucunda istenmeyerek kabul edilmişti. Bununla beraber, Türkiye'nin isteği üzerine, Ankara Anlaşması'na, Sancak'taki Türklerin çıkarlarını koruyacak ve bölgeye özerklik verilmesi için gerekli ortamı hazırlayacak hükümler konmuştu. Anlaşmanın bu konu ile ilgili olan 7. maddesi şöyleydi : "İskenderun bölgesi için özel bir yönetim kurulacaktır. Bu bölgenin Türk ırkından olan sakinleri kültürlerinin gelişmesi için her çeşit örgütten yararlanmış olacaklardır. Türk dili orada resmi niteliğe sahip olacaktır." 8. madde ile de sınır, Payas'ın hemen güneyinden başlayacak ve Meydanı Ekbez'e doğru gidecekti. Böylece İskenderun Sancağı, Suriye ile birlikte Fransız mandası altına girmişti. Bundan sonra da Fransa, Suriye içinde Sancak bölgesi için özerk bir yönetim kurmuştu. Ancak Fransa manda yönetimi, Suriye ve Lübnan'ı; Halep, Şam, Lübnan ve Lâzkiye devletleri adı altında parçalayarak ayırmış ve 1921'de de İskenderun özerk Sancağını Halep'e bağlamıştı.

İskenderun Sancağında kurulan bu statü, ilk andan itibaren bölgede ve Türkiye'de olumsuz etki yapmış ve bu durumun giderilmesi düşünülmeye başlanmıştır. Nitekim Atatürk, Adana'ya yaptığı bir gezi sırasında kendisini karşılayan bir kısım Antakyalı'ya, "40 asırlık Türk yurdu düşman elinde esir kalmaz." diyerek, Türkiye'nin bölge ile olan ilgisini belirtmişti.

Fransa, 1926'da, merkezi İskenderun olmak üzere özerk İskenderun Sancağı sınırları içinde doğrudan Beyrut'taki Fransız Yüksek Komisere bağlı bir hükümetin kurulmasına karar verdi. Bunun üzerine seçimler ve bir anayasa yapıldı. Böylece Fransız mandası altında "Bağımsız İskenderun Hükümeti" kuruldu. Bu da, Suriye'de tepkilere yol açtı. Fransa da, ikinci bir kararname ile bu hükümetin adını değiştirerek "Kuzey Suriye Hükümeti" adını verdi ve bundan sonra da İskenderun Sancağı, Şam'a bağlandı. Bu gelişmelere karşı bölgenin Türk halkı büyük tepki gösterdi. Bunun üzerine Fransa'nın önerisiyle Şam Meclisi, 1928'de, İskenderun Sancağı'nın özel bir statüsü olduğunu kabul etti ve bu, 1930'da, Milletler Cemiyeti Mandalar Komisyonu tarafından da uygun görüldü. Böylece, İskenderun Sancağı'nın mali ve yönetim özerkliği uluslararası bir belgeye bağlanmış oldu. Bu arada Türkiye'de gerçekleştirilen Atatürk devrimleri, İskenderun Sancağı içerisinde yayılmaya ve bölgenin Türk halkı Türkiye ile birleşmeyi istemeye başladı. 1935'de Fransa'nın Suriye ve Lübnan'daki manda yönetiminin sona ermesi de bir fırsat olarak görüldü.

Fransa, 1936 yılında Suriye ve Lübnan üzerindeki mandasını kaldırdıktan sonra, Suriye ile 9 Kasım 1936'da bir antlaşma yaptı. Bununla bölgedeki, İskenderun da dahil, bütün yetki ve haklarını Suriye Hükümetine devretti. Bu durum Türkiye tarafından tepki ile karşılandı ve kabul edilmedi. Türk Hükümeti, 9Eylül 1936'da, Milletler Cemiyeti'nde İskenderun sorunu hakkında Fransa'ya ikili görüşme yapılmasını önerdi. Fakat öneri kabul edilmedi. Bundan sonraki gelişmeler ise, TürkFransız ilişkilerini yeniden gerginleştirdi.

Türkiye, 9 Ekim 1936'da, Fransa'ya bir nota vererek, Suriye ve Lübnan'a olduğu gibi İskenderun Sancağı'na da bağımsızlık verilmesini istedi. Atatürk, bu konuya Türkiye'nin verdiği önemi, 1 Kasım 1936'da, Millet Meclisi'nin açış konuşmasında şöyle belirtmiştir: "Bu sırada, milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük mesele, hakikî sahibi öz Türk olan İskenderunAntakya ve havalisinin geleceğidir. Bunun üzerinde, ciddiyet ve kat'iyetle durmaya mecburuz. Daima kendisiyle dostluğa çok önem verdiğimiz Fransa ile aramızda tek ve büyük mesele budur."

Fransa, Türkiye'nin notasına, 10 Kasım 1936'da verdiği cevapta, İskenderun Sancağının bağımsızlığının tanınması halinde Suriye'nin parçalanmış olacağını, buna da kendisinin yetkili olmadığını bildirdi. Türkiye'nin isteğinde ısrar etmesi üzerine, Fransa sorunu Milletler Cemiyeti'ne götürmeyi önerdi. Türkiye de bunu kabul etti. Bu sıralarda İskenderun Sancağında da halk Fransızlara karşı harekete geçmiş ve çeşitli olaylar oluyordu.

İskenderun sorunu, 14 Aralık 1936'da, Milletler Cemiyeti'nde ele alındı ve 22 Aralıkta bölgeye bir gözlemci kurulu gönderilmesine karar verildi. Bu arada, İngiltere'nin arabuluculuğuyla Türkiye ile Fransa arasında görüşmeler yapılarak bir prensip anlaşmasına varıldı. Bunların üzerine Milletler Cemiyeti Konseyi, 27 Ocak 1937'de, Sancak için yeni bir statü kabul etti. Buna göre; İskenderun ve Antakya iç işlerinde tam bağımsız, dışişlerinde Suriye'ye bağlı, kendisine özgü bir anayasa ile yönetilen "bir ayrı varlık" olacaktı. Statünün ve anayasanın uygulanması Milletler Cemiyeti gözetiminde olacak ve bu bir Fransız tarafından yürütülecekti. Sancak'ın ülke bütünlüğü, bu amaçla yapılacak bir antlaşma gereğince, Türkiye ve Fransa tarafından garanti altına alınacaktı.

Bunun üzerine, Milletler Cemiyeti'nin kurduğu bir komisyon Cenevre'de Üç aylık bir çalışmadan sonra, Mayıs 1937'de, Hatay statüsü ve anayasasını meydana getirdi. 29 Mayıs'ta da bu anayasa Milletler Cemiyeti'nde kabul edildi. Aynı gün, Türkiye ile Fransa arasında, Hatay'ın yeni statüsünü garanti altına alan bir antlaşma imzalandı.

Türkiye, Hatay'ın yeni statüsünün hemen uygulanmasını istedi. Fakat, Fransızlar'ın tutumu bunu engelledi ve yeni güçlükler çıkardı. Bu da, bölgede Fransızlara karşı yeni hareketlerin başlamasına neden oldu. Türkiye'de Fransa aleyhine güçlü bir akım doğdu ve iki ülke arasındaki ilişkiler gerginleşti. Bu arada Türkiye, Milletler Cemiyeti'ne başvurarak, Hatay'da anayasaya göre yapılacak seçim için hazırlanan sistemin Türkler aleyhine olduğunu bildirerek, protesto etti. Milletler Cemiyeti de, Ocak 1938'de, bunu haklı görerek, yeni bir seçim sistemi hazırladı. Fakat Fransızlar güçlük çıkarmakta devam etti. Bunun üzerine Türkiye, Hatay sınırına asker yığmaya başladı.

Bu tarihlerde ise, Avrupa'da uluslararası ilişkiler iyice gerginleşmişti. Bu da, Fransa'yı Türkiye karşısında daha yumuşak bir tutum almaya yöneltti. Fransa, 6 Haziran 1938'de, Hatay'daki valisini geri çekerek yerine bir Türk vali atadı. Bunun üzerine bölgedeki gerginlik azaldı. Avrupa'da savaş tehlikesinin gittikçe çoğalması, yapılan görüşmelerde Fransızlar Türkiye'nin isteklerine daha çok yaklaştırdı. Bunun sonucunda iki ülke arasında, 3 Temmuz 1938'de imzalanan bir antlaşma ile Hatay'ın toprak bütünlüğünün ve siyasî statüsünün ortaklaşa korunması ve bu amaçla Türkiye ve Fransa'nın bölgeye 2500'er kişilik askeri kuvvet göndermesi karar laştırıldı. Bunun üzerine, 5 Temmuz 1938'de, Türk askeri Hatay'a girdi.

Bundan bir gün önce de, yani 4 Temmuz 1938'de, Ankara'da, Türkiye ile Fransa arasında bir Dostluk Antlaşması imzalandı. Buna göre; taraflar, birbirleri aleyhine olan hiçbir siyasî ve

ekonomik anlaşmaya ve düzenlemeye girmeyecekler; biri saldırıya uğrarsa, diğeri saldırgana yardımda bulunmayacaktı.

Türkiye ile Fransa arasında gerçekleştirilen bu anlaşma ve yakınlaşmadan sonra, iki devletin ortak gözetimi altında Hatay Meclisi için Ağustos 1938’de seçimler yapıldı. Türkler Mecliste çoğunluğu kazandı. 2 Eylül 1938’de, Sancak Millet Meclisi ilk toplantısını yaptı ve bağımsız Sancak’a Hatay Cumhuriyeti adını verdi. Böylece Hatay Devleti resmen kurulmuş oldu.

Hatay Devleti, bu şekilde bağımsızlığını kazandıktan sonra, Türkiye ile çok sıkı işbirliğine girdi. Türkiye Cumhuriyeti kanunlarını ve parasını kabul etti. Türkiye ile arasındaki gümrüğü kaldırdı. Bunların yanı sıra esasen Türk olan Hatay Devleti yöneticileri Türkiye’ye katılmak isteğinde bulundular. Bunun gerçekleşmesi için çeşitli girişimlerde bulundular. Sonuçta, Hatay Millet Meclisi, 23 Haziran 1939’da yaptığı toplantıda Anavatana katılmak kararını aldı ve Hatay Devletine son verdi.

Aynı gün, 23 Haziran 1939’da, Ankara’da, Türkiye ile Fransa arasında Suriye sınırını kesin olarak saptayan bir anlaşma imzalandı. Bununla Fransa Hatay’ın Türkiye’ye katılmasını kabul etti.

Hatay Devleti’nin aldığı yukarıdaki karar üzerine, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin çıkardığı özel bir kanunla, Hatay anavatana ilhâk edildi. Fransız askeri kuvvetleri de Hatay’dan çekildi. 23 Temmuz 1939 günü yapılan törenle de Hatay Türkiye’ye katıldı.

6.Akdeniz ve Balkan Gelişmeleri Karşısında Türkiye: 1932’den sonraki dönemde, İtalya’nın ve özellikle Nazi Partisi’nin iktidara gelmesinden sonra Almanya’nın, Akdeniz ve çevresi ile Balkanlar’da izledikleri politika, diğer ülkelerde olduğu gibi, Türkiye’de de endişeyle izlenmeye başlanmıştı. Gerçi İtalya, Türkiye’ye dostluğu hakkında güvence vermişti. Fakat bu devlet, gittikçe saldırgan bir görünüm aldığından, Akdeniz güvenliği ve genel olarak Türkiye’nin deniz sınırları yönünden bir tehdit kaynağı olarak belirmeye başlamıştı.

Türkiye, bu İtalyan tehlikesini, bir taraftan Milletler Cemiyeti ve Avrupa ortak güvenlik sistemi, diğer taraftan Sovyetler ve Balkan devletleriyle kurduğu dostluk politikasıyla karşılamıştı. Ancak, bu dönemde Sovyetler Birliği’nin, Türkiye’nin dayandığı tek devlet olması durumu, Akdeniz güvenliği endişesinin ortaya çıkmasından itibaren, Türkiye için yeterli olmamaya başlamıştı. Bu bakımdan Türkiye, jeopolitik durumu nedeniyle yeni güvenlik bağlantıları yapmaya yönelmiştir. Çünkü Sovyetler Birliği, Türkiye’yi Akdeniz’den gelebilecek tehlikelere karşı korumak için bir yükümlülük altına girmeye yanaşmamaktaydı. 1936’dan sonra ise Sovyetler, Türkiye’nin güvenliği ile Boğazların kendileri için güvenliği ölçüsünde ilgili görünmüşlerdir.

Bu gelişmeler ise, Türkiye’yi Batılı devletlere doğru kaydırmaya başlamıştır. 1936’da Montreux Boğazlar Sözleşmesi yapılırken, İngiltere’nin Türkiye’yi desteklemesi, bunu kolaylaştıran diğer bir faktör olmuştur.

Öte yandan Almanya, özellikle 1937’den itibaren, Balkanlar’da yoğun şekilde girişimlerde bulunarak, bölgeyi ekonomik ve siyasî yönlerden etkisi altına almaya çalışıyordu. Bu çalışmaların Türkiye üzerinde de gerçekleştirmek ve Türkiye’yi Mihver devletlerine bağlamak istiyordu. Bu da, Türk-Alman ilişkilerinin soğumasına neden oldu. Böylece Almanya, Türkiye üzerinde istediği politikayı gerçekleştiremedi. İtalya’nın Akdeniz ve çevresinde yaptığı girişimler ise, Türkiye’yi mihver devletlerinden iyice uzaklaştırdı.

1939 yılında, Almanya'nın komşularına karşı giriştiği hareketler ve özellikle İtalya'nın 7 Nisan 1939'da Arnavutluk topraklarını işgale başlaması ile Mussolini'nin yayılma ve genişleme emelleri, Türkiye'yi, İngiltere ve Fransa'ya doğru iyice yaklaştırdı. Hitler'in, Ankara'ya büyükelçi olarak gönderdiği Von Papen, bu yakınlaşmayı önlemeye çok çalıştı, fakat başarı sağlayamadı. Nitekim bu sıralarda, Nisan 1939'da, Türkiye ile İngiltere arasında bir ittifak yapılması için görüşmelere başlandı.

Türkİngiliz görüşmeleri, 12 Mayıs 1939'da, karşılıklı yardım deklarasyonunun yayınlanması ile sonuçlandı. Buna göre; iki devlet, "Akdeniz bölgesinde savaşa yol açabilecek bir saldırı halinde etkili bir şekilde işbirliği yapmağa ve birbirlerine her türlü yardımda bulunmağa hazırlanacaklardı." Fakat bu deklarasyon ile yapılması kararlaştırılan antlaşma hiçbir devlete karşı olmayacaktı.

Bundan sonra, yukarıda belirtildiği gibi, Hatay sorununun çözümlenmesi üzerine, Türkiye ile Fransa arasında, 23 Haziran 1939'da, İngiltere ile yapılanla aynı nitelikte bir deklarasyon imzalandı. Kesin ittifak antlaşmasının imzalanması için de görüşmelere başlandı. Böylece Türkiye Batı devletleri ile işbirliği ve anlaşma dönemine girmiş oldu.

Türkiye'nin Batı devletlerine yaklaşması, İtalya tarafından kuşku ile karşılandı. Bununla İtalya Oniki Ada üzerindeki egemenliğine gölge düşeceği görüşündeydi. Durumu müttefiki Almanya'ya da bu şekilde telkin etmeye başladı.

Türkiye'nin Batı devletlerine yaklaşma hareketini Sovyetler Birliği önceleri memnurlukla karşıladı. Fakat bu sırada Stalin, Hitler ile anlaştı ve 23 Ağustos 1939'da Almanya ile Sovyetler Birliği arasında bir saldırmazlık paktı imzalandı. Bu iki devletin anlaşması, Batı ile işbirliği yapan ve Sovyet Rusya ile arasının açılmasını istemeyen Türkiye'yi zor durumda bıraktı. Çünkü Türkiye, Batılı devletlere Sovyet Rusya'nın da bunlara katılacağı ümidiyle yaklaşmıştı. Halbuki şimdi tam aksi bir gelişmeyle karşılaşmış oluyordu. Hitler ve Mussolini'ye göre de, Türkiye bir kısaç içine düşmüştü. Bu nedenle Batı devletlerinden ayrılmak zorunda kalacaktı. İşte bu şekilde, Türkiye için dış politikada durumun kritik bir hale geldiği sırada da, II. Dünya Savaşı başladı.

12. Hafta; Atatürkçülük ve Atatürk İlkeleri (Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik Halkçılık)

ATATÜRKÇÜLÜK NEDİR?

İlke ve esasları Mustafa Kemal Atatürk tarafından belirlenen; devlet hayatına, fikir hayatına ve ekonomi hayatına ilişkin gerçekçi düşünce ve ilkelere Atatürkçülük adı verilir.

Atatürkçülük bir devlet sistemi olarak siyasi, askeri ve ekonomik güce dayanmaktadır.

ATATÜRK İLKELERİNİN TEMEL AMAÇLARI ŞUNLARDIR

- Egemenliğin ulusa ait olmasını sağlamak
- Sorunlara aklın ve bilimin önderliğinde çözüm bulacak bir toplum oluşturmak
- Türkiye Cumhuriyetinin uluslararası ilişkilerde bağımsız ve saygın bir devlet olmasını sağlamak
- Türk Milletinin mutluluğunu, huzurunu ve refahını sağlayarak onu çağdaş milletler seviyesine çıkarmak

ATATÜRK İLKELERİNİN ORTAK ÖZELLİKLERİ NELERDİR?

- Atatürk ilkeleri Türk toplumunun özelliklerinden doğmuştur. İlkelerini kabullenme ve uygulamalarında hiçbir dış baskı ve zorlama yoktur.
- Atatürk ilkeleri Atatürk tarafından hem söz hem de uygulama ile ortaya konulmuştur.
- Atatürk ilkeleri; yurt, millet ve milli kültür esaslarını içermektedir.
- Atatürk ilkeleri akla ve mantığa uygundur. Pürüzlü ve aşırı yanları yoktur.
- Atatürk ilkeleri çağdaş hayatın gereklerine ve Türk toplumunun sosyal yapısına uygun olarak belirlenmiş, akıl ve bilim ile ortaya konulan uygulamalardır.
- Atatürk ilkeleri birbirini tamamlayan bir bütünün parçalarıdır. Atatürk ilkelerini birbirinden ayrı değerlendirmek yanlıştır.
- Atatürk ilkelerinin uygarlık ve insanlık anlayışına ters düşen hiçbir düşünce ile yakınlığı ve bağlantısı yoktur.
- Atatürk ilkeleri Atatürkçü düşünce sistemini kurmayı amaçlar. Atatürk ilkeleri ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİ' nin temelidir.
- Türk inkılabı Atatürk ilkeleri ile süreklilik kazanmıştır.
- Atatürk ilkeleri TÜRKİYE CUMHURİYETİNİ geliştirmeye ve ilerletmeye yöneliktir.
- Atatürk ilkeleri kurtuluş savaşı yıllarında ortaya çıkmıştır. Kurtuluş savaşının temel harcı Atatürk ilkeleridir.
- Atatürk ilkeleri ileriye yöneliktir ve çağdaşlaşmayı hedef almaktadır.
- Atatürk ilkeleri geri kalmış ülkeler için bir model oluşturmaktadır.
- Atatürk ilkeleri ile Atatürk inkılapları arasında doğrudan bir bağlantı vardır. Atatürk'ün gerçekleştirdiği inkılap hareketleri, Atatürk ilkelerini gerçekleştirmeye yöneliktir.

1.Cumhuriyetçilik:

Bu ilke ülke yönetimiyle ilgilidir. Cumhuriyetrejimi millet egemenliğine dayalıdır. Millet kendi yönetiminibelirli süreler için seçtiği temsilcileri vasıtasıyla yürütmesidir. Cumhuriyet, şahıs kişisel hesap ve çıkarlarının ön plânda tutulmadığı rejimdir. Devlet biçimi olarak millî hâkimiyeti kabul eder. Cumhuriyet rejiminde, hâkimiyet, kayıtsız şartın milletindir. Toplumun hür olması, eşitliği ve siyâsî yönden bağımsızolması bu ilkenin yürürlükte kalması ile mümkün olabilecektir. Cumhuriyetçilik ilkesinin uygulamasında kesinlikle belirli birkesime, sınıfa üstünlük tanımaz. Cumhuriyetçilik ilkesinin uygulamasıyla bağdaşmayan diğer rejimler ise, sultanlık, krallıkgibi monarşik yönetimler, komünizm, faşizm, nazizm gibi yönetime bir defa gelip bir daha gitmemeyi hedef alan rejimlerdir. Bu ilke doğrultusunda;

- a.TBMM açılmış,
- b.1921 Anayasası hazırlanmış ve geliştirilmiş
- c.Saltanat kaldırılmış
- d.Cumhuriyet ilân edilmiş ve kurallarının işleyişi sağlanmış
- e.Partiler kurulmuş ve (her ne kadar başarısızlıkla sonuçlansa da) çok partili hayat denenmiş
- f.Orduda fiilen görevli subayların milletvekili olmalarıengellenerek orduyu politikadan arındırmış
- g.Atatürk tarafından Cumhurbaşkanlığı tarafsızlaştırılmış
- h.Kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır.

2.Milliyetçilik:

Ait olduğu milletin varlığını sürdürmek ve yüceltmek için topyekûn çalışmaya ve bu bilinci gelecek kuşaklara da yansıtmaya milliyetçilik denir. Atatürk'ün milliyetçiliği Türk milliyetçiliğidir ve bunun temel unsurlarını da soybirliği, dil birliği, ülkü birliği, kültür birliği, tarih birliği, vatan birliği ve din birliği oluşturmaktadır. Atatürk Türk milliyetçisidir ancak; milliyetçilik anlayışını “üstün ırk” anlayışına dayandırmaz. Bu yönleriyle de Mussolini faşizmi ve HitlerNazizmi'nden ayrılmaktadır. Bununla birlikte Türk Milleti'ne olan güvenini, Türk Milletinin büyüklüğünü her fırsatta ifade etmekten geri durmaz. (Bakınız: Onuncu Yıl Nutku). Atatürk Türk milletini kederde, tasada, kıvançta bir bütün olarak görür. Milletin bütün fertleri kaynaşmış bir bütündür ve ayrılık kabul etmez. Milleti kaynaştırmanın esas olduğu Atatürk milliyetçiliğinde bunu sağlayacak olan demokrasidir. Bu sebeple Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı her türlü dikta yönetimlerine de karşıdır. Bu ilke doğrultusunda;

- a.Türk vatani düşmandan kurtarılmış,
- b.Türk Tarih ve Türk Dil Kurumları kurulmuştur.
- c.Laik bir milliyetçiliği esas almıştır.

3.Halkçılık:

Halk, bir toplumu oluşturan her meslek ve hersosyal gruptan insanların tamamıdır. Bu ilke hem cumhuriyetçilik, hem de milliyetçilik ilkelerinin zorunlu bir sonucudur. Çünkü; cumhuriyet rejiminde halk, kendi yöneticisini kendi içinden seçer ve ortak geçmiş ve geleceğe topluca bağlanır. Gerçek halkçılık hiçbir politik ya da toplumsal gruba ayrıcalık tanımaz. Sınıf mücadelesini değil, bunların dengesini gözetir. Cumhuriyet döneminde özellikle tıp ve tarım alanındaki çalışmalar, hizmeti halkın ayağına götürmeyi ilke olarak benimsediğinden halkçılık ilkesi doğrultusunda yapılan inkılaplardandır.

13. Hafta; Atatürk İlkeleri (Laiklik, Devletçilik, İnkılapçılık)

4.Lâiklik:

Din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılmasından ziyâde, bu iki kurumun birbirlerinin alanlarına girmemesidir. Lâik sistemde din bir vicdan konusudur. Bu sebeple lâiklik dini reddetmez, aksine dini toplumların kaynaşmasında önemli bir etken olarak görür. “Tanrı birdir, büyüktür. Bizim dinimiz en mâkûl dindir” diyen Atatürk, dinsiz de değildir. Din ve dinî duyguların politik amaçlar uğruna kullanılması Lâiklik anlayışına aykırıdır. Herkes serbestçe dinleriyle ilgili ibâdetlerini yerine getirebilir ancak, bunu siyâseteâlet edemez. Devlet inançları dolayısıyla kimseye ayrıcalıktanımayacağı gibi, fertler de birbirlerinin dinî inançlarını saygılı olmak zorundadır. Laiklik kavramı, eski Yunanca'da dangelmek ve laikus din adamı olmayanları ifade etmektedir. Bu anlamda laikliğe, din adamlarının yönetmediği devlet düzeni de diyebiliriz. Laiklik, devletin dinî kurallara göre değil de insan aklına ve bilime göre yönetilmesi gerektiği fikrini savunan bir ilkedir. Bu ilke doğrultusunda;

- a.Halifelik, Evkâf ve Şer'iyye Mahkemeleri kaldırılmış,
- a.Diyaret İşleri Başkanlığı ve Vakıflar İdaresi kurulmuş,
- b.Eğitim ve Öğretim birleştirilmiş,

- c.Yeni Türk Medenî Kanunu kabul edilmiş,
 - d.Kılıkkiyafet alanında yenilikler yapılmış,
 - e.Tekke ve zâviyeler kapatılmış,
 - f.Anayasa'dan devletin dinini belirten madde kaldırılmış,
 - g.5 Şubat 1937'de lâiklik ilkesi altı ilkeyle birlikte anayasayakonulmuştur.
 - h.Lâiklik ilkesi ışığında yapılan inkılâplar 1924-1928 yıllarıarasında tamamlanmıştır.
- 5.Devletçilik:**

Devletçilik ilkesi, devletin ekonomik hayatısağlıklı bir şekilde yürütülmesi için ekonomik hayatın içindeyer alması şeklinde açıklanabilir. Cumhuriyet'in ilk yıllarınınmaddî zorluklarının boyutlarını düşünürsek, bunun gerekliliğini anlarız. Madencilik, orman ve ağır sanayi devletinin içinde yer aldığı yatırım alanlarıdır. Müteşebbislerin cesaretini arttırmak için, kısa bir süre uygulamaya konulan bu ilke, maalesef daha sonraları devleti gaz, tuz, çay, tütün, v.b. mallar satan bir tüccar görüntüsüne sokmuştur. Devletçilik ilkesinin uygulamaya konması fikri 18 Şubat 1923'de toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde ortaya çıkar. Etibank ve Sümerbank'ın kurulması devletçilik ilkesi gereğidir.

6. İnkılâpçılık:

Bir toplumun önemli kurumlarının kısa sürededeğiştirilip, devletin ve toplumun yenilenmesidir. Atatürk ilkeve inkılâplarına sahip çıkmak, onu korumak ve kollamak da inkılâpçılıktır.

- ✓ Atatürk ilkelerine sahip çıkmak ve devamlılığını sağlamak her Türk'ün görevidir. Atatürk'ün ilkelerine sahip çıkmak aklın ve bilimin önderliğinde Türkiye Cumhuriyetini çağdaş uygarlık seviyesine çıkarmaktır.
- ✓ Türkiye Cumhuriyetinin modern bir ülke olmasında Atatürk ilkelerinin büyük önemi vardır.
- ✓ Atatürk ilkeleri Türkiye Cumhuriyetinin kalkınma modelidir. Sorunlarının çözümünde yol göstericidir.
- ✓ Türkiye'nin siyasi varlığını sürdürmesi ve geliştirmesi Atatürk ilkelerinin Rehberliği ile mümkündür.

14. Hafta; Atatürk'ün Vefatı ve Sonrasında Gelişmeler

10 Kasım 1938 Perşembe sabahı, İstanbul'da Dolmabahçe'de Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatının ardından Cumhurbaşkanı'nın kim olacağı konusu konuşulmaya başlanmıştı. Kurtuluş Savaşı'nın komutanlarından Kâzım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Rauf Orbay, Fethi Okyar, Şükrü Kaya adı Cumhurbaşkanı için zikrediliyordu.

Ordu komutanları Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın şahsında, İnönü'yü devlet başkanı olarak görmek isteyen düşüncelerini ifade etmişlerdi. Mareşal Çakmak, I. Ordu Komutanı Orgeneral Fahrettin Altay'ı, II. Ordu Komutanı Orgeneral İzzettin Çalışlar'ı, III. Ordu Komutanı Ali Hikmet Ayerdem'i birer birer dinlemiş, yardımcısı Orgeneral Asım Gündüz'ün de aynı fikirde olduğunu öğrendikten sonra bu dileği Başbakan Celal Bayar'a bildirmişti.

Bu temenni, yeni devlet başkanı için ordunun verdiği bir "muhtıra" değildi ama tek adayı belirlemeye de yeterli gelmişti. Atatürk'ün ölümünden bir gün sonra, Meclis Başkanı

Abdülhalik Renda, Anayasa gereğince “Yeni cumhurbaşkanını seçmek üzere” parlamentoyu oturuma davet etti. Bu oturumdan önce, parti genel sekreteri Tevfik Fikret Sılay’ın çağrısıyla toplanan Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu, Malatya Milletvekili İsmet İnönü’nün adaylığına oybirliğiyle karar verdi. Meclis de, rakipsiz adayı oybirliğiyle devlet başkanlığına getirdi. Artık İnönü devri başlıyordu.

Cumhurbaşkanı İnönü, aralarında bazı konularda belirgin bir görüş ayrılığı olmasına rağmen, başbakanlık görevini yine Celal Bayar’da bıraktı. İlk on gün, cenazenin telaşıyla geçti. Atatürk’ün naaşı İstanbul’dan Ankara’ya getirildi. Etnografya müzesindeki geçici kabrine konuldu. O gün, millete yayınladığı beyannamede İnönü şunları söylüyordu: “Devletimizin bânîsi ve milletimizin fedakâr, sadık hadîmi, insanlık idealinin âşik ve mümtaz simâsı eşsiz kahraman Atatürk, vatan sana minnettardır!”

Hatay’ın Anavatana Katılması

Bu arada, Atatürk’ün sağlığında kurulan bağımsız Hatay Devleti’nin Türk yöneticileri, 29 Haziran’da Meclisi olağanüstü toplantıya çağırarak Türkiye’ye ilhâk kararı aldılar. Ertesi gün toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi de bu kararı onayladı. 23 Temmuz 1939’da törenle Hatay’daki Fransız bayrağı indirilerek yerine Türk bayrağı çekildi. Her an patlak vermesi beklenen savaş öncesinde Hatay’ın sınırlarımıza katılması, Ankara’ya derin bir nefes aldirmişti.

II. Dünya Savaşı’nın Başlaması (1 Eylül 1939)

Dünyayı kana boğacak büyük savaş, 1 Eylül 1939 günü Alman ordusunun Polonya’ya girmesiyle başladı. Çok geçmeden, Fransa, İngiltere ve İngiltere’ye bağlı ülkeler Almanya’ya karşı savaş durumunda bulduklarını açıkladılar.

Savaşın başladığı günlerde tarafların ilk hesapları, Türkiye’nin vakit kaybetmeden savaşa itilmesi yolundaydı. Sık sık buluşan Fransız ve İngiliz başbakanları, Türkiye’den, kara, deniz ve hava üsleri istemeyi düşünüyorlardı. Ayrıca Türkiye’nin İtalya’ya karşı savaşa girmesi için her fırsatı kullanacaklardı. Yapılan hesap, Avrupa’daki Alman ordularının bir kısmını doğuda açılacak yeni cephelerle oyalamak, yıpratmaktı.

Dünyada bu gelişmeler olurken, Türkiye’de 1939 yılının bitmesine yakın, 27 Aralık gecesi Erzincan depremi meydana geldi. Son elli yılda yeryüzünde meydana gelen en ağır 15 deprem arasında kabul edilen bu depremde Türkiye 40 bin vatandaşını kaybetti.

Türkiye, II. Dünya Savaşı başladığında, savaşın dışında ve tarafsız kalarak, toprak bütünlüğünü korumayı amaç edinen bir dış politikayı esas almış bulunuyordu. Fakat Türkiye’nin jeopolitik durumu ve öneminden dolayı, savaş süresince Mihver ve Müttefik Devletler Türkiye’yi kendi yanlarında savaşa sokmak için büyük çabalar harcadılar ve baskılarda bulundular. Ancak her iki taraf da istediği sonucu alamadı ve Türkiye savaşın sonlarına kadar tarafsız kalmayı başardı. Bununla beraber Türkiye, savaşın başlarından itibaren güvenliğini sağlamak üzere, her iki taraf ile çeşitli diplomatik ilişkilerde bulunmaktan geri kalmadı.

Türkiye, II. Dünya Savaşı’nın başlayıp, hızla geliştiği ilk günlerde, her iki blok ile olan iyi ilişkilerini bozmamak istiyordu. Fakat yukarıda belirtildiği gibi, 1939 yılında, Avrupa’da

ve Orta Doğu’da meydana gelen gelişmeler üzerine Batılı devletlerle bir yakınlaşma içerisine girmişti. Sovyet Rusya’nın da buna katılacağını ummuştu. Türkiye’nin bu hareketi Almanya ve İtalya tarafından sert tepkiyle karşılanmıştı. Bu sırada Sovyetlerle, İngiliz ve Fransızlar arasında görüşmeler yapılıyordu. Türkiye de bu görüşmelerle olumlu sonuca varılacağını umuyordu. Görüşmeler kısa süre sonra kesildi. Diğer yandan, 23 Ağustos 1939’da AlmanSovyet Dostluk Anlaşması’nın yapılması, Türkiye için yeni ve beklenmedik bir politik durum meydana getirmişti.

Türkiye, Sovyetlerle silâhlı bir çatışmaya sürüklenmek istemiyordu. Bu arada ise Türkiye ile İngiltere ve Fransa arasında sözleşme görüşmeleri yeniden başlamıştı. Bu bakımdan iki blokla da dostluğu sağlamlaştırmak istiyordu. Bu sırada Sovyetler de, Türkiye ile bir anlaşma yapmak için Türk Dışişleri Bakanını Moskova’ya davet etmişlerdi.

Bu davet üzerine Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, Sovyet yöneticileriyle görüşmek üzere 25 Eylül 1939’da Moskova’ya gitti ve 17 Ekim’e kadar burada kaldı. Bu sırada Alman Dışişleri Bakanı da Moskova’ya geldi. Şükrü Saraçoğlu ile Sovyet yöneticileri arasında yapılan ilk görüşmeler olumlu geçti ve Türk temsilcileri, Sovyetlerle bir sözleşme yapmak için gerekli koşulların tamamlanmış olduğunu sandılar. Ancak tam bu sırada Sovyetler Birliği, Montreux Sözleşmesi’nin hükümlerinde kendilerinden yana değişiklik getirecek maddeler öne sürdüler ve sözleşmeye Almanya için rezerv koymak istediler. Sovyetler Birliği’nin, Almanya’nın da etkisiyle, Türkiye’ye yaptığı bu istekler özetle şöyleydi:

a.Boğazların ortak savunulmasına dair bir anlaşmanın yapılması,

b.Montreux Boğazlar Sözleşmesinde, Karadeniz’de kıyısı bulunmayan devletlerin savaş gemilerine Boğazların her zaman ve kesin olarak kapatılmasını esas alan bir değişikliğin yapılması,

c.Sovyetler Birliği’nin Besarabya’yı ve Bulgaristan’ın Dobruca’yı topraklarına katmaları halinde Türkiye’nin tarafsız kalması.

Görüldüğü gibi, Sovyetler Birliği, bu önerileriyle Boğazlar statüsünün kendi lehine değiştirilmesini, Balkanlar’da yapacağı değişiklik ve yayılma hareketlerini Türkiye’nin kabul etmesini istemekteydi. Bunlar ise, Türkiye’nin güvenliğini yakından ilgilendiren hususlardı. Ayrıca Sovyetler, dostu olan Almanya’ya karşı savaşmakta olan İngiltere ve Fransa ile Türkiye’nin yakın ilişki kurmasını da olumsuz karşılıyordu.

Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, Sovyetlerin bu önerilerini derhal reddetti. TürkSovyet görüşmeleri, Sovyetlerin Türk dış politikası hakkındaki görüşleri ve aşırı isteklerinde ısrar etmeleri üzerine, bir anlaşmaya varılmadan 16 Ekim 1939’da sona erdi.

Türkiye, Sovyetler Birliği ile ilişkilerinin bu şekilde dönüşmesi ve olumsuz yönde gelişmeler göstermesi üzerine, İngiltere ve Fransa ile daha önce başlamış olan görüşmeleri sonuçlandırdı. 19 Ekim 1939’da, Ankara’da, Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında “Üç Taraflı Yardım Antlaşması” (Ankara Paketi) imzalandı. Buna göre:

a.Türkiye’ye bir Avrupa devleti saldırırsa, İngiltere veFransa Türkiye’ye her türlü yardımı yapacaktı.

b.İngiltere ve Fransa bir Avrupa devletinin saldırısına uğrarsa ve savaş Akdeniz’e intikal ederse, Türkiye buiki devlete yardım edecekti. Savaş Avrupa’da cereyan ederse Türkiye, İngiltere ve Fransa yararına tarafsızlık politikası izleyecekti.

c.İngiltere ve Fransa, Yunanistan ve Romanya’ya verdikleri garantilerin yerine getirilmesi için savaşa giderlerse Türkiye de bunlara katılacak ve yardım edecekti.

Ancak, bu antlaşmaya ek olan 2 numaralı protokole göre, Türkiye bu taahhütleri yüzünden Sovyetler Birliği ile silâhlı bir anlaşmazlığa sürüklenmeye mecbur bırakılmayacaktı. Böylece Türkiye, bu ittifak antlaşması ile iki Batılı devletin yardım ve desteğini sağlamış, Sovyetler Birliği ile bir savaşa sürüklenmek istemediğini göstermiş olmakla beraber, ondan tamamen ayrılmış ve Batılı devletlere yaklaşmış oldu.

Bununla beraber Türkiye, savaşın Balkanlara ve Akdeniz'e yayılması karşısında, Ankara Antlaşması'nın, yukarıda belirtilen 2 numaralı protokolüne dayanarak savaşa katılmamış ve tarafsızlığını sürdürmüştür.

1941 yılı başlarına gelindiğinde, Almanya'nın Balkanlar'da giriştiği hareketler Türkiye ve İngiltere'yi olduğu kadar, Sovyet Rusya'yı da endişeye düşürdü. Bu sıralarda bozulmaya başlayan Sovyet-Alman ilişkileri, Sovyetleri Türkiye'ye doğru yeniden yaklaştırmaya başladı.

Bu sıralarda ise, Türkiye üzerindeki Alman baskısı gittikçe yoğunlaşıyordu. Almanya, Balkan ülkelerini ele geçirdikten sonra, Türkiye'yi de kendi yanına çekmek istiyordu. Bu amaçla da Türkiye'ye Trakya ve Ege adalarından toprak öneriyordu. Bunlara rağmen Türkiye, hemen sınırlarına kadar gelmiş bulunan Almanya'ya boyun eğmedi. Almanya, Türkiye üzerinde yaptığı baskılardan bir sonuç alamayınca, politikasını değiştirerek, Türkiye'ye bir dostluk antlaşması yapılmasını önerdi. Amacı biran önce Rusya'ya karşı harekete geçmek ve bu arada güneyini güvenlik altına almaktı. Türkiye, sınırlarına kadar gelmiş olan tehlikeyi ortadan kaldıracak olan bu öneriyi kabul etti. Bunun üzerine Türkiye ile Almanya arasında, Ankara'da, 18 Haziran 1941'de, bir saldırmazlık antlaşması imzalandı.

Türkiye, bu antlaşmayı imzalarken, İngiltere ile olan ittifakının getirdiği yükümlülüklerin sürdüğünü Almanya'ya kabul ettirmiştir. Böylece iki blokla da uyumlu ilişkiler kurmuş ve tarafsızlığını sürdürmüştür. Bu ise Türkiye'ye savaşa girmeden zaman kazanma olanağını vermiştir.

Türkiye'nin tarafsızlığı, Kafkasya ve Süveyş kanalı yönlerindeki istila yollarını kapatma durumunu yaratmakla beraber, Boğazların kapanması ve Sovyet Rusya'ya bu yoldan müttefiklerinden yardımın da gitmemesi demektir. Bu nedenle Türk-Alman antlaşması İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından tepkiyle karşılandı. Bunun üzerine Amerika bir süre Türkiye'ye yapmakta olduğu yardımı kesti. Sovyet Rusya ise Türkiye'nin Müttefikler yanında savaşa katılmasını istiyordu. Bundan böyle de Türkiye üzerinde Müttefiklerin baskısı çoğalmış oluyordu.

22 Haziran 1941'de Almanya Rusya'ya saldırmaya başladı. Böylece savaş Türkiye'nin batı ve kuzeyine yayılmış oldu. Savaşın aldığı yeni durum üzerine Türkiye her iki ülkeye de tarafsızlığını resmen bildirdi. Bu dönemde Türkiye, Mihver devletlerinden duyduğu endişenin yanında, Sovyet Rusya'nın Türk toprakları üzerindeki emellerini İngiltere'ye kabul ettirmesinden de çekiniyordu. Gerçi İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye'nin bu endişelerini gidermek istediler. Fakat Sovyet Rusya'nın tutum ve davranışları, 1942 yılı sonlarında Türk endişesini daha da çoğalttı.

1943 yılı başlarına gelindiğinde, Müttefikler olayların akışını kendi lehlerine çevirmeye başladılar. Kuzey Afrika çıkartmasını gerçekleştirdiler. Almanlar da Stalingrad'da yenildiler. Askerî durumun düzelmeye başlaması, yukarıda belirtildiği gibi, 1943 Ocak ayında Casablanca Konferansı'nın toplanmasına yol açtı. Burada Türkiye'nin de savaşa katılmasına karar verildi.

Churchill, bu kararı bildirmek ve Türkiye'nin savunma gücüne ait sorunları birlikte görüşmek üzere, 30 Ocak 1943'de Adana'ya geldi. Burada Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve

Başbakan Şükrü Saraçoğlu ile görüştü. 30 ve 31 Ocak günlerinde yapılan toplantıda İngiltere Başbakanı, Türkiye'nin en geç 1943 Ağustos ayına kadar savaşa katılmasını istedi. İsmet İnönü, buna karşılık Sovyet Rusya'dan emin olmadığını, Almanya'nın yenilmesi üzerine, Sovyetlerin Avrupa'da egemen bir duruma geleceğini belirterek, Türkiye'nin savaşa katılabilmesi için, Türk ordusunun Müttefikler tarafından donatılması koşulunu ileri sürdü. Bu istek de Churchill tarafından kabul edildi.

Adana Konferansı'nda alman karar gereğince Türkiye'nin savunması için gerekli görülen savaş araç ve gereçlerinin listesi derhal hazırlanarak İngiltere'ye verildi.

19 Ekim 1943'te, Moskova'da yapılan Dışişleri Konferansı'nda, Sovyetler Türkiye'nin gerekirse baskı yapılarak savaşa sokulmasını istediler. İngiltere ve Amerika ise, Türkiye'den Müttefiklere hava üsleri vermesinden ve ulaşım kolaylıklarının istenmesinden yanaydılar. Sonuçta da, önce İngiltere'nin Türkiye'den hava alanlarını kullanılmasını istemesine, yılın sonlarına doğru da savaşa katılması için girişimde bulunulmasına karar verildi. İngiltere Dışişleri Bakanı Eden, bu durumu Türk Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu ile 56 Kasım 1943'te, Kahire'de buluşarak ona bildirdi ve yılsonuna kadar Türkiye'nin savaşa katılmasını istedi. Fakat bu istek Türkiye tarafından kabul edilmedi.

Kahire'deki bu toplantıdan sonra, İngiltere'nin Türkiye üzerindeki baskısı daha da ağırlaştı. Nitekim Kasım 1943'te yapılan Tahran Konferansı'nda, Churchill, Türkiye'nin savaşa katılmasında ısrar etti. Stalin ise, gerekirse Türkiye'nin zorla savaşa sokulmasını istedi. Tahran Konferansı dönüşünde Roosevelt ve Churchill, bu konuyu görüşmek üzere, İsmet İnönü'yü Kahire'ye davet ettiler. İsmet İnönü, bu davetin Tahran Konferansı kararları üzerine değil de, Türkiye'nin ortak davaya hizmet edebilmesi için en iyi yöntemin serbestçe ve önceden alman kararlara dayanmadan tartışılması ortamını yaratacaksa geleceğini bildirdi. Bu konuda gerekli güvence verilince de İnönü daveti kabul etti.

Bunun üzerine İnönü, Roosevelt ve Churchill arasında, 46 Aralık 1943'te, İkinci Kahire Konferansı yapıldı. Müttefikler, bu defa Türkiye üzerinde savaşa girmesi için çok ağır baskıda bulundular. Konferans sonunda İnönü prensip olarak savaşa katılmaya razı oldu. Ancak bu, Türk ordusuna gerekli silâh ve donatımın verilmesi koşuluna bağlı olacaktı. Bu istek Churchill tarafından kabul edildi.

Türk-İngiliz askeri heyetleri arasında, 1944 yılı başlarında Ankara'da yardım konusu görüşülmeye başlandı. Ancak kesin bir sonuç alınamadı ve görüşmeler 3 Şubat 1944'de kesildi. Bunun sonucu olarak İngiltere 2 Mart'ta, Amerika Birleşik Devletleri ise 1 Nisan'da Türkiye'ye yaptıkları yardıma son verdiler. Böylece Türkiye ile İngiltere ve Amerika arasındaki ilişkilerde gergin bir hava doğdu. Bütün bu baskılara rağmen Türkiye, savaşa katılmama kararında ısrar etti.

1944 yılı ilkbaharında savaş kesin bir dönüm noktasına gelmiş görünüyordu. İngiltere, Normandiya cephesinin açılmasından sonra, Türkiye'nin Müttefiklere karşı daha belirli bir işbirliği ve yardım davranışına girmesi zamanının geldiği düşüncesinde idi. Bu işbirliğinin en iyi şekilde sağlanması da, Türkiye'nin Almanya ile siyasî ve ekonomik ilişkilerini kesmesi olacaktı. Bu konuda Müttefikler tarafından yapılan girişim, Türk Hükümeti'nce olumlu karşılandı. Aynı yılın yaz aylarında, Almanya'nın askerî durumunun gittikçe kötüleşmeye başladığı sırada, Sovyet Rusya, İngiltere ve Amerika'nın Türkiye'ye karşı bu girişimine karşı çıktı. Böylece Sovyetler, müttefiklerinden ayrılarak Türkiye ile aralarındaki sorunlarını yalnız ve ikili olarak çözümlenmek istediğini, yani kendi bildiği gibi bir politika izlemeye karar verdiğini gösterdi. Bu da, Sovyetlerin niyetleri hakkındaki Türk endişesini doğruladı.

Türkiye, meydana gelen bu gelişmeler üzerine ve savaş sonunu da düşünerek, 2 Aralık 1944'de, Almanya ile diplomatik ve ekonomik ilişkilerini kesti. Bu kararı alırken de, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nden savaş sonrası barış konferansında tam bir müttefik işlemi göreceğine dair güvence aldı. Böylece Türkiye savaşa girmeye doğru bir adım attı. Ancak bu sıralarda Türk-Sovyet ilişkileri de gittikçe gerginleşiyordu.

Sovyet Rusya'nın, 1944 sonbaharında Balkanlar'daki girişimleri, bölgenin geleceği yönünden Türkiye'yi endişeye düşürmüştü. Bu bakımdan Türkiye, İngiliz ve Amerikan dostluğuna daha çok önem vermeye başladı. Bu arada İngiltere'nin Yunanistan'a asker çıkarmasını memnurlukla karşıladı. Diğer yandan, Türkiye'yi endişelendiren başka bir konu da, Sovyetler'in Boğazlar hakkındaki düşüncesi idi.

1945 Ocak ayında, Sovyet Rusya, Boğazlar konusunda İngiltere'den destek vaadi almış, 10 Şubat 1945'te Yalta Konferansı'nda da Montreux Sözleşmesi'nin değiştirilmesini istemiştir. Ancak, yukarıda da belirtildiği gibi, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri, Rusya'ya Boğazlar'dan daha geniş bir geçiş hakkının verilmesini prensip olarak kabul etmekle beraber, konferansta, konunun daha sonra dışişleri bakanları seviyesinde yapılacak bir toplantıda görüşülmesine ve durumdan Türkiye'ye bilgi verilmesini kararlaştırdılar.

Yalta Konferansı'ndan sonra, 20 Şubat 1945'te, İngiltere, Türkiye'ye bir muhtıra vererek, 25 Nisan 1945'te Müttefikler arasında San Fransisko Konferansı'nın toplanacağını, buna ise 1 Mart 1945 tarihinden önce Almanya'ya savaş ilân etmiş olan ülkelerin davet edileceğini, Türkiye'nin de bu tarihten önce savaşa girmeye karar verirse Birleşmiş Milletler Beyannamesi'ne katılabileceğini bildirdi.

Türkiye, bu muhtıradan üç gün sonra, 23 Şubat 1945'te, Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etti. Bu durum, Almanya'nın sempatzanı olan çevrelerde tepki yarattı. Hükümetin tutumunu sert biçimde eleştiren, Türkiye'nin ille de Almanya yanında savaşa girmesini isteyenler arasında bazı üniversite öğretim üyeleri ve bazı askerler de vardı.

27 Şubat günü de, Birleşmiş Milletler Beyannamesi'ni imzaladı. Bunun üzerine 5 Mart 1945'te San Fransisko Konferansı'na resmen davet edildi ve böylece Birleşmiş Milletler'in kurucu üyeleri arasına katıldı.

Ancak, bu sıralarda Türkiye üzerinde Sovyet Rusya'nın istek ve baskıları gittikçe çoğalıyordu. Nitekim Almanya'nın yenilmesi ve Sovyet ordularının başarıları, Sovyetler'in Türkiye'ye karşı tutum ve davranışlarını tamamen değiştirdi. Bunun arkasından da Sovyet Rusya 19 Mart 1945'te, 1925 tarihli Türk-Sovyet Tarafsızlık Antlaşması'nı feshettiğini açıkladı. Türkiye ile Sovyet Rusya arasındaki ilişkilerde gerginliğe dayanan yeni bir dönem başladı. Böylece Türkiye, II. Dünya Savaşı süresince tarafsızlığı esas alan bir dış politika izlemiş, savaşa fiilen katılmamakla beraber, savaşın sonlarında Mihver Devletleri'ne savaş ilân ederek, savaşı galip devletlerin yanında bitirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti II. Dünya Savaşı'na savaşmadan katılmış olsa da hemen kapının dışında süren savaşın doğal sonucu olan ekonomik krize, 18 Ocak 1940'da Milli Korunma Kanunu'nu çıkararak önlem almaya çalıştı. Bu olağanüstü bir yasaydı ve ulusal güvenlik yönünden devlete, gerektiği zaman her türlü aracı kullanabilme yetkisi sağlıyordu. Kısacası Türkiye hem savaşa girmek istememiş, hem de ateş sıçrarsa, diye tedbir almıştı.